

DVT

2012/2
ročník/volume XLV

Dějiny věd a techniky
History of Sciences and Technology

Společnost pro dějiny věd a techniky
www.sdvt.cz

OBSAH

ČLÁNKY

- 61 Byl Bruno upálen kvůli svým kosmologickým představám?
• DANIEL ŠPELDA
- 88 I. ideologická konference vysokoškolských vědeckých
pracovníků v Brně a její místo v dějinách československé
jazykovědy v 50. letech 20. století • VÍT BOČEK
- 105 Vladimír Bárta a jeho podíl na formování československého
elektrotechnického průmyslu • EVA MUŠKOVÁ

SDĚLENÍ

- 124 Ignác von Born a Royal Society • MIKULÁŠ TEICH

KRONIKA

- 129 Věda a technika v Československu od normalizace
k transformaci (70.–90. léta 20. století) • IVANA LORENCOVÁ
- 131 Významné výročí moskevského ústavu pro dějiny věd a
techniky • SOŇA ŠTRBÁŇOVÁ
- 134 Neobyčejná žena • JIŘÍ JINDRA

ZPRÁVY

- 136 Zprávy z literatury

OBÁLKA

Sté výročí Wegenerovy teorie kontinentálního driftu

CONTENTS

PAPERS

- 61 Was Bruno burned at the stake because of his cosmological ideas? • DANIEL ŠPELDA
- 88 The First Ideological Conference of Academic Workers in Brno and its place in the history of Czechoslovak linguistics in the fifties of the twentieth century • VÍT BOČEK
- 105 Vladimír Bárta and his contribution to the formation of the Czechoslovak electro-technical industry • EVA MUŠKOVÁ

COMMUNICATION

- 124 Ignaz Edler von Born and the Royal Society • MIKULÁŠ TEICH

CHRONICLE

- 129 Science and technology in Czechoslovakia from “normalization” to “transformation” (1970s–1990s) • IVANA LORENCOVÁ
- 131 Significant anniversary of the Moscow Institute for the History of Sciences and Technology • SOŇA ŠTRBAŇOVÁ
- 134 Phenomenal woman • JIŘÍ JINDRA

REPORTS

- 136 Reports from literature

COVER

100th anniversary of the Wegener's theory of continental drift

Byl Bruno upálen kvůli svým kosmologickým představám?

DANIEL ŠPELDA

Abstract. Was Bruno burned at the stake because of his cosmological ideas? In his recently published book Michael White presents an interpretation of historical events based on the concept of the conflicting relationship between science and religion. By examining the reasons for which Giordano Bruno was burned, the article tries to prove that the conflicting model lacks credibility.

Key words: Giordano Bruno • astronomy of the 16th century • science and religion

Před časem u nás vyšla kniha Michaela Whitea *Antikrist Galileo*, která má být jakousi intelektuální biografií velkého vědce.¹ Michael White (1959) je britský spisovatel, který v současnosti žije v Austrálii. Na jeho internetových stránkách² se lze dozvědět, že psal do různých britských novin, hrál v několika hudebních skupinách a vydal 35 knih – sedm románů a 28 titulů literatury faktu. Českým čtenářům jsou již známy dva jeho romány a jeho knihy o Machiavellim (*Machiavelli: Nepochopený muž*, česky 2006), Leonardovi (*Leonardo: První vědec*, česky 2001) a Hawkingovi (*Stephen Hawking: Život s vědou*, česky 2009). Kromě toho však White napsal životopis Newtona, Asimova, Tolkiena, Darwina, ale i knihy o mimozemských formách života nebo o vědě v seriálu Akta X. White je tedy profesionální spisovatel, který se živí psaním knih a na svých stránkách uvádí, jaké místo v čtenářských hitparádách obsadily. Na tom přirozeně není nic špatného. Otázkou je, zdali tento typ knih lze považovat za odbornou či popularizační literaturu a jak hluboký výklad historických událostí od nich lze očekávat.

Whiteova kniha *Antikrist Galileo* je sice profesionálně napsaná, ale také obsahuje mnoho omylů a nepřesností. Jejím hlavním problémem je velice schematické nahlížení dobových událostí: Na jedné straně stojí neohrožený Galilei, který „si velmi dobře uvědomoval, jakou úlohu má v dějinách a ve vývoji myšlení sehrát“.³ Na straně druhé stojí temná a záludná církev: „Jen málokdo byl před chapadly

¹ Publikace vznikla v rámci výzkumného záměru řešeného ve Filosofickém ústavu AV ČR, v.v.i.

² Viz (<http://www.michaelwhite.com.au>); vyhledáno v lednu 2012.

³ Michael WHITE: *Antikrist Galileo*. Praha, Academia, 2011, s. 70.

církve v bezpečí. Mnozí mocní katolíci nepovažovali inteligenci za žádnou skutečnou hodnotu.⁴⁴ V současném bádání, které se zabývá vztahem vědy a náboženství, se takovému přístupu říká konfliktní model, protože chápe vztah vědy a náboženství jako principiální, nevyhnutelný a nepřekonatelný konflikt. Tento model je ve všech současných výkladech této problematiky jednoznačně odmítán jako způsob vysvětlení historických událostí, který je zjednodušující, neinformovaný, ideologicky zatížený, metodologicky napadnutelný, zastaralý, neobhajitelný atp.⁵ Výsledkem uplatnění uvedeného přístupu je pak ve Whiteově případě takový výklad Galileova života a díla, který byl v galileovském bádání překonán a rozhodně odmítnut.⁶

Cílem této studie je poukázat na neobhajitelnost a nespolehlivost konfliktního modelu výkladu dějin vztahu vědy a náboženství. Tématem však nebude samotný Galilei, ale postava, o níž se White ve své knize opakovaně zmiňuje: Giordano

⁴ Tamtéž, s. 178.

⁵ Viz např. D. B. WILSON: *The Historiography of Science and Religion*. In G. B. FERN-GREN (ed.): *Science and Religion. A Historical Introduction*. Baltimore – London, Garland, 2002, s. 13–29; srov. též C. A. RUSSELL: *The Conflict of Science and Religion*. Tamtéž, s. 3–12; J. H. BROOKE: *Science and Religion. Some Historical Perspectives*. Cambridge, Cambridge University Press, 1991, 2005, s. 33–42 nn.; J. H. BROOKE – G. CANTOR: *Reconstructing Nature. The Engagement of Science and Religion*. New York – Oxford, Oxford University Press, 1998, s. 17 nn.; P. HARRISON: Introduction. In P. HARRISON (ed.): *The Cambridge Companion to Science and Religion*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 1–17, zde s. 4 nn.

⁶ Tento výklad, kterého se drží například výše uvedený M. White, je dnes považován za překonaný a neobhajitelný. Z novější literatury viz především W. R. SHEA: *Galileo and Church*. In D. C. LINDBERG – R. L. NUMBERS (eds.): *God and Nature. Historical Essays on the Encounter between Christianity and Science*. Berkeley – Los Angeles – London, University of California Press, 1986, s. 114–135; R. J. BLACKWELL: *Galileo, Bellarmine, and the Bible*. Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1991; R. FELDHAY: *Galileo and the Church. Political Inquisition or Critical Dialogue*. Cambridge, Cambridge University Press, 1995; D. C. LINDBERG: *Galileo, the Church, and the Cosmos*. In D. C. LINDBERG – R. L. NUMBERS (eds.): *When Science & Christianity Meet*. Chicago – London, 2003, s. 33–60; W. R. SHEA – M. ARTIGAS: *Galileo in Rome. The Rise and Fall of Troublesome Genius*. Oxford – New York, Oxford University Press, 2003; M. CLAVELIN: *Galilée copernicien*. Paris, Albin Michel, 2003; R. J. BLACKWELL: *Behind the Scenes at Galileo's Trial*. Notre Dame, University of Notre Dame Press, 2006; M. A. FINOCCHIARO: *That Galileo Was Imprisoned and Tortured For Advocating Copernicanism*. In R. L. NUMBERS (ed.): *Galileo Goes to Jail and Other Myths about Science and Religion*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 2009, s. 68–78; M. A. FINOCCHIARO: *Defending Copernicus and Galileo. Critical Reasoning in the Two Affairs*. Dordrecht, Springer, 2010.

Bruno, „první a jediný skutečný mučedník vědy“.⁷ Podle Whitea inkvizitoři na Bruna nastražili „past“ a pak ho „uvěznili v páchnoucí cele plné krys a opakovaně ho mučili“. V Benátkách prý inkvizice Bruna uvrhla do kobky o rozměrech dvou metrů čtverečních a přikovala ke zdi; později ho prý benátský soud „odsoudil jako kacíře a dal ho převézt do Vatikánu“.⁸ Důvody pro upálení Giordana Bruna White shrnuje takto: „Bruno zemřel proto, že odmítl přistoupit na ortodoxní názory, a ve svém učení spojil Koperníkovu vědu (kterou církevní pronásledovatelé dosud zcela nepochopili) s vírou v katolického Boha. Bruno nikdy v Boha věřit nepřestal a v jistém smyslu zůstal tradičním katolíkem.“⁹ Všechna tato tvrzení jsou nesprávná.

Obsahem této studie je poměrně detailní představení průběhu procesu s Giordanem Brunem. Představení dostupných faktů chce ukázat, že jednoduchá představa o principiálním nepřátelství církve vůči nezávislému poznávání přírody není obhajitelná při konfrontaci s dobovými prameny. Nejde zde o obhajobu či omluvu postupu katolické církve, ale o lepší a hlubší pochopení historických událostí, které byly motivovány mnohem složitějšími příčinami, než jaké si někteří moderní autoři připouštějí. Přiblížení Brunova života a hlavních etap jeho procesu, které se opírá o moderní vydání dochovaných dokumentů, by mělo ukázat, že v celém procesu se kosmologická tematika objevuje jen jako jedno z mnoha témat. Brunovu představu o uspořádání kosmu rozhodně nelze považovat za nejpodstatnější prvek při rozhodování inkvizice o rozsudku nad uprchlým mnichem.

1. Život

Brzy ráno 17. února 1600 byl na římské náměstí Campo de' Fiori přiveden odsouzenec, který byl v rozsudku prohlášen za tvrdošíjného a zatvrzelého kacíře (*heretico impenitente et pertinace*). Kati vězni proštípli jazyk kleštěmi, aby nemohl během cesty k popravišti vykřikovat mezi lid své bludy. Církev se vždy chtěla vyhnout tomu, aby na ní lpěla poskrvna prolité krve, a proto při předávání odsouzence světské spravedlnosti trvala na tom, aby byl zločinec usmrčen tak, aniž by byla prolita jeho krev. Takový standardní požadavek se řešil standardním způsobem – upálením na hranici. Odsouzenec byl přiveden k hranici, svlečen do naha a připoután ke kůlu uprostřed hranice. Kněz mu ještě nastavil k obličejí krucifix k políbení, ale kacíř kněze proklál zarputilým pohledem (*torvo vultu*)

⁷ M. WHITE: *Antikrist Galileo*, c. d., s. 67.

⁸ Tamtéž, s. 67, 252, 107.

⁹ Tamtéž, s. 67.

a od zpodobnění ukřižovaného Ježíše se odvrátil. Soudci a kati někdy prokazovali odsouzeným milost tím, že je před zapálením hranice uškrtli. Tento kacíř byl ovšem upálen zaživa. Když hranice dohořela, jeho popel byl vhozen do Tiberu. Takto líčí smrt Giordana Bruna záznamy inkvizice, římské „noviny“ (*avvisi*) a německý učenec Caspar Schoppe, který byl přítomen vyhlášení rozsudku i popravě jako divák a o jejich průběhu napsal příteli do Německa dlouhý dopis, jenž se dochoval a byl několikrát vydán.¹⁰ Zatímco o smrti Giordana Bruna jsme relativně dobře informováni, co víme o jeho životě?

Bruno se narodil v roce 1548 v městečku Nola na jihu Itálie asi třicet kilometrů od Neapole. Jeho křestní jméno bylo Filippo. Otec byl voják a rodina nebyla patrně příliš zámožná. Ve čtrnácti letech začal studovat na neapolských školách humanistické obory. Rodina si asi nejspíše nemohla dovolit platit nadanému chlapci další studia a možná právě z tohoto důvodu vstoupil v sedmnácti letech (15. června 1565) Filippo do dominikánského řádu a přijal řádové jméno Giordano.¹¹ V dominikánském konventu v Neapoli získal v následujících letech standardní řádové vzdělání, které sestávalo zejména ze znalosti scholastické filosofie a teologie, zvláště pak učení Tomáše Akvinského. Již rok po vstoupení do řádu se však dostal do prvního konfliktu s autoritami. Nadřizení si stěžovali, že odstranil ze své cely obrázky svatých a kritizoval mariánský kult, jak sám později přiznal.¹² Bruno sám také později při výsleších připustil, že již v osmnácti letech začal pochybovat o trojjedinosti Boha.¹³ V sedmdesátých letech dál pokračoval

¹⁰ Dokumenty vztahující se k procesu s Brunem cituji podle vydání, které vyšlo v rámci francouzské edice Brunových spisů – G. BRUNO: *Oeuvres Complètes, sv. VIII: Documents I: Le procès*. L. FIRPO (ed.). Paris, Les Belles Lettres, 2000 (výše uvedená fakta se zde nacházejí na s. 507, 521). Schoppeův dopis je dostupný také v německém výboru *Philosophie jetzt! Giordano Bruno*. E. von SAMSONOW (hrsg.). München, Taschenbuch Verlag, 1999, s. 465–469. Neocenitelným průvodcem komplikovaným průběhem procesu je „Introduction“ od L. Firpa obsažené v uvedené francouzské edici, s. i–cxix.

¹¹ V. SPAMPANATO: *Documenti della vita di Giordano Bruno*. Firenze, Olschki, 1933, s. 7.

¹² *Dokumenty o odsouzení a upálení Giordana Bruna: Pátý výslech*. In G. BRUNO: *Dialogy*. Přel. J. B. Kozák. Praha, SNPL, 1956, s. 385; *Le procès*, c. d., s. 123–125. Tyto dokumenty nebyly začleněny do přepracovaného vydání Brunových dialogů (G. BRUNO: *Dialogy*. Přel. J. B. Kozák, T. Nejeschleba. Praha, Academia, 2008), protože původně byly vybrány a představeny tendenčně. Pro české čtenáře je ovšem Kozákův překlad dostupnější než Firpova edice, a proto kvůli případnému dohledávání údajů odkazuji na oba texty. Místy užívám i Kozákovy překlady.

¹³ *Dokumenty, Třetí výslech*, c. d., s. 369 n.; *Le procès*, c. d., s. 73.

ve studiu teologie, v roce 1573 byl vysvěcen na kněze a sloužil svou první mši. V roce 1576, když mu bylo 28 let, jeho nadřízení znovu vyslovili podezření, že zastává kacířské názory, popírá Trojici a pochybuje o Kristově božství (tzv. ariánství). Bruno se tedy vydal do Říma, aby se hájil. V Římě se ovšem dozvěděl, že v Neapoli se našly knihy, které před svým odjezdem schoval. Nejednalo se o žádnou kacířskou četbu, byli to církevní otcové Chrysostomos a Jeroným, ovšem ve vydání Erasma Rotterdamského, které bylo v šedesátých letech neapolským dominikánům výslovně zakázáno.

Dominikánští představení připravili proti němu obvinění, ale Bruno se o tom dozvěděl, svlékl dominikánské roucho a uprchl z Říma na sever. Tak začalo jeho dlouholeté putování po celé Evropě. Nejprve pobýval v několika severoitalských městech, na jaře 1579 pak přišel do Ženevy, kde se částečně živil jako korektor v tiskárně. Má se také zato, že v této kalvínské baště přestoupil nakrátko ke kalvinismu. Bruno byl vášnivý člověk, který se rád pouštěl do diskusí, a vůči lidem, kteří zastávali jiné názory, vystupoval leckdy arogantně a nesnášenlivě. Vymstilo se mu to i v Ženevě, kde proti sobě popudil místní učence i authority, a musel na podzim téhož roku prchnout.¹⁴ Odešel do francouzského Toulouse, kde působil v letech 1579–1581 na místní univerzitě a přednášel různé předměty: astronomii, ale také Aristotelovu filosofii. Na podzim roku 1581 Bruno odešel kvůli náboženským válkám do Paříže, kde se mu podařilo získat si přízeň krále Jindřicha III. V Paříži také roku 1582 vydal své první spisy. Na začátku roku 1583 odjel se svým patronem, francouzským velvyslancem Michaelem de Castelnau do Londýna, kde pobýval až do roku 1585. V Londýně vydal své nejslavnější a nejvlivnější spisy, tzv. italské dialogy, které jsou dostupné v českém překladu.

S Castelnauem se vrátil koncem roku 1585 do Paříže. Zde se pokusil o návrat do katolické církve a do dominikánského řádu, ale to se mu nezdařilo. Dál byl považován za apostatu.¹⁵ V Paříži vydal další knihy, přednášel a pustil se vášnivě do dalších polemik, díky nimž si udělal nepřátele.¹⁶ Jindřich III. už mu neposkytoval podporu, a tak nakonec musel z Paříže utéci. Odešel do Německa a strávil dva relativně klidné roky (1586–1588) na univerzitě ve Wittenbergu.¹⁷ Zde se možná na nějaký čas přihlásil k luteránství. Kvůli změnám na univerzitě však musel odejít. Odjel do Prahy, kde strávil asi polovinu roku 1588.¹⁸ Snažil se

¹⁴ V. SPAMPANATO: *Documenti della vita di Giordano Bruno*, c. d., s. 33–36.

¹⁵ *Dokumenty, Čtvrtý výslech*, c. d., s. 373 n.; *Le procès*, c. d., s. 87.

¹⁶ V. SPAMPANATO: *Documenti della vita di Giordano Bruno*, c. d., s. 44–46.

¹⁷ Srov. tamtéž, s. 50 n.

¹⁸ Srov. I. ŠTOLL: *Giordano Bruno v rudolfínské Praze*. In A. TROJÁNEK – D. HRUBÝ (eds.): *IX. seminář o filozofických otázkách matematiky a fyziky*. Velké Meziříčí, Pro-

získat přízeň Rudolfa II. zvláštním spisem,¹⁹ ale nepodařilo se mu to. V listopadu 1588 už byl opět v Německu a nakonec se usadil v Helmstedtu, kde sepsal trojici rozsáhlých latinských básní, které obsahují jádro jeho filosofie. V roce 1590 odjel do Frankfurtu, aby dohlédl na tisk svých filosofických básní, které byly vydány v roce 1591. Na slavném knižním veletrhu ve Frankfurtu pak Bruna jeden italský knihkupec informoval o pozvání, které mu poslal bohatý benátský aristokrat Giovanni Mocenigo. Bruno sice věděl, že v Itálii mu hrozí nebezpečí, protože pro italské úřady byl stále zběhlým dominikánským mnichem, ale přesto pozvání přijal. V srpnu 1591 přijel do Benátek, v září se marně pokoušel získat místo na univerzitě v nedaleké Padově. Pak se vrátil do Benátek, kde pobýval u bohatého Moceniga, který především doufal, že ho Bruno zasvětil do okultních věd. Bruno mu ale žádné nadpřirozené schopnosti neposkytl a spíše začal uvažovat o návratu do Německa. Mocenigo tedy nejspíše ze vzteku a z pomstychtivosti 23. května 1592 Bruna udal benátské inkvizici. Tímto dnem také pro Bruna začíná dlouholeté věznění, které skončí až 17. února 1600.

2. Dílo

Bruno je autorem obsáhlého díla, jehož obsah se vzpírá jakékoli pohodlné klasifikaci. V jeho myšlenkách se totiž spojuje a prolíná celá řada nejrůznějších vlivů, podnětů a záměrů. Badatelé se dnes dokonce víceméně shodují na tom, že v jeho spisech se nedá najít nějaký jednotný a uzavřený systém.²⁰

Někdy bývá Bruno představován jako jakýsi protovědec nebo filosofující vědec, ale taková představa je mylná. Bruno nebyl vědec v moderním smyslu, ale spíše spekulativní filosof a náboženský reformátor. V renesanční době bylo mezi učenici rozšířené přesvědčení, že kdysi na počátku dějin lidského rodu, před potopou světa, existovalo mezi biblickými patriarchy a starověkými národy prastaré vědění, které se po potopě světa ztratilo. Mnozí renesanční myslitelé se domnívali, že tuto dokonalou, prapůvodní, Bohem předanou moudrost je možné rekonstruovat na základě studia textů, které považovali za prastaré. Byli přesvědčeni, že existuje celý soubor takových spisů, jejichž autory byly postavy, které žily dávno před Kristem v mýtickém dávnověku, jako byl Mojžíš, věštkyně

metheus, 2000, s. 21–35; I. ŠTOLL: The Prague episode of Giordano Bruno. In J. FOLTA (ed.): *Science and Technology in Rudolphinian Time*. Prague, National Technical Museum, 1997, s. 70–78.

¹⁹ G. BRUNO: *Božskému Rudolfovi II.* Přel. J. Kalivoda. Praha, Malá Skála, 2001.

²⁰ H. GATTI: The Natural Philosophy of Giordano Bruno. *Midwest Studies in Philosophy*, 26, 2002, s. 111–123.

Sibyla, perský mág Zoroaster nebo egyptský mudrc Hermés Trismegistos.²¹ Většina renesančních učenců se domnívala, že tato prastará moudrost je plně slučitelná s křesťanstvím, protože předznamenává mnohé pravdy, které světu později přineslo.

Bruno uvažoval podobně. Domníval se, že existuje jediná univerzální pravda, poprvé odhalená lidem na počátku světa. Úkolem filosofa je tuto moudrost aktualizovat pro vlastní dobu.²² Bruno se domníval, že v hermetických traktátech objevil prastaré egyptské náboženství, které bylo násilně potlačeno židovstvím a křesťanstvím. Toto egyptské náboženství se mělo znovu chopit vlády nad světem a Bruno byl jeho věrozvěstem.²³ Podle Bruna starodávná moudrost Egyptanů zahrnovala heliocentrismus, přesvědčení o univerzální oživenosti a oduševněnosti přírody, víru v existenci magických spojení, která člověk může využít,²⁴ anebo také přesvědčení o převtělování duší. Tato znovuoživená moudrost je původní, dokonalou pravdou, s jejíž pomocí lze zreformovat stávající svět. Katolickou církev považoval za zkaženou z morálního hlediska, protože se odčýlila od původní apoštolské zbožnosti. Kromě toho však Bruno považoval za

²¹ Viz např. D. P. WALKER: *The Ancient Theology. Studies in Christian Platonism from the Fifteenth to the Eighteenth Century*. London, Duckworth, 1972; W. J. HANEGRAAFF: Tradition – Prisca Theologia and Philosophia Perennis. In W. J. HANEGRAAFF (ed.): *Dictionary of Gnosis and Western Esotericism*. Leiden – Boston, Brill, 2006, s. 1125–1135; C. VASOLI: Der Mythos der ‚Prisci Theologi‘ als ‚Ideologie‘ der ‚Renovatio‘. In M. Mulsow (hrsg.): *Das Ende des Hermetismus. Historische Kritik und neue Naturphilosophie in der Spätrenaissance*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2002, s. 19–60; T. NEJESCHLEBA: Mýtus mága Zoroastera v renesanci. In J. NECHUTOVÁ (ed.): *Druhý život antického mýtu*. Brno, CDK, 2004, s. 153–161.

²² P. R. BLUM: *Giordano Bruno*. München, 1999, s. 116 nn.

²³ K tomu viz zejména F. YATESOVÁ: *Giordano Bruno a hermetická tradice*. Praha, Vyšehrad, 2009; srov. I. P. CULIANU: *Eros and Magic in the Renaissance*. Frankfurt a. M. – Leipzig, Insel Verlag, 2001, s. 91 nn. et passim. Výhrady vůči interpretaci Yatesové uvádí např. H. GATTI: *Giordano Bruno and Renaissance Science*. Ithaca – London, Cornell University Press, 1999, s. 1–9. Kriticky k přeceňování hermetismu při formování raně novověké vědy viz například P. ROSSI: Hermeticism, Rationality, and the Scientific Revolution. In M. L. RIGHINI BORELLI – W. R. SHEA (eds.): *Reason, Experiment, and Mysticism in the Scientific Revolution*. New York, Science History Publ., 1975, s. 247–273.

²⁴ Viz G. BRUNO: *Magie, pouť a dialog renesančního filosofa*. Přel. J. Hlaváček, J. Hajný. Praha, Argo, 2007; srov. P. ZAMBELLI: *White Magic, Black Magic in the European Renaissance*. Leiden – Boston, Brill, 2007, s. 191–217.

zásadně pomýlenou i celou soustavu křesťanské filosofie a teologie.²⁵ Na samotnou teologii pochopitelně příliš útočit nemohl, proto alespoň nevybíravě kritizoval Aristotela, jehož filosofie stála v základu – přinejmenším dominikánské – teologie, a jejího mistra, Tomáše Akvinského. Bruno svou vizi nábožensko-etické reformy zkaženého křesťanstva během života různě upravoval, a když přijížděl do Benátek, měl patrně v plánu provést celokulturní reformu za pomoci papeže. Chtěl papeže přesvědčit o svých ideálech a jeho prostřednictvím obnovit život celé Evropy v duchu pradávnej moudrosti.²⁶

Snaha napravit a přeměnit svět prostřednictvím reformy vědění a náboženství je úběžníkem celého Brunova myslitelského díla. A v tomto kontextu je třeba také interpretovat jeho kosmologické názory. Nejdříve je třeba vysvětlit Brunův vztah ke Koperníkovi. Pro Bruna byl Koperník především astronom, který po staletích temnoty objevil prastarou pravdu známou již Egypťanům – totiž heliocentrický systém. Koperník tedy podle Brunova přesvědčení nebyl originální myslitel, ale spíše člověk, který znovuoživil dávnou nauku, jejímiž nejznámějšími představiteli v antice byli pýthagorejci. Bruno tak zahajuje slavný dialog *Věčeře na Popeleční středu* metaforikou světla a „ranních červánků“, již navazuje na renesanční představu *renovatio*, která neznamena návrat ke starému, ale návrat starého, v dávnověku dobře známého a již tehdy dokonalého vědění. Dávná moudrost má nyní posloužit ke znovuoživení kultury, která vystupuje z věku temna. Bruno říká, že Koperníka „bohové povolali jako ranní červánky, aby věstil vzkříšení pravé staré filosofie, po tolik staletí pohřbené v temných sklepeních slepé, zlomyslné, drzé a nenávistné nevědomosti.“²⁷

Podle Bruna však Koperník oživil prastarou moudrost jen zčásti a neúplně – a to ve dvou ohledech: 1) Bruno Koperníkovi vyčítal, že heliocentrismus představil pouze jako matematickou teorii – tedy že neposkytl přírodní filosofii, dnešními slovy fyziku, která by byla v souladu s heliocentristem. To například znamená, že nevytvořil takovou teorii, která by vysvětlovala pohyb těles na rotující Zemi. Podle aristotelské teorie pohybu by totiž například kameny vyhozené kolmo vzhůru na rotující Zemi musely dopadnout západně od místa, z něž byly vystřeleny, protože Země by se během jejich letu potočila. Přírodní filosofii slučitelnou s geocentristem se Bruno snažil poskytnout svou koncepcí pohybu, která zahrnovala rovněž ideu relativity pohybu. 2) Dále Bruno Koperníkovi vytýkal,

²⁵ Srov. E. A. GOSSSELIN: Fra Giordano Bruno's Catholic Passion. In J. HANKINS – J. MONFASANI – F. PURNELL (eds.): *Supplementum Festivum. Studies in Honor of Paul Oskar Kristeller*. New York, Binghamton, 1987, s. 537–561.

²⁶ L. FIRPO: Introduction. In *Le procès*, c. d., s. 21 n., 24 n.

²⁷ G. BRUNO: *Dialogy*, 2. vyd., 2008, c. d. v pozn. 12, s. 34.

že se stále přidržoval přesvědčení, že existuje poslední sféra, která obepíná kosmos jako pevná schránka, do níž jsou vsazeny hvězdy. Podle Bruna ve vesmíru žádné takové pevné sféry nejsou. Naše sluneční soustava je jen jedním z nekonečně mnoha světů, které se nacházejí v nekonečném vesmíru.²⁸

Odkud se představa nekonečného vesmíru vzala? Brunova koncepce bývá představována jako racionální výdobytek svobodného a nezávislého ducha, který v mnohém předběhl svou dobu. Taková interpretace je však stěží obhajitelná. Brunova kosmologie neměla původ v nezávislém vědeckém zkoumání moderního typu, ale byla výsledkem spojení několika ontologických, metafyzických a teologických předpokladů. Nekonečný vesmír je v Brunově filosofii spekulativní pojem, k němuž došel především na základě analýzy atributů Boha, nikoli astronomickým měřením a výpočty. V souladu s křesťanskou tradicí Bruno totiž soudil, že Bohu náleží dva zásadní atributy – je dobrý a všemocný (*omnipotens*). Ve vztahu ke stvoření světa se všemoc Boha tradičně chápala jako rezervoár všech možností, které by Bůh mohl uskutečnit, kdyby chtěl. Boží omnipotence zahrnuje nekonečně mnoho věcí, které lze uskutečnit. Křesťanská teologie však nezřídka uváděla, že z tohoto nekonečného množství možností moudrý Bůh vybral jen některé. Vybrané možnosti uskutečnil při stvoření světa, a tak vznikl svět, který známe ze zkušenosti. Stvořený svět je tedy jen určitý výsek z možností, které má k dispozici stvořitelská všemoc.

V tomto kontextu Bruno připomíná druhý atribut Boha, jeho dobrotu. Nelze se totiž domnívat, že by dobrý Bůh nechal některé možnosti nevyužité, tj. nestvořené. Tím Bruno navazuje na platónskou myšlenku, že k povaze nejvyššího Dobra náleží touha dávat se, šířit se, sdělovat se v co největší možné míře. Bůh, který je dobrý, touží předat světu sama sebe v nejvyšší možné míře. Uskutečňuje tedy vše, co je v jeho moci a co stvořit lze. Vzhledem k tomu, že boží moc je nekonečná, musí být také výsledek jejího stvořitelského působení nekonečný. Nekonečný vesmír odpovídá nekonečnosti boží moci. Benátským inkvizitorům se Bruno

²⁸ K Brunově astronomii a kosmologii viz blíže T. NEJESCHLEBA: Giordano Bruno jako obhájce kopernikanismu. In T. NEJESCHLEBA – P. FLOSS – J. MICHALÍK – E. STEHURA (eds.): *Kosmologie v dějinách a současnosti filosofie*. Olomouc, Univerzita Palackého, 2009, s. 37–50; H. GATTI: *Giordano Bruno and Renaissance Science*, c. d., P. H. MICHEL: *The Cosmology of Giordano Bruno*. Ithaca – New York, Cornell University Press, 1973; M. P. LERNER: *Le monde des sphères*. Paris, Belles Lettres, 2008, sv. II: *La fin du cosmos classique*, s. 157–165; A. KOYRÉ: *Od uzavřeného světa k nekonečnému vesmíru*. Praha, Vyšehrad, 2004, s. 40–53; E. McMULLIN: Bruno and Copernicus. *Isis* 78, 1987, s. 55–74; P. HADRAVA – A. HADRAVOVÁ: Cosmological ideas in the 16th century. In T. NEJESCHLEBA (ed.): *Philosophy of Giordano Bruno*. Olomouc, Univerzita Palackého, 2003, s. 83–92.

svou myšlenku pokusil vysvětlit těmito slovy: „...existuje nekonečný vesmír, který je výsledkem nekonečné božské moci, neboť považuji za věc nehodnou božské dobroty a moci, aby božstvo dalo vznik konečnému světu, když vedle tohoto světa mohlo dát vznik jinému a nekonečně mnoha jiným.“²⁹ Dobrotivý Bůh uskutěčňuje všechno, co může, a tvoří nekonečné univerzum zaplněné nekonečným množstvím světů.³⁰

Jestliže Bůh při stvoření vyčerpává úplně všechny možnosti, znamená to nakonec, že netvoří nic jiného než sebe sama v podobě nekonečného vesmíru. Vesmír je zvěcnělá boží všemoc. Proto se Brunovo filosofické stanovisko označuje často také jako panteismus. Podle Bruna Bůh neexistuje vně vesmíru, v jakémisi zázvěti, odkud by řídil chod vesmíru. Naopak, sídlem Boha je celé, všude zcela nezměrné nebe (*sedes vero Dei est universum ubique totum immensum caelum*).³¹ Bůh vším proniká jako neviditelný metafyzický původ a princip, je imanentní universu a splývá s přírodou. Představa o nekonečném vesmíru je pro Bruna samozřejmě součástí dávného náboženství – prastaré, dokonalé pravdy o pravém uspořádání světa a o skutečné povaze Boha.

3. První fáze procesu: Benátky – obvinění

Na úvod líčení samotného procesu s Brunem je třeba se stručně zmínit o dokumentech, které jsou dnes historikům k dispozici. Inkvizice, jak bylo tehdy zvykem, vedla o Brunově procesu rozsáhlý spis, který měl asi čtyři sta stran. Na počátku 19. století však Napoleon nechal odvézt archiv inkvizice do Paříže. Počítalo se snad i s tím, že brunovská akta vyjdou tiskem. Naneštěstí po politických zvratech ve Francii došlo k tomu, že akta vatikánského archivu byla rozprodána jako starý papír. Je tedy pravděpodobné, že i do brunovských akt se nakonec balily pečené kaštany. I když se hlavní spis o Brunově nenávratně ztratil, přece jen

²⁹ *Dokumenty, Třetí výslech*, c. d., s. 367; *Le procès*, c. d., s. 65–67.

³⁰ K metafyzickým předpokladům Brunovy kosmologie viz H. BLUMENBERG: *Die Legitimität der Neuzeit. Erneuerte Ausgabe*. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1996, s. 639–695; H. BLUMENBERG: *Die Genesis der kopernikanischen Welt*. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1996, s. 417–443; D. MAHNKE: *Unendliche Sphäre und Allmittelpunkt. Beiträge zur Genealogie der mathematischen Mystik*. Halle, Niemayer, 1937, s. 49–59; A. O. LOVEJOY: *The Great Chain of Being*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 1978, s. 116–120; P. FLOSS: Cusanus und Bruno. In T. NEJESCHLEBA (ed.): *Philosophy of Giordano Bruno*, c. d., s. 30–42.

³¹ G. BRUNO: *Opera latine conscripta*. 8 sv. F. FIORENTINO (ed.). Napoli, 1879–1891, repr. Stuttgart – Bad Cannstatt 1962, sv. I–2, s. 80.

zůstaly ve vatikánských archivech další dokumenty, které se vztahují k procesu. Přibližně od konce 19. století začal Vatikán zpřístupňovat za velice přísných podmínek své archivy vybraným badatelům, kteří začali nalezené dokumenty uveřejňovat. Koncem čtyřicátých let 20. století byly již vydány všechny objevené dokumenty související s Giordanem Brunem. Z materiálů, které se dochovaly, stojí za zmínku úplně zachované výslechy benátské inkvizice. Kromě toho se podařilo objevit asi dvacetistránkový souhrn všech brunovských akt, který si pro přehlednost nechali soudci vypracovat na konci procesu. Díky tomuto souhrnu lze relativně přesně rekonstruovat všechny fáze procesu.³²

V srpnu 1591 se Bruno vrátil do Itálie. Pobýval na území svobodné benátské republiky, která si poměrně žárlivě střežila své svobody zvláště vůči papežskému státu, a doufal, že ho zde nic neohrozí. Jak už bylo řečeno, Bruno se vrátil do Itálie s plánem na náboženskou, duchovní a kulturní obrodu Evropy. Chtěl získat podporu papeže prostřednictvím svých spisů a s jeho pomocí hodlal usilovat o návrat do církve, kterou chtěl zásadně obrodit.³³ V Benátkách pobýval u Moceniga, který chtěl, aby ho Bruno zasvětil do okultních nauk a do umění paměti (*ars memoriae*).³⁴ Když Bruno oznámil, že se chce odebrat do Frankfurtu, napsal Mocenigo 23. května 1592 udavačský dopis benátské inkvizici. Ještě týž den byl Bruno zatčen v Mocenigově domě. O několik dní později sepsal Mocenigo ještě další dva udavačské dopisy (25. a 29. května).

Mocenigovo udání bylo velice závažné a odborníci na brunovskou problematiku se domnívají, že mnohé z toho, co inkvizici nahlásil, od Bruna skutečně slyšel – svědčí pro to obsah Brunových spisů i jeho vlastní výpovědi.³⁵ Mocenigova udání obsahují téměř třicet dosti závažných obvinění, která lze pro přehlednost rozdělit to tří skupin: 1) *Teologické a náboženské otázky* – Mocenigo například uvádí, že Bruno zastává názory protikladné svaté víře; že má pomýlené představy

³² Dokument objevil a vydal v roce 1942 prefekt vatikánského archivu Angelo Mercati pod názvem *Il sommario del processo di Giordano Bruno* (Citta de Vaticano, 1942). Souhrn je samozřejmě zařazen i do vydání *Le procès*, c. d., s. 246–392.

³³ Při líčení svého pobytu v Benátkách Bruno inkvizitorům řekl: „...ale zamýšlel jsem se odebrat do Frankfurtu, abych dal vytisknout některá svá díla ... a tato díla věnoval papeži. Tak jsem se mu chtěl zavděčit a docílit nějakým mimořádným způsobem přijetí do lůna svaté Církve, tak abych mohl po mnišsku žít ve světě bez klausury, aby se mi nic nepředhazovalo, kdybych se vrátil mezi řeholníky své rodné provincie, že jsem byl odpadlíkem, a abych tak nebyl v opovržení u všech“ *Dokumenty, Sedmý výslech*, c. d., s. 389, *Le procès*, c. d., s. 143.

³⁴ K mnemotechnice viz např. klasickou práci F. YATES: *The Art of Memory*. London, Routledge, 1984.

³⁵ L. FIRPO: Introduction, c. d., s. xxix.

o Boží Trojici; že pochybuje o Kristově božství a Vtělení; že podle něj byl Kristus čaroděj; že má pomýlené představy o transsubstanciaci Božího těla během mše svaté; že nevěří na panenství Panny Marie; že nevěří v posmrtné tresty...

2) *Filosofické otázky*, které se týkají kosmologie, přírodní filosofie, metafyziky a nauky o duši: Podle Moceniga se Bruno domnívá, že univerzum je věčné, nekonečné a existuje v něm nekonečně mnoho světů. Dále prý Bruno věří na převtělování duší, ba dokonce věří, že se lidské duše stěhují do zvířat... 3) *Hříšné skutky* – Mocenigo uvádí, že Bruno se ustavičně rouhá; že se zabývá magií; že se stále vyjadřuje špatně o církvi svaté, kterou prý vedou osli (*tutti asini*)³⁶ a hlupáci. Dále Mocenigo připomíná, že Bruno pobýval v heretických zemích a držel se jejich zvyků; že je odpadlík od pravé víry; že páchá tělesné hříchy; že se mu líbí ženy; že obdivuje kacířského krále Jindřicha Navarrského...³⁷

Po obvinění a zatčení následovalo věznění a výslechy. V širokém povědomí české veřejnosti panuje obraz o inkvizici vytvořený takovými díly, jako je *Kladivo na čarodějnice*. Ve skutečnosti, alespoň v Itálii, inkvizice úzkostlivě dodržovala všechny předpisy, které měly obžalovaným zajistit spravedlivý proces (podle tehdejších standardů), zvláště pokud šlo o duchovní. Inkvizitorům tedy nešlo o to, aby z obžalovaných vynutili mučením doznání, ale prvotně brali ohledy na výpovědi svědků a obviněného. V Brunově případě to znamenalo, že několik dnů po jeho zatčení inkvizice předvolala několik svědků. Tři z nich navrhl samotný Mocenigo jako lidi, kteří mohou potvrdit jeho výpovědi. Žádná z předvolaných osob však udání nepotvrdila. Knihkupec Ciotto, který na Mocenigovo vyzvání kontaktoval Bruna na veletrhu ve Frankfurtu, již 26. května jasně vypověděl, že Bruno „nikdy nezašel tak daleko, aby řekl něco, pro co bych byl mohl zapochybovat o tom, že je katolík a dobrý křesťan“. K tomu ovšem dodal, že ve Frankfurtu slyšel, že Bruno je považován „za člověka bez jakéhokoliv náboženství (*homo che non habbi alcuna religione*)“.³⁸ Podobně i další svědek vypověděl, že Bruno je dobrý křesťan.³⁹ Pro Mocenigovo udání tedy neexistovaly žádná další svědectví a v takových případech se inkvizice řídila jednoduchým pravidlem: *testis unus, testis nullus* – jeden svědek, žádný svědek.

Samotný Bruno byl vyslýchán celkem sedmkrát během deseti dnů na přelomu května a června a dotazy většinou vycházely z jednotlivých položek Mocenigova obvinění. Bruno rozhořčeně odmítl valnou většinu nejzávažnějších obvinění

³⁶ Ke komplikovanému užívání obrazu osla v Brunově myšlení viz N. ORDINE: *Giordano Bruno und die Philosophie des Esels*. München, Fink, 1999.

³⁷ *Le procès*, c. d., první udání s. 1–9, druhé udání s. 9–13, třetí udání s. 39–43.

³⁸ *Dokumenty, Výslech Jana Křitele Ciotto*, c. d., s. 356–358; *Le procès*, c. d., s. 17–25.

³⁹ *Le procès*, c. d., s. 27.

a v argumentaci si počínal velice obratně. Ve skupině teologických obvinění přiznal pochybnosti o tajemství Svaté Trojice a Vtělení, které chová již od 18 let. Hájil se však dvojím způsobem: Předně zdůrazňoval, že svoje pochybnosti nikdy nezveřejnil, nikdy jim neučil a pokud se o nejasnostech v pojetí Trojice a Vtělení zmiňoval, pak vždy jen když referoval o cizích názorech – například o Ariovi, který byl tradičním představitelem názoru zpochybňujícího Kristovo božství.⁴⁰ Dále se při své obhajobě opíral o dobově běžné rozdělení kompetencí mezi obory. Bruno tvrdil, že pokud se ve svých spisech vyjadřoval o božských věcech, tak to vždy bylo z hlediska filosofického, tj. z hlediska přirozeného světla rozumu (*lume naturale*), které se liší od záležitostí víry, jež se zakládají na nadpřirozeném světle. A z hlediska filosofie představa jediného Boha, který má tři osoby, není příliš pochopitelná. Jako zbožný křesťan však tuto představu uznává jako něco, v co má věřit: „Mluvíme-li křesťansky, podle theologie a podle toho, co má každý věrný křesťan a katolík věřit, vskutku jsem pochyboval o pojmenování pro osobu Synovu a pro osobu Ducha svatého. Nemohl jsem pochopit, jak mohou být tyto osoby rozdílné od Otce, jedině tím způsobem, jak už jsem řekl, ve smyslu filosofickém, tak, že jsem Otcův intelekt označoval jako Syna a jeho lásku jako Ducha svatého, aniž jsem se chtěl znát k onomu pojmenování ‚osoba‘, které se u sv. Augustina prohlašuje za pojmenování nikoli staré, ale nově zavedené, za jeho doby. A takto jsem smýšlel od svých osmnácti let do nynějška; ve skutečnosti jsem však tu věc přece nepopíral, neučil jsem o ní a nepsal jsem, jen jsem se sám zabýval pochybnostmi.“⁴¹ Samotný pojem „osoby“, uvedl Bruno, již Augustin označil za výraz užívaný z nutnosti (*necessitate utimur*), a nedá se najít ani ve Starém ani v Novém zákoně.⁴² Tím Bruno implicitně dal najevo, že pojem „osoby“ je neorganicky a později včleněný jako něco nepůvodního do křesťanské nauky. Projevuje se tak i jeho názor, že křesťanství se během svých dějin

⁴⁰ Viz zvláště úvod čtvrtého výsledku, který se soustředil na tuto problematiku: *Dokumenty, Čtvrtý výsledek*, c. d., s. 370–372; *Le procès*, c. d., s. 77–84.

⁴¹ *Dokumenty, Třetí výsledek*, c. d., s. 369; *Le procès*, c. d., s. 73.

⁴² *Dokumenty, Čtvrtý výsledek*, c. d., s. 371; *Le procès*, c. d., s. 79. Bruno pravděpodobně citoval Augustina z paměti a jeho citát se nepodařilo dohledat; L. Firpo ve své edici však uvádí, že například v *De Trinitate* VII, 4 (PL 42, 941) Augustin skutečně hovoří o tom, že se výraz *persona* užívá k hovoru o Bohu jen z nutnosti. Odlišně Bruno svůj důvod k pochybnostem vyložil v pátém výsledku: „Protože božství je nekonečná přirozenost a lidství konečná prvé věčná a druhé časná, nezdálo se mi, že je mezi nimi takový vztah, aby se skutečně vytvořil předpoklad, že bylo lidství spojeno s božstvím při utváření subjektu v podobném poměru, jako je lidská duše spojena s tělem.“ *Dokumenty, Pátý výsledek*, c. d., s. 381, *Le procès*, c. d., s. 111.

odchýlilo od prapůvodní předkřesťanské moudrosti starého světa, s níž bylo původně v souladu a která představuje základ Brunovy vlastní filosofie.

Pokud jde o druhou skupinu obvinění, Bruno se zcela bez rozpaků hlásí ke své kosmologii a zvláště během třetího výslechu se ji snažil inkvizitorům co nejsrozumitelněji vysvětlit. V celém souboru výslechů je však kosmologii věnována jenom velice malá pozornost. Inkvizitory tato tematika zjevně příliš nezajímala, a pokud ano, dotazovali se na nekonečné universum a jiné světy, heliocentrismus je nezajímal. V otázce osudů lidské duše Bruno postupuje podobně jako v případě Trojice. Z hlediska věroučného uznává nesmrtelnost duše, z hlediska filosofického uvažuje o přetělování: „Tvrdil jsem a tvrdím, že duše jsou nesmrtelné... [M]luví-li se katolicky, nepřecházejí z těla do těla, ale jdou do ráje nebo do očištnice nebo do pekel. Ale uvažoval jsem o tom z hlediska filosofie a hájil jsem názor, že může-li duše býti bez těla nebo bytuje-li v jednom těle, může tímž způsobem být i v druhém a přecházet z jednoho těla v druhé.“⁴³

Na obvinění, která se týkala hříšných skutků a disciplinárních prohřešků, se inkvizitoři vyptávali Bruna dosti důkladně, protože během celého procesu, až do rozsudku, inkvizice nahlížela na Bruna dále jako na příslušníka dominikánského řádu. Ve spisech je vždy označován jako „frater Iordanus“. A Bruno mnohé věci kajícíně přiznal, protože zkrátka byly nepopíratelné. Přiznal tedy, že žil jako apostata; že pobýval v kacírských, tj. protestantských zemích, kde se držel místních zvyklostí; že nenavštěvoval bohoslužby a že nechodil ke zpovědi. Dále Bruno připustil další provinění, která bylo možno ověřit, například po nahlédnutí do jeho spisů. Doznal tedy, že četl ze zvědavosti knihy kacírů; že chválil knihy kacírů a kacírské panovníky; že lehkomyšlně pomíjel tělesné hříchy.⁴⁴

Brunova strategie spočívala především v tom, že se doznal k tomu, co bylo možné mu prokázat. Jinak vše popíral – zvláště vehementně zdůrazňoval, že nikdy neučil a nenapsal nic, co by bylo protikladné katolické víře. V závěru benátské fáze procesu Bruno na vyzvání soudců udělal, co po něm chtěli. Přiznal se, že chyboval, vyjádřil lítost, ukázal připravenost přijmout trest, poprosil o slitování a slíbil, že se napraví: „Vyznal jsem a vyznávám ochotně své bludy a jsem zde, přeslovutní páni, ve vašich rukou, abych přijal lék pro své zdraví, lituje svých hříchů, ani bych nedovedl říci jak, a vyjádřiti dosti účinně, jak si toho z celé duše přeji. [...] Žádám pokorně Pána Boha i vás, přeslovutní páni, o odpuštění všech bludů, kterých jsem se dopustil, a jsem zde hotov vykonati všechno, co vaše moudrost uzná za vhodné a o čem soudí, že to poslouží mé duši!“⁴⁵

⁴³ *Dokumenty, Čtvrtý výslech*, c. d., s. 374; *Le procès*, c. d., s. 89.

⁴⁴ *Dokumenty*, c. d., s. 375, 383; *Le procès*, c. d., s. 91, 119.

⁴⁵ *Dokumenty, Sedmý výslech*, c. d., s. 390; *Le procès*, c. d., s. 145–147.

Po těchto slovech vypadala situace pro Bruna poměrně dobře. Byl sice závažně podezřelý a doznal řadu dílčích omylů, ale současně chyběly opravdové důkazy pro jeho bezbožnost a kacířství. Navíc upřímně vyjádřil lítost a připravenost podrobit se rozhodnutí církve. Takovým kajícím obžalovaným zpravidla nehrozil trest smrti, nanejvýš několik let vězení či kající skutky.

Bohužel pro Bruna benátská inkvizice posílala zprávy o svých případech do římské centrály. Také v Brunově případě benátská inkvizice poslala zprávu do Říma a římské Svaté Officium vyjádřilo přání převzít případ a vyžádalo si vydání Bruna do Říma. Svobodná benátská republika si střežila svou nezávislost a zpravidla tyto žádosti o extradikce odmítala. Existovalo však několik výjimek – a jednou z nich se po dlouhých jednáních stal shodou nešťastných okolností i Bruno. V únoru 1593 byl převezen do Říma, do vězení inkvizice. V populární literatuře je inkviziční vězení líčeno drasticky jako komplex temných kobek bez oken, v nichž lezou krysy a všude se rozléhá nárek mučených spoluvězňů. Podle líčení L. Firpa bylo ve skutečnosti inkviziční vězení poměrně pohodlné. Římské vězení byl bývalý palác s velkými okny a rozlehlými místnostmi plnými světla. Na oknech sice byly mříže, ale to bylo v tehdejších palácích obvyklé kvůli zlodějům. Vězni měli židle a stoly s ubrusem, ručníky, které se měnily dvakrát týdně. Byl jim k dispozici holič, koupelna, lázně, prádelna, dostávali oblečení, jídlo slušné kvality i víno. Navíc je dvakrát do roka navštěvovali představitelé Svatého Officia, aby se jich přeptali na jejich materiální potřeby.⁴⁶ Záznamy z návštěv jsou dochované, takže víme třeba, že Bruno na vlastní žádost obdržel pero, kabát a *Summu* Tomáše Akvinského nebo papír na psaní.⁴⁷

4. Druhá fáze procesu: Řím – šetření

Až do podzimu 1593 se v Brunově záležitosti nic nedělo. Na podzim však inkvizice obdržela další udání. Tentokrát byl udavačem kapucín Celestino de Verona, který s Brunem pobýval ve vězení v Benátkách. Celestino byl značně svérázná osobnost. Měl opakovaně potíže s inkvizicí kvůli svým kacířským názorům. V září 1592 byl z Benátek rovněž předán do Říma a nakonec byl odsouzen jako zatvrzelý kacíř a upálen zaživa v září 1599 – pět měsíců před Giordanem Brunem.

Celestinovy výpovědi se sice nedochovaly, ale jejich obsah je naznačen v *Sommario* a z něj je zřejmé, že Celestinovo udání obsahovalo velmi těžká obvinění. Bruno podle něj tvrdil, že Kristus zhřešil; že nebyl umučen na kříži; že neexistuje peklo;

⁴⁶ L. FIRPO: Introduction. In *Le procès*, c. d., s. 70 n.

⁴⁷ *Le procès*, c. d., s. 189, 399; Firpovo vydání obsahuje záznamy všech těchto návštěv z dob Brunova věznění.

že neexistuje věčné zatracení; že existují mnohé světy; že duše po smrti odchází do těchto světů a do jiných těl; že Mojžíš byl schopný mág; že prorokové byli lstiví podvodníci; že je směšné modlit se ke svatým; že jestli bude nucen se vrátit do konventu, zapálí ho a vrátí se do Německa či do Anglie mezi kacíře, aby žil pokojněji a volněji.⁴⁸

Celestino ve svém udání uvedl jako svědky další čtyři spoluvězně z Benátek. Benátská inkvizice tyto lidi, kteří většinou stále ještě seděli v jejím vězení, okamžitě vyslechla. Výsledek byl pro Bruna velice špatný. Tito vězni nezávisle na sobě potvrdili některá Celestinova obvinění, ale nepotvrdili nejzávažnější obvinění Mocenigova, jako bylo zpochybnění Kristova božství či panenství panny Marie.⁴⁹ Pro Bruna jejich výpovědi ovšem znamenaly pohromu. Až dosud se totiž dosti úspěšně hájil, ale nová udání vážně narušila hlavní dva pilíře jeho obrany. Především od této chvíle obžaloba měla k dispozici víc než jedno svědectví o Brunově bezbožnosti. Dále nová udání silně zpochybnila upřímnost Brunovy lítosti a ochoty podrobit se rozhodnutí církve. Soudci už napříště Brunovi lítost nikdy neuvěřili a chtěli po něm nadále už jen to, aby se bezpodmínečně podřídil.

Inkvizice dále postupovala podle kanonického práva. Na počátku roku 1594 došlo v Benátkách, resp. v Římě, k opětovným výslechům všech dosavadních svědků. Mělo se tak zjistit, zda dále trvají na svých obviněních, zda si ve svých výpovědích neodporují nebo zda si nevzpomněli na něco dalšího. Všichni svědkové však víceméně potvrdili své předchozí výpovědi. Některá obvinění byla doložena větším počtem svědků. Ze všech výslechů se pořizovaly zápisy a výtahy a ty byly předávány Brunovi, aby na jejich základě mohl formulovat svou obhajobu.⁵⁰ Ten během podzimu a zimy napsal osmdesátistránkový spis a 20. prosince 1594, během pravidelné návštěvy příslušníků kongregace Svatého Officia, jej odevzdal inkvizitorům, jak víme ze *Sommaria*.⁵¹ Úředník, který tento souhrn sepsal, se však již dále o Brunově pojednání nezmiňuje, takže se zdá, že neobsahovalo nic nového či zvláštního ve srovnání s benátskými výslechy, na které se odvolává často.

Proces pokračoval tím, že všechna akta byla předána Svatému Officiu, které představovalo vrcholný orgán římské inkvizice. Jeho zasedáním v této době předsedal osobně papež Klement VIII. Officium prošlo během ledna a února 1595 všechna dosavadní akta. Očekávalo se rychlé vynesení rozsudku, ale proces nabral zcela nečekaný směr. Kardinálové totiž zaměřili svou pozornost na to, co

⁴⁸ Viz L. FIRPO: Introduction. In *Le procès*, c. d., s. 83 n.

⁴⁹ Také jejich výpovědi lze zčásti rekonstruovat na základě *Sommario*, viz například *Le procès*, c. d. s. 365–367.

⁵⁰ Viz například *Le procès*, c. d., s. 189–193 n.

⁵¹ Tamtéž, s. 199: *Iordanus Brunus ... exhibuit folia scriptorum ad repellendum dicta testium*.

dosud zcela opomíjeli – obsah Brunových spisů. Dekret Svatého Officia ze zasedání 9. února 1595, které řídil sám papež, tak nařizoval prozkoumání obsahu Brunových spisů (*ordinatum fuit quod prosequatur censura eius librorum*).⁵² Obrat vyšetřování byl nejspíše způsoben tím, že kromě Moceniga byli všichni svědkové Brunova kacířství usvědčení zločinci, a proto nedůvěryhodní. Podle dobových předpisů svědectví takových lidí mohla vést k podezření a zahájení stíhání, ale nestačila k odsouzení. Přesto bylo inkvizitorům jasné, že na Brunovi lpí skutečně závažné podezření a že si zaslouží další šetření.

Kvůli přezkoumání obsahu Brunových knih byla ustanovena komise, která měla přecíst Brunovy spisy a posoudit je z teologického hlediska. Komisi se zprvu nedařilo Brunovy spisy získat. Nakonec z rozsáhlého souboru Brunových děl sehnali jen několik knih (patrně frankfurtskou trilogii a londýnské *Dialogy*) a jejich zkoumání zabralo cenzorům dva roky. Teprve začátkem roku 1597 byly připraveny podklady pro to, aby mohl proces dále pokračovat. Bruno byl při návštěvě představitelů Svatého Officia 24. března 1597 vyzván, aby se vzdal svých „bláhosťů o mnohosti světů a také bylo nařízeno, aby byl přísně vyslýchán. Dále mu byla předána censura jeho díla.“⁵³ Poznámka o „přísném výslechu“ bývala někdy vykládána jako doklad toho, že Bruno byl mučen. O tom však neexistuje jediný doklad.

Cenzoři z Brunova díla vybrali jedenáct tezí, které považovali za nežádoucí. Jejich znění i Brunovy reakce na ně zase známe díky záznamu v *Sommario*.⁵⁴ Čtyři z tezí se týkaly kosmologické problematiky. 1) Věčnost světa: Věčný Bůh stvořil věčný svět, resp. věčně jsou jeho základní stavební prvky: světová duše a první látka; 2) Nekonečnost světa: Podle Bruna je nekonečný svět důsledkem nekonečné moci Boha; kdyby Bůh nestvořil nekonečný svět, sám by byl konečný; 3) Substance světa není stvořená, ale věčná. Bruno tento názor obhajoval tím, že ve světě nedochází k substanciálnímu vzniku ani zániku, jak dosvědčuje i biblické *nihil sub sole novum* (Kaz 1,9).⁵⁵ Bruno tvrdil, že neměnné a věčné jsou první rody věcí – duch, světlo, voda a země.⁵⁶ 4) Země se pohybuje: Bruno trval na tom, že přesvědčivě dokázal pohyb Země a nehybnost hvězdného nebe, aniž by protičil Písmu, a každý rozumný člověk by jeho důvody nakonec měl uznat. Na to mu inkvizitoři, jak prozrazují akta, namítli, že v bibli existují věty,

⁵² Tamtéž, s. 209.

⁵³ Tamtéž, s. 241: *Deinde fuit admonitus ad relinquendum huiusmodi eius vanitates diversorum mundorum, atque ordinatum quod interrogetur strictetur. Postea detur ei censura.*

⁵⁴ Tamtéž, s. 381–393.

⁵⁵ Srov. V. SPAMPANATO: *Documenti*, c. d., s. 50 n.

⁵⁶ Srov. G. BRUNO: *Dialogy*, 2. vyd., 2008, c. d., s. 112 n.

kteří popírají jeho teze: „země stále trvá“ (*Kaz* 1,4), „slunce vychází, slunce zapadá“ (*Kaz* 1,5). První citát Bruno odbyl poznámkou, že větu je třeba chápat v časovém smyslu, nikoli v prostorovém, tj. že Země setrvává stejná v čase, nikoli na místě. Druhý citát vyložil pomocí tzv. teorie akomodace, kterou běžně používali zastánci kopernikanismu.⁵⁷ Podle ní Bůh přizpůsobil obsah bible chápání prostých lidí, kteří by nebyli schopni představit si pohyb Země, a držel se tedy přirozeného způsobu vyjadřování. Smyslem *Písma* je poučit lidi o spáse a morálce, nikoli o přírodě. Ve *Věceři na Popeleční středu* Bruno shrnuje tento názor takto: „...svaté knihy neslouží našemu rozumu tím, že by podávaly důkazy a názory o přírodě, jako by to byla filosofie, ale že se našemu rozumovému a citovému životu dostává té milosti, že nám prakticky zákony předepisují, jak mravně jednat. Protože božský zákonodárce měl tento cíl před očima, nedbá v ostatních věcech o to, aby pronášel pravdy, z nichž by lid neměl žádný prospěch, protože by jej ani neosvobozovaly od zla, ani nepoutaly k dobru; přemýšlet o tom ponechává lidem přemítavým a mluví k lidu tak, aby to, co je hlavní, pochopil podle svého způsobu myšlení i mluvení“.⁵⁸ Na námitku, že protirečí autoritě církevních otců, Bruno odpověděl, že uznává, že otcové jsou svatí, dobří a příkladní, ale že jsou méně praktičtí než filosofové a nevěnovali příliš velkou pozornost přírodě.⁵⁹ 5) Pluralita světů: Podle Bruna existují mnohé světy, na kterých se nacházejí podobné věci jako v našem světě, včetně podobných bytostí. Námitky inkvizitorů zde *Sommario* nezmiňuje, ale je zřejmé, že učení o pluralitě světů bylo v rozporu s klíčovými články křesťanského učení. Podle křesťanské teologie jsou lidé stvořeni k obrazu Božímu a umístěni na Zemi stvořenou *ex nihilo*. Na ni později sestoupil Kristus, aby poskytl lidem spásu od dědičného hříchu, který spáchal Adam. Brunova představa nekonečně mnoha světů vytvářela možnost, že na jiných světech existují jiní hříšní lidé se svými vlastními Adamy a Kristy. Idea plurality světů tak ohrožovala křesťanské přesvědčení o jedinečnosti člověka a jeho spasitele.

Další skupina tezí se týkala Brunovy vitalistické metafyziky, podle níž je v kosmu vše oživené: 6) Hvězdy jsou andělé a oživená racionální tělesa (*corpí animati*)

⁵⁷ A. FUNKENSTEIN: *Theology and the Scientific Imagination from the Middle Ages to the Seventeenth Century*. Princeton, Princeton University Press, 1986, s. 213–243; K. SCHOLDER: *Ursprünge und Probleme der Bibelkritik im 17. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Entstehung der historisch-kritischen Theologie*. München, Kaiser, 1966, s. 56–107; K. J. HOWELL: *God's Two Books. Copernican Cosmology and Biblical Interpretation in Early Modern Science*. Notre Dame, University of Notre Dame Press, 2002.

⁵⁸ G. BRUNO: *Dialogy*, 2. vyd., 2008, c. d., s. 88 n.

⁵⁹ *Le procès*, c. d., s. 389.

rationali); 7) Země je oživená a má smyslovou i racionální duši. Bruno na tuto tezi při obhajobě reagoval podle *Sommaria* tak, že Země je *animale rationale* a že rozumná duše slouží především k řízení pohybů Země. 8) Spornost individuální nesmrtnosti lidských duší; podle cenzorů Bruno tvrdí, že nesmrtný je pouze *spirito universale*. 9) Intelektuální duše není formou těla. Podle teologů se tím zpochybňuje křesťanské přesvědčení o jednotě duše a těla a naznačuje se možnost převtělování duší. Bruno se hájil tím, že nikde v *Písmu* se duše neoznačuje jako forma.

Další teze, které cenzori objevili v Brunových dílech, známe díky svědectví Schoppeho, který byl přítomen vyhlášení rozsudku a upálení: 10) Ztotožnění ducha svatého s duší světa; 11) Víra v existenci preadamitů: pouze Židé vzešli z Adama a Evy, zatímco všichni ostatní lidé mají jiný původ.⁶⁰

Zkoumání cenzorů trvala až do konce roku 1597. Na počátku dalšího roku pak bylo sepsáno *Sommario*, které představuje jeden z mála dochovaných dokumentů k římské části procesu. Když bylo v březnu 1598 *Sommario* dokončeno, nebyl k dispozici soudní tribunál.⁶¹ Předsedal mu totiž zpravidla sám papež, který v dubnu odcestoval z Říma a vrátil se až v prosinci. Tehdy ovšem zase Řím postihly povodně. V zimě, 16. prosince, se konala další pravidelná návštěva představitelů kongregace Svatého Officia, která tentokrát nebyla spojená s žádným úředním aktem. Bruno si jen vyžádal papír a breviář svého řádu a jeho prosbě bylo vyhověno.⁶²

5. Ukončení procesu a odsouzení

Na počátku roku 1599 vstoupila do Brunova procesu nová postava – slavný teolog Robert Bellarmino (1542–1621). Bellarmino byl vůdčí postavou katolické protireformace a jeden z nejvýznamnějších dobových katolických teologů.⁶³ Zpočátku byl pouze konzultantem papeže a teprve v březnu 1599 byl jmenován kardinálem a také jedním z členů Svatého Officia. Bellarmino si uvědomil, že Brunův případ je velice složitý: Existuje vůči němu velké množství obvinění

⁶⁰ *Le procès*, c. d., s. 505. Srov. P. R. BLUM: *Giordano Bruno*, c. d., s. 147–9; M. A. FINOCCHIARO: Philosophy versus Religion and Science versus Religion: the Trials of Bruno and Galileo. In H. GATTI (ed.): *Giordano Bruno. Philosopher of the Renaissance*. Aldershot, Ashgate, 2002, s. 60 n.

⁶¹ *Le procès*, c. d., s. 397.

⁶² Tamtéž, s. 401–403.

⁶³ V češtině je k dispozici biografie J. BRODRICK: *Robert Bellarmino. Kardinál a inkvizice*. Olomouc, Refugium Velehrad–Roma, 2007.

od různých svědků, svědčí proti němu jeho vlastní spisy a také jeho výpovědi. Bruno již během výslechů přiznal některé omyly a chyby a cenzurní četba jeho spisů přinesla řadu povážlivých tezí, ale jinak Bruno odmítal přiznat jakékoliv kacírství. Bellarmino se proto rozhodl pro střední cestu – ze všech dosavadních materiálů se vybere několik jednoznačně heretických tvrzení, která Bruno prokazatelně zastává. Bruno bude vyzván k tomu, aby je odvolal se stejnou horlivostí a pokorou, jakou projevil již v Benátkách. Odvolání bylo pro inkvizici důležité, protože na rozdíl od světských soudů neposuzovala inkvizice skutky lidí, ale to, zda během procesu setrvávají dál v bludech a hájí mylné názory. Tvrdě se trestalo setrvávání v kacírství, odvolání naopak přinášelo menší trest, protože svědčilo o napravení obviněného a o tom, že se ho podařilo vrátit do lůna církve.

Bellarminovy teze měly především otestovat to, zda je Bruno ochoten podřídit se autoritě církve. Řada obvinění ještě vůbec nebyla prověřena, a tak se počítalo s tím, že když Bruno odvolá osm tezí, bude vyšetřování dále pokračovat, tzn. bude pokračovat cenzura jeho knih a ověřování dalších podezření. Pokud neodvolá, čeká ho mučení nebo smrt. Během několika dnů na počátku roku 1599 Bellarmino tedy z rozsáhlých Brunových akt vybral osm heretických tvrzení (*octo propositiones haereticæ*), která měl Bruno odvolat, jak mu bylo sděleno 12. ledna.⁶⁴

Ze záznamů víme, že Bruno 25. ledna slíbil, že uvedené teze odvolá, pokud apoštolská stolice a papež shledávají uvedené teze skutečně heretickými.⁶⁵ Bruno byl přesvědčen, že jeho názory nejsou v rozporu s původní křesťanskou věroukou a že byly prohlášeny za vadné teprve nyní v souvislosti s jeho procesem. Chtěl tedy po inkvizitorech potvrzení, že jeho názory by vadily již původním svědkům křesťanské víry, tj. církevním otcům. Kardinál Bellarmino spolu s generálem dominikánů a inkvizičním komisařem navštívil 4. února Bruna ve vězení a potvrdil mu, že uvedené teze jsou skutečně heretické – a to nikoli jen v této chvíli, ale byly heretickými prohlášeny již nejstaršími církevními otcí, církví svatou i apoštolskou stolicí. Pokud je Bruno uzná kacírskými, čeká ho pokání, pokud nikoli, bude mu poskytnuta lhůta čtyřiceti dnů na rozmyšlení, která se obvykle poskytuje zatvrzelým kacírům. Pokud nezmění názor, bude popraven.⁶⁶ Již 15. února

⁶⁴ *Le procès*, c. d., s. 405, 411.

⁶⁵ Tato reakce je uvedena v dochované kopii rozsudku, *Le procès*, c. d., s. 477–479.

⁶⁶ Tamtéž, s. 415 n.: ...*propositiones istae tanquam haereticæ, et non tantum haereticæ ita modo declaratae, sed ab antiquissimis Patribus, ab Ecclesia et Sede apostolica; et si tanquam tales agnoverit, bene; sin minus, preafigatur sibi terminus 40 dierum*. Srov. druhou verzi dekretu, kde se píše, že teze jsou *contra fidem catholicam* a že byly již církevními otcí, církví a apoštolskou stolicí *reprobatae et damnatae* (s. 419).

Bruno vystoupil před soudci a prohlásil, že je připraven uznat uvedené teze za kacířské a odvolá je kdykoli a kdekoli bude Svaté Officium chtít.⁶⁷

Ovšem za dva měsíce, 5. dubna, Bruno během pravidelné návštěvy členů kongregace Svatého Officia ve vězení předložil inkvizitorům jakýsi spis (*exhibuit quandam scripturam*),⁶⁸ který měl obsahovat jeho odvolání. Dokument byl předložen Bellarminovi k prostudování. Kardinál 24. srpna 1599 sdělil, že Bruno je připraven odvolat osm tezí, ale že chce lépe vysvětlit dvě z nich – totiž první a sedmou.⁶⁹

Dne 9. září 1599 se uskutečnilo zasedání Svatého Officia, které mělo definitivně rozhodnout o Brunově osudu. Jednotným stanoviskem jeho členů bylo to, že dosavadní udání a svědectví nestačí k prokázání Brunovy viny, protože jsou k dispozici pouze svědectví od usvědčených zločinců (*non possit habere alios testes nisi carceratos criminosos*).⁷⁰ Mocenigova udání nikdo spolehlivý nepotvrdil a Bruno sám popírá vinu. Rozsudek tedy musí vycházet z té části procesních materiálů, která zahrnuje Brunovy vlastní výpovědi a obsah jeho knih. Jeden z pozdějších dokumentů jasně říká, že Bruno měl odvolat teze *in suis scriptis contentas* a teze *in suis constitutis ab ipsomet prolatas*.⁷¹ Základ procesního řízení tedy představovala Brunova vlastní doznání a obsah jeho knih. Pokud jde o neprokázaná obvinění, navrhli na schůzce členové Svatého Officia, aby byl Bruno mučen. Domnívali se, že v některých obviněních byl již vězeň usvědčen, ale zůstává mnoho dalších obvinění, v kterých nebyl přesvědčivě usvědčen, a ty je třeba přezkoumat pomocí těžkého mučení.⁷² Papež však tento návrh odmítl; nejspíše také kvůli tomu, že inkvizitoři se neshodovali na dalším postupu.⁷³ Nařídil tedy, aby Bruno dostal další lhůtu na rozmyšlenou. Během ní měl Bruno znovu zvážit, zda je ochoten odvolat osm tezí, jejichž hájení mu bylo prokázáno. Z papežova rozhodnutí je opět zřejmé, že Bruno nebyl souzen pro všechna vznesená obvinění. Osm tezí mělo jen prověřit, jaké jednání lze od něj očekávat, a podle jeho reakce by inkvizice zvážila další postup.

⁶⁷ Tamtéž, s. 481.

⁶⁸ Tamtéž, s. 431.

⁶⁹ Tamtéž, s. 443.

⁷⁰ Tamtéž, s. 451.

⁷¹ Tamtéž, s. 457, a srov. L. FIRPO: Introduction, c. d., s. 171.

⁷² G. BRUNO: *Le procès*, c. d., s. 451 n.: ... *in multis est convictus, et in multis non esse convicturus; et in illis in quibus non est convictus torqueatur graviter.*

⁷³ Tamtéž, s. 451–453; srov. M. A. FINOCCHIARO: Philosophy versus Religion and Science versus Religion: the Trials of Bruno and Galileo, c. d., s. 71 nn.

Jak vlastně zněly teze, které měl Bruno odvolat? To bohužel nevíme. V dochovaných aktech je explicitně zmíněna pouze první a sedmá teze.⁷⁴ První teze je zmíněna jen jako *haeresis Novatiana*. Není bohužel úplně jasné, o co se jednalo – zdá se však, že šlo o teologický problém Trojice. Novatian byl římský kněz, který žil ve třetím století a vedl schismatické hnutí. Bellarmino, který byl vyhlášený odborník na dějiny hereze, „novatiánskou herezí“ myslel nejspíše Novatiánův neortodoxní názor na vztah mezi Otcem a Synem. Pro moderní historiky bylo ovšem trochu matoucí to, že standardně se v této době i později novatiánskou herezí myslel názor, že církev nemá právo odpouštět hřích a přijímat znovu kajícíníky; což se rovnalo zpochybnění svátosti pokání.⁷⁵ Sedmá teze se týkala vztahu duše a těla. Bellarmino chtěl, aby Bruno odvolal tvrzení, že duše je v těle jako kormidelník na lodi (*an anima sit in corpore sicut nauta in navi*). Tím se naráží na představu duše uvězněné v těle jako ve vězení, kterou lze v Brunově filosofii také doložit. Zdá se, že podle Bellarmina je tento názor chybný proto, že duši chápe nikoli jako formu lidské bytosti, ale jako něco nezávislého. Narození lidské bytosti by pak bylo trestem pro duši, která nadále musí existovat s tělem. To je ale v rozporu s křesťanským učením o dědičném hříchu a o spáse.⁷⁶

I když nevíme, jak znělo zbývajících šest tezí, které měl Bruno odvolat, lze s jistotou říci, že se v nich objevily teze vzešlé z cenzury Brunových spisů. Patrně mezi ně také patřily některé výroky, které sám Bruno vyslovil během výslechů – například pochybnosti o soupodstatnosti Otce a Syna nebo přesvědčení o převtělování duší.

Se závěry klíčového jednání 9. září 1599 byl Bruno seznámen 16. září. Bruno na jedné straně projevil ochotu uznat své omyly (*intendit recognoscere eius errores*). Na druhé straně však také inkvizitorům na tomtéž setkání odevzdal memorandum určené přímo papeži (*memoriale missum sanctissimo Domino Nostrò*), které se četlo rovnou na zasedání Svatého Officia.⁷⁷ V memorandu obhajoval své názory a zpochybňoval jejich heretičnost, a tak vlastně popíral ochotu podřídit se, kterou dával najevo od února. Byla mu proto dána čtyřicetidenní lhůta na rozmyšlenou. Měl odvolat uložené teze, nebo zemřít. Od té doby Bruno zatvrzele setrval ve svých omylech a kacírstvích (*restando tue ostinato et impenitente in detti tuoi*

⁷⁴ *Le procès*, c. d., s. 443.

⁷⁵ M. A. FINOCCHIARO: *Philosophy versus Religion and Science versus Religion: the Trials of Bruno and Galileo*, c. d., s. 63; srov. P. R. BLUM: *Giordano Bruno*, c. d., s. 149.

⁷⁶ Srov. P. R. BLUM: *Giordano Bruno*, c. d., s. 149 n.

⁷⁷ *Le procès*, c. d., s. 457; k projevům lítosti srov. Schoppeovo líčení tamtéž, s. 505.

errori et heresie), jak se praví v dochované zkrácené verzi rozsudku.⁷⁸ Navíc se v této době proti němu objevilo další udání od jednoho exulanta z Anglie, který opakoval dvě starší obvinění proti Brunovi: že je ateista a že je neuctivý k papeži.

Při další návštěvě inkvizitorů 21. prosince 1599 Bruno prohlásil, že nemusí ani nechce přijít k rozumu (*dixit quod non debet nec vult resipiscere*) a že si nemá co rozmýšlet. Představitelé Officia tedy nařídili, aby jeho celu navštívili dva bratři dominikáni a ukázali mu marnost a chybnost jeho názorů.⁷⁹ Oba bratři Bruna přesvědčovali, aby zavrhnul a odpřisáhnul kacířské výroky a vrátil se do lůna katolické církve. „Na to nechtěl uvedený bratr Giordano přistoupit a tvrdil, že nikdy nenapsal ani nepronesl kacířských výroků, ale že služebníci Úřadu sv. inkvizice nesprávně citovali jeho výroky a obrátili je proti němu. Proto byl ochoten vydati počet ze všech svých spisů i výroků a obhájit je proti kterýmkoli bohoslovcům...“⁸⁰

Poslední slyšení Giordana Bruna u Svatého Officia se konalo 20. ledna 1600 za přítomnosti papeže. Bruno opět předložil papeži jakési memorandum, které sice bylo otevřeno, ale nebylo čteno (*fuit apertum, non tamen lectum*).⁸¹ Po vyslechnutí zprávy o chování a postojích Giordana Bruna papež na žádost inkvizice rozhodl, že proces bude uzavřen a *frater Iordanus* bude předán světské spravedlnosti. Bruno byl odveden 8. února 1600 z paláce inkvizice do domu kardinála Mazzona, kde mu byl oficiálně přečten rozsudek za přítomnosti devíti kardinálů a davu shromážděného v přijímacím sále. Nemáme k dispozici úplný oficiální rozsudek, jen jeho zkrácený přepis určený pro guvernéra Říma, v němž se praví:⁸² „Soudním rozsudkem prohlašujeme tebe, již uvedeného bratra Giordana Bruna, za nekajícího, vytrvalého a zatvrzelého kacíře, na něhož se proto vztahují všechny církevní klatby a tresty svatých kánonů, zákonů i ustanovení jak obecných, tak zvláštních, jež se ukládají takovým zjevným, nekajícím, vytrvalým a zatvrzelým kacířům. Jako takového kacíře tě výslovně sesazujeme z duchovenství a prohlašujeme, že musíš být sesazen, jak nařizujeme a poroučíme, abys skutečně byl sesazen ze všech vyšších i nižších církevních hodností, v nichž jsi byl ustanoven, a to podle řádu svatých kánonů, a že musíš být vyloučen, tak jako my tě vylučujeme ze svého církevního svazku a z naší svaté a neposkvrněné církve,

⁷⁸ Tamtéž, s. 481.

⁷⁹ Tamtéž, s. 463, srov. 467.

⁸⁰ *Dokumenty*, c. d., s. 400; *Le procès*, c. d., s. 473: ...asserens nunquam propositiones haereticas scripsisse aut protulisse, sed male excerptas fuisse a ministris Sancti Officii, eidemque oppositas.

⁸¹ *Le procès*, c. d., s. 471.

⁸² Tento rozsudek je dostupný v překladu *Dokumenty*, c. d., s. 403–405, *Le procès*, c. d., s. 476–489.

jejíhož milosrdenství ty, provinilec, nejsi hoden. Prohlašujeme, že musíš být postoupen světskému soudu, a postupujeme tě tímto soudu pana římského guvernéra zde přítomného, aby tě potrestal náležitými tresty, při čemž ho naléhavě prosíme, aby ráčil zmírnit přísnost zákonů, pokud jde o trest pro tvou osobu, aby byl vykonán bez nebezpečí smrti nebo zmrzačení některého údu.“ Během čtení oficiálního rozsudku u Mazzona zazněla i Mocenigova a Celestinova obvinění, která sice nebyla přesvědčivě prokázána, ale která byla nakonec přičtena Brunovi k tíži a byla zahrnuta do rozsudku. Výčet čtrnácti z nich uvádí Schoppe, který byl svědkem čtení rozsudku. Například lze zmínit popírání transsubstancie, popírání panenství panny Marie, pobyt v kacířských zemích a život podle tamních zvyků, psaní protipapežských spisů, trvání na existenci nespočetných světů, přesvědčení o stěhování duší, schvalování magie aj.⁸³

Bruno vyslechl posudek v pokleku a po jeho dočtení se vztyčil a podle Schoppeho svědectví pronesl slavnou větu: „Vynášíte nade mnou rozsudek s větším strachem, než s jakým ho přijímám.“⁸⁴ Dalších osm dní strávil ve vězení, kam za ním pravidelně docházeli kněží, aby ho domluvami přesvědčili k odvolání. K tomu nedošlo a 17. února byl Bruno upálen. Schoppe ve svém líčení popravu s jistou zlomyslností poznamenává, že Bruno po spálení odešel do svých vymyšlených světů oznámit, jak římská církev zachází s rouhači a bezbožníky.⁸⁵ Brunovy spisy byly ještě téhož dne spáleny a umístěny na Index zakázaných knih.

6. Interpretace procesu

Proces s Brunem byl v dalších dějinách evropské kultury interpretován dosti různorodě a nezřídka dosti účelově. Lze rozlišit několik základních výkladů.⁸⁶ Klasická interpretace má původ v osvícenství a rozšířila se zejména v pozitivistické historiografii vědy konce 19. století, odkud pronikla do širokého povědomí. Tato interpretace pokládala Bruna za vědce či jednoho z předchůdců vědy a odhlížela od těch jeho stanovisek, která jsou z dnešního hlediska nevědecká: víra v magii, víra v oduševněnost světa atp. Podle tohoto klasického výkladu byl Bruno odsouzen výlučně kvůli svým kosmologickým názorům, a může tedy

⁸³ Tamtéž, s. 503; srov. L. FIRPO: Introduction, c. d., s. 179–180.

⁸⁴ Tamtéž, s. 507: *Maiori forsan cum timore sententiam in me fertis quam ego accipiam.*

⁸⁵ Tamtéž, s. 507, srov. 521: *...renunciaturus, credo, in reliquis illis, quos finxit, mundis, quoniam pacto homines blasphemi et impii a Romanis tractari soleant.*

⁸⁶ Srov. J. SHACKELFORD: That Giordano Bruno Was the First Martyr of Modern Science. In R. L. NUMBERS (ed.): *Galileo Goes to Jail and Other Myths about Science and Religion*, c. d., s. 59–67.

sloužit jako symbol trvalého boje pokrokového vědeckého myšlení s církevním zpátečnictvím.

Druhou interpretaci bychom mohli označit jako revizionistickou. Tato interpretace se zrodila asi ve čtyřicátých letech a mezi mnoha badateli se objevuje dodnes. Podle tohoto výkladu byl Bruno odsouzen kvůli svým teologickým názorům. Především kvůli svým pochybnostem o Trojici a kvůli svým christologickým představám. Tato revizionistická interpretace správně upozorňuje na to, že církev se v této době o heliocentrismus příliš nezajímala a na Bruna nahlížela jako na uprchlého mnicha s kacířskými názory. Vzhledem k tomu, že tyto názory lze u Bruna skutečně doložit (v jeho díle či výpovědích) vede tato interpretace k závěru, že podle norem 16. století bylo odsouzení Bruna víceméně legitimní. Proto se k této interpretaci nezdědka uchylovali katoličtí badatelé.

Třetí interpretace se dá označit jako okultistická. Zaznamenala jen relativně krátkodobý rozkvet v 60. a 70. letech 20. století. V 60. letech se totiž historiografie vědy a filosofie začala intenzivně zajímat o dosud přehlížené myšlenkové proudy, jako je magie či hermetismus, a některým historikům se zdálo, že prostřednictvím odkazů na okultní vědy lze vysvětlit řadu událostí z novověkého myšlení: Od Newtonovy představy gravitační síly⁸⁷ až třeba po proces s Brunem, který například F. Yatesová ve své proslavené knize interpretovala tak, že Bruno byl upálen především jako mág a hermetik.⁸⁸

Čtvrtá interpretace pochází především od italských odborníků, kteří se intenzivně zabývali procesy s Brunem a Galileim. Prvním je Luigi Firpo (1915–1989), který vydal definitivní soubor dokumentů k procesu. Druhým je M. Finocchiaro, který se zvláště intenzivně zabývá procesem s Galileim.⁸⁹ Tato čtvrtá interpretace odmítá převedení celého procesu na teologické důvody a do určité míry se blíží spíše klasické interpretaci. Trvá totiž na tom, že teologická heterodoxie nepochybně v Brunově procesu hrála roli, ale kromě toho šlo také o jeho filosofické teze: věčnost světa, univerzální oživenost kosmu a pohyb Země. Podle těchto historiků v případě teologických tezí bylo Brunovo chování jasné. Zapřel všechno, co zapřít mohl, pokud to nešlo, litoval svých chyb a žádal odpuštění za omyly. Pokud šlo však o filosofické teze, Bruno své myšlenky nikdy nepopíral, ba dokonce se k nim hlásil a inkvizitorům je ochotně vysvětloval. V teologických

⁸⁷ Viz např. B. J. DOBBS: *The Foundations of Newton's Alchemy or The Hunting of the Green Lyon*. Cambridge – London – New York, 1975.

⁸⁸ F. YATESOVÁ: *Giordano Bruno a hermetická tradice*, c. d., s. 338 nn.

⁸⁹ Viz L. FIRPO: Introduction, c. d., s. 183–199; M. FINOCCHIARO: *Philosophy versus Religion and Science versus Religion: the Trials of Bruno and Galileo*, c. d., s. 78–81; srov. též P. R. BLUM: *Giordano Bruno*, c. d., s. 149 n.

otázkách tedy – možná jen naoko a nerad – stavěl na odiv pokoru a podřízenost, ale v tom, co pokládal za filosofické otázky, si stál za svým a odmítal odvolat.

Inkvizitoři však považovali filosofické teze za teologicky relevantní, zatímco Bruno se domníval, že pro teologii nemají význam anebo nejsou s křesťanstvím v rozporu. Opakovaně po inkvizitorech (a jak jsme viděli i po Svaté stolici) požadoval, aby mu potvrdili, že jeho filosofické názory jsou kacířství, která byla již dávno odsouzená církevními otci. Tuto strategii historizace věroučných tezí užíval proti heretikům i největší katolický odborník na hereze, samotný Bellarmino. Podle něj jsou nová učení protestantských církví kacířství, která již v počátcích křesťanství odsoudili církevní otcové. Proto také Brunovy názory ve zcela stejném duchu spojil s novatianismem ze 3. století.⁹⁰ Ale Bruno se domníval, že pro jeho filosofické názory není možné u církevních otců najít odsouzení. Zdá se, že by byl ochoten ustoupit jen tehdy, kdyby mu inkvizitoři například ve spisech Aurelia Augustina ukázali výslovné odsouzení nějaké z jeho filosofických idejí.

Zdá se tedy, že ke konci procesu se Bruno nejspíše cítil být obětí spiknutí Svatého Officia, které považovalo za teologicky škodlivé myšlenky, jež Brunovi připadaly čistě filosofické – a slučitelné s vírou. Domníval se, že inkvizitoři hrubě dezinterpretovali obsah jeho spisů i jeho vlastní výpovědi, trval na tom, že jeho filosofické teze jsou pravdivé a pro víru neškodné. Snad doufal, jak je patrné z opakovaného předkládání písemných vysvětlení, že nakonec přesvědčí inkvizitory o bezúhonnosti svých filosofických názorů, které nemohou mít s herezí nic společného.

Zbývá tedy poslední otázka: Byl Bruno odsouzen kvůli svým kosmologickým představám? Jak jsme viděli, kosmologické otázky se objevovaly opakovaně během celého procesu. Zdá se tedy, že nauka o nekonečném univerzu s nekonečně mnoha světy hrála při Brunově odsouzení jistou úlohu. Inkvizitorům však Brunova nauka nevadila jako novátorská představa o kosmu, ale především jako názor, který měl povážlivé teologické důsledky. Jeho koncepce nekonečnosti světa například předpokládala, že Bůh nutně musí uskutečnit vše, co je možné. Podle křesťanské teologie je však Bůh zcela svobodná bytost, která nepodléhá žádné nutnosti. Podobně i existence mnoha světů implikovala možnost mnoha Kristů, a tím se zpochybňovala jedinečnost Kristovy oběti za hříchy lidstva. Dále je třeba uvést, že v rámci procesu kosmologické teze představovaly jen jedno téma vedle dalších filosofických myšlenek, teologických představ a disciplinárních provinění. Bruno byl tedy odsouzen také kvůli svým kosmologickým představám, ale jednalo se jen o jeden z mnoha bodů obžaloby. Dále bychom neměli

⁹⁰ P. R. BLUM: *Giordano Bruno*, c. d., s. 151.

zapomínat na to, že Brunova kosmologie byla filosofická a spekulativní; měla tedy jen málo společného s vědou v moderním smyslu. I to je důvod pro to, aby se proces s Brunem přestal považovat za doklad věkovitého nepřátelství církve vůči vědě, který by mohl být využíván v moderních debatách o vztahu vědy a náboženství. Historické události byly zpravidla složitější než moderní výkladová schémata, která se běžně objevují v přehledové literatuře, jako je kupříkladu kniha Michaela Whitea.

Summary

The paper presents the history and analysis of the famous trial of the Italian philosopher Giordano Bruno. On the ground of the extant sources, the author argues that the usual explanation of Bruno's trial is not convincing. In textbooks it is usually assumed that Bruno was sentenced because of his cosmology. But a reading of the extant Inquisition materials shows that Bruno was condemned mainly because of the theological implications of his philosophical and cosmological views. For the Catholic Church, Bruno's cosmology was not the main problem. Bruno's disciplinary transgressions, his opinions about the basic tenets of the Christian faith, and his unwillingness to recant were for the Inquisitors far more important than his new cosmology. Although the cosmological theses probably influenced the final sentence, for the Church there were more dangerous ideas in Bruno's teaching. Therefore the trial of Bruno cannot be considered as evidence of a fundamental hostility between exploration of nature and religion: Bruno was not a scientist in the modern sense; his cosmological theories were speculative and played only a minor role in the process itself.

Author's address:
Fakulta filozofická ZČU v Plzni
Sedláčkova 19
306 14 Plzeň

I. ideologická konference vysokoškolských vědeckých pracovníků v Brně a její místo v dějinách československé jazykovědy v 50. letech 20. století¹

VÍT BOČEK

Abstract. The First Ideological Conference of Academic Workers in Brno and its place in the history of Czechoslovak linguistics in the fifties of the twentieth century. The paper discusses the significance of The First Ideological Conference of Academic Workers, held in 1952, for strengthening the power of Marxist ideology in Czechoslovak sciences, arts and humanities, especially in Czechoslovak linguistics.

Key words: history of Czechoslovak science • Marxist ideology • Czechoslovak linguistics • marrism • cosmopolitanism • objectivism

Na přelomu února a března roku 1952 se v Brně konala akce s názvem I. ideologická konference vysokoškolských vědeckých pracovníků. Její téma znělo takto: Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě. Byla to masová akce, které se zúčastnilo téměř tisíc vědeckých pracovníků ze všech českých a slovenských vysokých škol i dalších výzkumných pracovišť, vědeckých organizací a ministerstev. Konala se od 27. února do 1. března roku 1952 v centru města, v Besedním domě, který tehdy sloužil jako Oblastní dům armády. Konferenci uspořádala Vojenská technická akademie v Brně společně se všemi ostatními brněnskými vysokými školami, které byly tehdy čtyři: Masarykova univerzita, Vysoká škola zemědělská, Vysoká škola stavitelství a Vysoká škola veterinární. K nim se jako spolupořadatelky přidružily ještě dvě mimobrněnské školy: Vojenská lékařská akademie v Hradci Králové a Vojenská akademie v Praze. Učitelství sbor Vojenské technické akademie v Brně se na zorganizování této konference usnesl 21. prosince 1951 a byl to závazek k 72. narozeninám J. V. Stalina, které byly několik dní předtím. Cílem závazku bylo připravit konferenci, která „nám pomůže za účasti čelných představitelů naší vědy odhalit pravou podstatu buržoasního ‚objektivismu‘ a kosmopolitních lžiideí a ukáže nám cestu, jak vyprostit z jejich vlivu vlastní úseky vědecké práce“.²

¹ Text vznikl za podpory grantu Grantové agentury České republiky č. P406/10/1346.

² Závazek profesorského a učitelského sboru Vojenské technické akademie v Brně k 72. narozeninám J. V. Stalina. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti*

Tím byly stanoveny dvě základní tematické linie konference: kosmopolitismus a objektivismus. Konference se odehrála za přítomnosti významných politických osob, které přednesly několik stěžejních referátů v plénu. O obecný rozbor dvou zmíněných hlavních témat konference se postarali dva nej přednější ideologové doby. O kosmopolitismu obecně, kosmopolitismu jako ideologii amerického imperialismu a o jeho projevech v době první československé republiky promluvil ministr informací a osvěty Václav Kopecký a postavil proti němu ideu proletářského internacionalismu a socialistického vlastenectví. Rektor Vysoké školy politických a hospodářských věd Ladislav Štoll rozebral objektivismus vědy, kterému je zase třeba čelit stranickostí vědy. K tomu, co si tehdejší funkcionáři představovali pod oběma pojmy, si můžeme uvést i výstižné shrnutí Františka Trávníčka: „Kosmopolitismus, světoobčanství, popírá národní jazyk a kulturu, národní osobitost, svébytnost a z ní pramenící vlastenectví, lásku k vlasti, k národu, k jeho kultuře, pokládá je za zaostalé, za přežitek méně vyspělé minulosti. ... Objektivismus hlásá, že věda má jen přesně zjišťovat fakta, nikoli hledat jejich smysl, vykládat jejich příčiny, vzájemné souvislosti“.³ Nálepku kosmopolitismu a objektivismu přitom dostaly bez výjimky všechny přístupy a směry, které nebyly marxistické.

Po dalších plenárních referátech, které přednesli další politici a zástupci armády, se konaly dílčí diskuse ve čtyřech sekcích: společenské vědy, přírodní a technické vědy, biologické a lékařské vědy, vojenské vědy. V každé vystoupilo několik desítek předních vědců z jednotlivých oborů. Příspěvky přednesené na konferenci byly v několika podobách publikovány i tiskem. Už přímo ve dnech konference vyšly některé projevy v deníku Rudé právo. Projev Václava Kopeckého vyšel samostatně v podobě knižní brožury.⁴ Štollův příspěvek byl publikován společně se dvěma texty Zdeňka Nejedlého.⁵ Především však velmi brzy vyšel

kosmopolitismu a objektivismu ve vědě. Sborník dokumentů I. ideologické konference vysokoškolských vědeckých pracovníků v Brně 27. února–1. března 1952. Praha, Naše vojsko, 1952, s. 10.

³ František TRÁVNÍČEK: Objektivismus a kosmopolitismus v naší jazykovědě. *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university*, 1, 1952, s. 12.

⁴ Václav KOPECKÝ: *Proti kosmopolitismu jako ideologii amerického imperialismu. Projev ministra Václava Kopeckého na první ideologické konferenci vysokoškolských vědeckých pracovníků konané v Brně 27. II.–1. III. 1952.* Praha, Orbis, 1952.

⁵ Ladislav ŠTOLL: Věda jde s lidem. In: Zdeněk NEJEDLÝ – Ladislav ŠTOLL: *Věda jde s lidem.* Praha, Orbis, 1952, s. 11–32; Zdeněk NEJEDLÝ: Dopis ideologické konferenci v Brně. In: Tamtéž, s. 3–6; Zdeněk NEJEDLÝ: První ideologická konference vědeckých pracovníků. In: Tamtéž, s. 6–10.

konferenční sborník, ve kterém byly jednak znovu otištěny úvodní proslovy,⁶ jednak zde byly publikovány diskusní příspěvky z jednotlivých sekcí.

Celá konference by si jistě zasloužila vyčerpávající historickou studii, ve které by byl probrán její širší kontext. Nastíněn byl měl být kontext brněnský, v jeho rámci zejména vznik hlavního pořadatele akce, Vojenské technické akademie v Brně, na podzim roku 1951, a jeho role v brněnském akademickém prostředí raných padesátých let.⁷ V celostátním měřítku by bylo možno rozebrat kontext politický: v konferenčních příspěvcích se projevuje stalinský kult, odkazuje se na aktuální domácí problémy, například na připravovaný proces se Slánským a spol., i na mezinárodní problematiku studené války a války v Koreji.⁸

To nejpodstatnější je ovšem stanovení významu konference v probíhající sovětzaci vysokého školství a vědy u nás vůbec.⁹ Pokud je nám známo, zatím byl podrobnějšímu rozboru této konference věnován pouze jeden text, zaměřený však přece jenom úžeji na problematiku lysenkismu v československé biologii.¹⁰ V syntetických pracích o dějinách brněnských vysokých škol o ní nacházíme jen letmé zmínky.¹¹ Podobně torzovitě je pak konference tematizována v dílech příspěvcích věnujících se některému aspektu situace v naší vědě a vysokém školství tehdejší doby.¹² Jisté je, že konference měla poměrně velký ohlas napříč

⁶ Václav KOPECKÝ: Proti kosmopolitismu jako ideologii amerického imperialismu. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě*, c. d. v pozn. 2, s. 21–50. Ladislav ŠTOLL: Věda jde s lidem. In: *Tamtéž*, s. 51–70.

⁷ Viz k tomu např. Jíří PERNES: *Kapitoly z dějin VUT v Brně. 1899–2009. Cesta moravské techniky 20. stoletím*. Brno, Vutium, 2009.

⁸ K celkové politické a kulturní situaci v Československu viz například Alexej KUSÁK: *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha, Torst, 1998.

⁹ K tématu viz Blanka ZILYNSKÁ – Petr SVOBODNÝ (eds.): *Věda v Československu v letech 1945–1953. Sborník z konference (Praha, 18.–19. listopadu 1998)*. Praha, Karolinum, 1999. Markéta DEVÁTÁ – Doubravka OLŠÁKOVÁ – Vítězslav SOMMER – Peter DINUŠ: *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010.

¹⁰ Michael ŠTOREK – Pavel PALEČEK: Jak to začalo v Československu? In: Valery N. SOYFER: *Rudá biologie. Pseudověda v SSSR*. Brno, Stilus Press, 2005, s. 311–334.

¹¹ Václav VONDRÁŠEK – Sylvestr CHRASTIL – Martin MARKEL: *Dějiny Vojenské akademie v Brně. 1951–2001*. Praha, Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 2001, s. 47; František JORDÁN a kol.: *Dějiny university v Brně*. Brno, Univerzita J. E. Purkyně, 1969, s. 293.

¹² Srov. např. Markéta DEVÁTÁ: Vysoká škola politických a hospodářských věd jako nástroj indoktrinace marxisticko-leninského vědeckého světového názoru. In: Bohumil JIROUŠEK a kol. (eds.): *Proměny diskursu české marxistické historiografie. (Kapitoly*

vědními disciplínami, vyšla o ní řada nadšených zpráv.¹³ V řadě vědních oborů pak byly zorganizovány samostatné dílčí konference či diskuse s jasným cílem ukázat na zhoubnost buržoazních přístupů, určit konkrétní osoby, které jim podlehly, a případně je potrestat, poučit se z předchozího vývoje a nasměrovat daný obor žádoucím, rozuměj marxistickým směrem. Za všechny můžeme jmenovat pracovní konferenci historiků z konce května roku 1952,¹⁴ konferenci knihovníků v červnu téhož roku,¹⁵ jejímž přímým dopadem pak bylo odstranění „reakční“ literatury z veřejných katalogů, anebo červencový sjezd muzejníků¹⁶. Zároveň probíhala řízená očista od škodlivé literatury na jednotlivých pracovištích, jak dokládají slova pracovníka katedry marxismu-leninismu brněnské filozofické fakulty Pavla Morsteina z března 1952: „chodíme do kateder, probíráme skripta,

z *historiografie 20. století*). České Budějovice, Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích, 2008, s. 193–204. Markéta DEVÁTÁ – Doubravka OLŠÁKOVÁ – Vítězslav SOMMER – Peter DINUŠ, c. d., *Vědní koncepce KSC*, s. 52, 172.

- ¹³ Srov. např. Ferdinand BOURA: Brněnská konference a boj proti kosmopolitismu a objektivismu v právní vědě. *Právník. Časopis pro právní teorii a právní praxi*, 91, 1952, s. 149–153; Bohuslav HAVRÁNEK: Význam I. ideologické konference v Brně pro českou rusistiku. *Ruský jazyk. Odborný časopis pro vyučování ruštině na československých školách*, 2, 1951–1952, s. 289–291; Zdeněk MATHAUSER: Ideologický nástup. *Ruský jazyk. Odborný časopis pro vyučování ruštině na československých školách*, 2, 1951–1952, s. 258–264; Jiřina POPELOVÁ-OTÁHALOVÁ: Boj proti pozůstatkům kosmopolitismu a objektivismu v pedagogické vědě. *Pedagogika. Časopis pro pedagogickou teorii a praxi*, 2, 1952, s. 141–146; Jaroslav ŠÍMA: Brněnská ideologická konference vědeckých pracovníků. *Knihovna*, 5, 1952, č. 2, s. 69–70; František TRÁVNÍČEK: I. ideologická konference v Brně. *Časopis Matice moravské*, 71, 1952, s. 1–3; František SVĚRÁK – Jaroslav BAUER – Josef KURZ: Ideologická konference vysokoškolských vědeckých pracovníků v Brně. *Sovětská věda. Zprávy Československo-sovětského institutu. Sekce společenských věd. Oddělení jazykověda*, 2, 1952, s. 312–319.
- ¹⁴ Josef MACEK (ed.): *Proti kosmopolitismu ve výkladu našich národních dějin*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1953. O konferenci viz Bohumil JIROUŠEK: *Josef Macek. Mezi historií a politikou*. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2004, s. 37.
- ¹⁵ Srov. Jaroslav DRTINA – Miloň KONVALINKA (eds.): *Za zvýšení ideovosti v knihovnictví a bibliografii. Materiál z celostátní ideologické konference studijních knihoven ČSR 27. a 28. června 1952 v Praze*. Praha, Průmyslové vydavatelství, 1952.
- ¹⁶ Oldřich JANEČEK: Proti kosmopolitismu a buržoasnímu objektivismu v našem musejnictví. (Poznámka ke sjezdu českých a slovenských musejníků v Českých Budějovicích dne 5.–8. 7. 1952). *Historie a vojenství. Sborník vojenského historického ústavu*, 2, 1953, s. 201–211.

vymycujeme z nich kosmopolitismus a objektivismus¹⁷. Zakrátko také vyšly delší texty věnující se kosmopolitismu a objektivismu v jednotlivých dílčích oborech.¹⁸ Bez nadsázky tak lze hovořit o tom, že „rok 1952 byl rokem tažení proti objektivismu a kosmopolitismu“.¹⁹ Někteří vědci pak navíc s přímým odkazem na brněnskou ideologickou konferenci otiskli bilancující články, ve kterých se káli za ideové pochybení ve svém předchozím vědeckém díle.²⁰

Na začátku padesátých let se konalo více konferencí, na nichž měly otázky ideologické jasnou převahu nad normální prací v jednotlivých vědních oborech. Ojedinelost I. ideologické konference v Brně spočívá v masovosti celé akce, spojené s účastí zástupců všech vědních oborů a politických exponentů. Hodnocení významu této konference mohou být samozřejmě různá. Pohled zvnějšku a z většího odstupu například může této konferenci přiřknout význam menší. Tak Connelly²¹ na základě několika archivních pramenů připisuje konferenci na vrub pouze studentům, majícím v těchto letech na vysokých školách podstatné slovo: „Nejspektakulárnější událostí období studentokracie byla první ideologická konference vysokých škol, která se uskutečnila v Brně v únoru 1952. ... Referáty unisono

¹⁷ Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ: *Masarykova univerzita v Brně. Příběh vzdělání a vědy ve střední Evropě. 1919–2009*. Brno, Masarykova univerzita, 2009, s. 133; srov. k tomu i další pasáže z textů Františka Trávníčka, citované níže.

¹⁸ Srov. např. Ferdinand BOURA: *K filosofickým základům objektivismu a kosmopolitismu v naší právní vědě*. Praha, Orbis, 1953; František TRÁVNÍČEK: *Objektivismus a kosmopolitismus v naší jazykovědě. Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity*, 1, 1952, s. 12–25.

¹⁹ Michaela KRATOCHVÍLOVÁ: *Jaroslav Drtina a jeho vliv na vývoj studijního oboru knihovnictví na pozadí historických událostí*. Praha [Rigorózní práce, FF UK, 2003], s. 211. (Citováno podle Josef SCHWARZ: Sáva Medonos – zakladatel, propagátor, dokumentalista. *Ikaros. Elektronický časopis o informační společnosti*, 8, č. 2, 2004 (online: <http://www.ikaros.cz/node/1570>). To ovšem neznamená, že se porůznu neobjevilo vyhraňování proti kosmopolitismu už před rokem 1952. Například v roce 1949 vyšel v českém překladu ze sovětského tisku sborník statí, jejichž jednotícím tématem byl právě boj proti kosmopolitismu, konkrétně v oblasti sovětského umění: Břetislav DEJDAR (ed.): *Proti kosmopolitismu v sovětském umění. Soubor statí a článků ze sovětského tisku*. Praha, Svět světů, 1949. Jako předvoj boje proti objektivismu lze pak vnímat sborník textů strukturalismu se zřeknuvšího literárního vědce a estetika Jana MUKAŘOVSKÝ: *Stranickost ve vědě a v umění. Soubor statí*. Praha, Orbis, 1950.

²⁰ Srov. např. Antonín VÁCLAVÍK: Příspěvek k diskusi o některých otázkách naší ethnografie. *Český lid*, 39, 1952, s. 137–143.

²¹ John CONNELLY: *Ztročená univerzita. Sovětižace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956*. Praha, Karolinum, 2008, s. 305.

podporovaly tvrdou linii, takže pozorovatel by mohl zvnějšku nabyt falešného dojmu, že se jednalo o nejdůležitější událost vedoucí k sovětizaci československého vysokého školství. Ve skutečnosti byla konference organizována bez konzultace s aparátem Ústředního výboru KSČ. O tom, kdo bude pozván, rozhodovali mládežnickí funkcionáři brněnské Vojenské technické akademie a vynechali přitom „nejsilnější“ vysoké školy v Praze a na Slovensku. S ústředními stranickými orgány nebyl ani konzultován obsah referátů a stejně tak nebyly schváleny a kolektivně projednány ideové směrnice, které konference přijala. Až na zdraví soudruha Kopeckého se jednalo o soukromou záležitost referujících.“ Při četbě sborníku vydaného z této konference, u vědomí plejády předních zástupců našich vědních oborů, kteří se akce zúčastnili, a při vědomí širšího kontextu boje proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě v tehdejší době však nabýváme jiného dojmu. Konferenci můžeme vnímat přinejmenším jako třeba nikoli nejvýraznější, ale každopádně významný projev systematické sovětizace československé vědy, která ještě téhož roku vyvrcholila založením Československé akademie věd, spojeným se ztrátou samostatnosti několika tradičních vědeckých institucí, respektive s jejich zglajchšaltováním. Na přece jen větší důležitost I. ideologické konference může ukazovat také jedna zajímavost, totiž to, že o ní zřejmě vznikl i filmový záznam. Není sice jasné, zda šlo přímo o autentické záběry z průběhu konference, nebo jen o zpravodajskou relaci o jejím konání apod., v hudebních slovnících se však každopádně uvádí, že skladatel Jiří Pauer (1919–2007), autor mnoha programních děl v duchu komunistické ideologie (písně jako *Stavíme nový svět*, *My život na zemi předěláme* či *Hej, ty rudá písni*) napsal v roce 1952 také hudbu ke krátkému filmu s názvem *Brněnská ideologická konference*.²² Také memoárové prameny dosvědčují, že konference byla zahajovací akcí kampaně proti kosmopolitismu a objektivismu a že byla pečlivě připravena shora.²³ Dodejme ještě, že k zhodnocení významu konference by vedle seznamu účastníků a témat jejich příspěvků, který máme k dispozici, jistě přispěl i seznam těch, kteří svou účast naopak odmítli. Jedním z nich byl chemik Jaroslav Heyrovský, v té době už ředitel Polarografického ústavu vzniklého v roce 1950, pozdější první český držitel Nobelovy ceny.²⁴

²² Srov. Bohumír ŠTĚDRONĚ: Pauer, Jiří. In: Gracian ČERNUŠÁK – Bohumír ŠTĚDRONĚ – Zdenko NOVÁČEK (eds.): *Československý hudební slovník osob a institucí. II. M–Ž*. Praha, Státní hudební vydavatelství, 1965, s. 260–261.

²³ Jiří HÁJEK: *Paměti*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů, 1997, s. 193; Viktor KNAPP: *Proměny času. Vzpomínky nestora české právní vědy*. Praha, Prospektrum, 1998, s. 116.

²⁴ O jeho pobouření z konferenčních referátů se zmiňuje Jiří JINDRA: Jaroslav Heyrovský a Jan (Johann) Böhm. *Chemické listy*, 103, 2009, s. 894–897 (online: www.chemicke-listy.cz/docs/full/2009_11_894-897.pdf).

Jazykovědci na konferenci

V druhé části tohoto textu bude zaměřena pozornost pouze na jeden aspekt brněnské konference, totiž na účast jazykovědců v ní. Vývoj československé jazykovědy po roce 1948, respektive už po roce 1945, byl navýsost zajímavý, neboť zde došlo k potýkání hned několika výrazných myšlenkových směrů. V prvních poválečných letech se řada našich jazykovědců vyjádřila k tzv. novému učení o jazyce čili marrismu, který byl od 30. let oficiálním jazykovědným učením v Sovětském svazu a k roku 1948 se datuje jeho ostrý nástup proti všem odpůrcům. Název tohoto směru vznikl podle jeho zakladatele, Nikolaje Jakovleviče Marra (1864–1934). Ten v první třetině 20. století přišel s novou jazykovědnou teorií, v řadě bodů odmítající tradiční historickosrovnávací jazykovědu a přicházející v mnoha ohledech s velmi diskutabilními názory na vznik a vývoj jazyků (například tzv. čtyřelementová hypotéza, podle níž všechna slova doložených jazyků vznikla křížením původně čtyř základních slovních forem *sal*, *ben*, *jon* a *roš*; dále přímé spojování jednotlivých vývojových stadií jazyka s konkrétními společenskými zřízeními apod.). Po Marrově smrti pokračovala v rozvíjení jeho teorie řada jeho žáků, zejména Ivan I. Meščaninov (1883–1967), a došlo k tomu, že byl považován za teorii marxistickou a oficiálně podporován státem.²⁵ I proto došlo k jeho šíření také do dalších zemí vystavených vlivu Sovětského svazu, tedy i do Československa, kde byl – vedle individuálních vyjádření jazykovědců k marrismu – vydán například sborník překladů důležitějších marristických textů a také Meščaninovovy přednášky, které pronesl v roce 1949 v Praze.²⁶ V létě roku 1950 však zasáhl do situace nadměrného etablování marrismu přímo Stalin svými proslulými statěmi o jazykovědě,²⁷ které byly součástí širší jazykovědné diskuse probíhající v sovětském tisku a ve kterých vyvrátil hlavní body marristické jazykovědy. Následovalo pak tažení proti marrismu, který byl označen jako pouze pseudomarxistický. U nás nebyl marrismus významněji etablován, došlo proto k poměrně rychlému „vypořádání“ s ním, zejména v podobě rychlého vydání

²⁵ K marrismu viz např. René L'HERMITTE: *Marr – Marrisme – Marristes. Science et perversion idéologique. Une page de l'histoire de la linguistique soviétique*. Paris, Inst. d'Études Slaves, 1987.

²⁶ *Sovětská jazykověda. Překlady vybraných studií*. Praha, Orbis, 1949. Ivan I. MEŠČANINOV: *Pražské přednášky o jazyce*. Praha, Slovanské nakladatelství, 1950.

²⁷ K okolnostem tohoto zásahu srov. např. Roj A. MEDVEDĚV: *Stalin a jazykověda. Epizoda z dějin sovětské vědy*. In: Žores A. MEDVEDĚV – Roj A. MEDVEDĚV: *Neznámý Stalin*. Praha, Academia, 2003, s. 219–228.

sovětských diskusních textů u nás a jejich „kritického“ rozboru našimi jazykovědci.²⁸ Záhy se však našel větší nepřítel v podobě strukturalismu. Ostrá kampaň proti hlavnímu strukturalistickému proudu v naší jazykovědě, tzv. Pražské škole, a zejména některým jejím zástupcům, probíhala právě v první polovině 50. let.²⁹ Také ohlas těchto událostí se v různé míře projevuje v příspěvcích jazykovědců na brněnské konferenci, resp. vůbec v jejich tehdejších vědeckém díle a profesní dráze.

Bez průzkumu archivních materiálů či bez vzpomínek pamětníků se již asi nedozvíme noc o pasivních účastnících konference. Aktivní účastníci jsou uvedeni v seznamu, vypsaném v konferenčním sborníku před příspěvků v jednotlivých sekcích. V sekci společenských věd vystoupilo 56 diskutujících, z toho 5 jazykovědců: slavistě Bohuslav Havránek a Josef Kurz, indoeuropeista a etymolog Václav Machek, anglista Josef Vachek a germanista Leopold Zatočil. K nim je třeba připočít bohemistu Františka Trávníčka, který hrál na konferenci významnější roli, promluvil v plénu v závěrečný den konference.

Při přípravě konferenčního sborníku se postupovalo po ediční stránce nestandardně. Redakce, nekonkretizovaná jmény, otiskla některé příspěvky jako standardní texty, tj. jako souvislou výpověď jednotlivých autorů, byť zkrácenou, jak se výslovně praví v nadpisech jednotlivých oddílů sborníku. Většina příspěvků je však publikována jenom v podobě útržkovitých výňatků doplněných jakýmsi redakčním komentářem. Ve sborníku tak např. čteme: „Chyb je možno se vyvarovat skutečnou znalostí marxismu-leninismu,“ pravil prof. dr Svoboda ve svém diskusním příspěvku. „Chtěl bych připomenout...“. Většina příspěvků, které na konferenci zazněly, není otisknuta vůbec. Klíč, podle něhož redakce vybírala, které příspěvky budou otisknuty a v jaké z uvedených forem, není zřejmý. Z jazykovědců nebyl otisknuta příspěvek Leopolda Zatočila (1905–1992). Ostatním jazykovědcům aktivně vystoupivším na konferenci jejich příspěvek v různých podobách ve sborníku vyšel, budeme se jim proto věnovat podrobněji. Pokusíme

²⁸ Srov. *Oblas článku J. V. Stalina „O marxismu v jazykovědě“ na našich vysokých školách. Stenografický záznam diskuse o článku J. V. Stalina „O marxismu v jazykovědě“ konané 29. června 1950 na filosofické fakultě Karlovy university v Praze. Praha, Rovnost, 1951.*

²⁹ Viz o tom Pavel NOVÁK: K poválečným osudům české lingvistiky. *Slovo a slovesnost*, 52, 1991, s. 183–193; Markus GIGER: Die Sprachtypologie als Lakain des Imperialismus. Propagandasprachliche Elemente im tschechischen linguistischen Diskurs der frühen 50er Jahre. In: Katharina BÖTTGER – Markus GIGER – Björn WIE-MER (eds.): *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (POLYSLAV)* 3. München, Verlag Otto Sagner, 2000, s. 97–109; Markus GIGER: Ideologische Auseinandersetzungen in der tschechoslowakischen Linguistik 1947–1955. *Forum für osteuropäische Ideen- und Zeitgeschichte*, 5, 2001, s. 183–212.

se jejich příspěvek zasadit do kontextu jejich díla a zejména do kontextu jejich tehdejšího postavení v jazykovědné obci.

Začít můžeme **Václavem Machkem** (1894–1965), už proto, že v jeho pozůstalosti se zachoval dopis z doby příprav na konferenci. 17. února 1952 dostal Machek dopis tohoto znění:

Vážený soudruhu!

Sdělujeme Vám, že na podkladě Vaší přihlášky zařazujeme předběžně Váš příspěvek do diskuse ve skupině společenských věd. Žádáme Vás, abyste diskusní příspěvek zpracoval ve 3 stejnopisech a předložil jej v první den konference sekretáři skupiny s. mjr. Nechvátalovi. Hlavní these Vašeho příspěvku zašlete pak laskavě ihned na adresu s. prof. Dr. Gustav Riedl, děkan filosofické fakulty Masarykovy university v Brně.

V diskusním příspěvku je třeba neustále přiblížet k ústřední tematice konference, jíž je boj proti kosmopolitismu a buržoasnímu objektivismu, a neodbočovat do odlehlé, úzce odborné látky.

Za oborovou komisi Společenské vědy mjr. Jaroslav Nechvátal³⁰

První léta Václava Machka po únoru 1948 popisuje ve vzpomínce jeho žačka Eva Havlová jako tíživá.³¹ Pro akademický rok 1948/1949 byla Machkovi (a dále Jaroslavu Ludvíkovskému, Antonínu Beerovi a Františku Novotnému) udělena akčním výborem filozofické fakulty důtka spojená se zákazem hlasování v profesorském sboru.³² Kromě vnějších omezení tu byl i tlak vnitřní, týkající se pracovního, metodologického zaměření. Z marristických pozic byla kritizována především tradiční srovnávací indoevropská jazykověda, a Machek byl v té době jejím nejčelnějším představitelem u nás. Stalinovo odmítnutí marrismu v roce 1950 znamenalo proto pro Machka rehabilitaci srovnávací jazykovědy a celkové uvolnění. „Po těchto projevech vchází sovětská jazykověda do nového období, plného horlivé, svobodné a úspěšné práce, prosté obav před diktaturou marristů,“ píše Machek ve zprávě o prvním čísle nového časopisu *Sovětská věda – jazykověda*.³³

V roce 1952 se Machek účastní ideologické konference v Brně. Přitom je zajímavé, že potřebě „neustále přiblížet k ústřední tematice konference, jíž je boj proti kosmopolitismu a buržoasnímu objektivismu, a neodbočovat do odlehlé,

³⁰ Václav MACHEK: *Korespondence. II.* Vít BOČEK – Petr MALČÍK (eds.). Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 936–937.

³¹ Eva HAVLOVÁ: Václav Machek – život a dílo. In: *Sebrané spisy Václava Machka*. Svazek I. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 14.

³² Srov. Bohumil VYKYPĚL: *Život a dílo Adolfa Erbarta. Kapitola z dějin české vědy*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 12, pozn. 5, s další literaturou.

³³ Václav MACHEK: Časopis o sovětské jazykovědě. *Listy filologické*, 75, 1951, s. 317.

úzcе odborné látky“; jak to požadoval v dopise major Nechvátal, Machek nevyhověl. Jeho příspěvek³⁴ s názvem O možnosti revidovat některé názory o stavu staroslovanské kultury je ve sborníku publikován jako souvislý text a je v podstatě článkem ryze odborným, byť napsaným volným, neodborným stylem. Autor v něm vyšel ze svých nových výkladů dvou slov – slovanského **plugъ* ‘pluh’ a **jsstba* ‘jizba’. První výklad již krátce předtím publikoval,³⁵ druhý měl zřejmě již připravený jako součást pokračování prvního článku; toto pokračování pak vydal hned následujícího roku.³⁶ Oba výklady prostě na konferenci použil v novém kontextu – zdůraznil, že zmíněná slova nejsou germánského původu, jak se doposud převážně myslelo, ale že první je naopak v germánštině přejímkou ze slovanštiny, zatímco druhé mají slovanština i germánština z románštiny. Těmito výklady Machek relativizoval tradiční představu o vyšší kulturní a civilizační úrovni Germánů oproti Slovanům. Na konferenci tak nenásilně vyhověl očekávání, že se nějak opře do západních, imperialistických mocností.

Rok 1952 je možno v Machkově vědecké dráze považovat za nenápadně předělový. Po oněch tíživých letech po roce 1948 je nyní Machek více vidět. Je pověřen koordinací přípravných prací na etymologickém slovníku slovanských jazyků v nově vzniklém etymologickém pracovišti Slovanského ústavu ČSAV v Brně. V listopadu roku 1953 je zvolen členem korespondentem ČSAV. A v letech 1952–1954 zastává funkci proděkana pro vědecký výzkum na filozofické fakultě v Brně. Zda byl tento posun spojen s nějakou významnější úlitbou režimu, nebo prostě jen přirozeně vyplynul z uvolnění, kterému se dostalo historické jazykovědě po zveřejnění Stalinových statí, nám není známo.

Josef Kurz (1901–1972) působil od roku 1945 na filozofické fakultě v Brně, kam byl povolán z Prahy z iniciativy Bohuslava Havráňka, aby po něm převzal stoliči slovanské jazykovědy a staroslověnštiny. Na ideologické konferenci přednesl Josef Kurz příspěvek s názvem Případ kosmopolitického nazírání v slavistice.³⁷ Podobně jako Machek i Kurz koncipoval zřejmě svůj projev dosti odborně, věnoval se v něm otázce původu a významu staroslověnských

³⁴ Václav MACHEK: O možnosti revidovat některé názory o stavu staroslovanské kultury. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě*, c. d. v pozn. 2, s. 187–189.

³⁵ Václav MACHEK: Quelques mots slavo-germaniques. *Slavia*, 20, 1951, s. 206n.

³⁶ Václav MACHEK: Quelques mots slavo-germaniques (suite). *Slavia*, 21, 1953, s. 252–286.

³⁷ Josef KURZ: Případ kosmopolitického nazírání v slavistice. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě*, c. d. v pozn. 2, s. 182–183.

a církevněslovanských památek moravského a českého původu. V konferenčním sborníku je jeho příspěvek otištěn v podobě redakčního shrnutí s jen několika přímými citacemi autorových slov. Rozhlédneme-li se po Kurzově tehdejší vědeckém díle, zjistíme, že i on čerpal námět pro svůj výstup ze svého relativně nedávného zájmu. V roce 1947 publikoval text, ve kterém se zamýšlel nad stejným tématem.³⁸ Jeho hlavní tezí bylo, že lze spatřovat počátek dějin našeho písemnictví nikoli až v prvních českých památkách, ale už v celé bohaté literatuře staroslověnské a církevněslovanské. V závěru Kurz shrnul, že jsme nebyli vystaveni pouze kulturním vlivům západním, ale i východním: „Prostřednictvím světa byzantského dostaly se k nám na počátku našeho státního a kulturního života základní prvky kulturní orientace slovanské, které u nás trvaly a byly přetvářeny dále a vtiskly tak pečeť prvnímu období našich dějin a naší vzdělanosti. Nerozhodli jsme se hned pro západní civilizaci, jak se často vykládalo; čerпали jsme vydatně a rozhodně také z východního pramene a prvky obou směrů se u nás časem spojily a slily v harmonický proud“.³⁹ Na ideologické konferenci v roce 1952 však Josef Kurz svoje téma použil už v jiném kontextu. Svůj projev oděl do nového hávu vyhovujícího aktuálním poměrům. Dřívější výklady zdůrazňující naši starou západní orientaci označil jako kosmopolitní a vyzdvihl zásluhy ruské a sovětské vědy o průzkum starých slovanských památek. Z dnešního pohledu až tragikomické vyznění má pak závěr, „že náš národ měl na úsvitu svých historických dějin orientaci východní a že tato orientace měla rozhodující význam pro celý náš další vývoj“.⁴⁰ Autor, maje na mysli vlivy byzantské, tak obecnější formulací o naší východní orientaci uspokojil své posluchače.

Pokud víme, Josef Kurz se v jiných svých textech na přelomu čtyřicátých a padesátých let k dobovému vývoji lingvistiky, ať už k marrismu, nebo k Stalinovu vystoupení proti němu, nevyjadřoval. Jeho účast na ideologické konferenci patrně byla jedinou epizodou, kdy se jeho vědecká dráha protнула s dobovými ideologickými třenicemi. Postavení Josefa Kurze v české slavistice obecně bylo v té době relativně pevné. Patřil k iniciátorům práce na Slovníku jazyka staroslověnského. Byl to on, kdo v průběhu 40. let koordinoval první, zejména excerptní práce. A právě v roce 1952 se stal předsedou nové komise pro tento slovník, ustavené už v rámci vznikající Československé akademie věd. Zároveň byl pověřen jeho

³⁸ Josef KURZ: Slované základy naší vzdělanosti. In: Josef MACŮREK (ed.): *Slovanství v českém národním životě. Sborník úvah profesorů Masarykovy university*. Brno, Rovnost, 1947, s. 9–19.

³⁹ Tamtéž, s. 17.

⁴⁰ Josef KURZ: Případ kosmopolitického nazírání v slavistice. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě*, c. d., s. 182.

hlavní redakcí. Na druhou stranu pevné nebylo v téže době postavení slavistiky jako oboru na filozofické fakultě v Brně. Jak popisují Jordán a kol.,⁴¹ „...později, v průběhu roku 1951, vznikly snahy, aby v rámci dělby práce a prosazení specializace mezi brněnskou a olomouckou filozofickou fakultou byla v Olomouci zrušena a do Brna převedena historie a filosofie, zatímco v Brně měla být podstatně omezena slavistika. Jejím centrem se měla stát filologická fakulta University Palackého, vytvořená z tamější fakulty filozofické. Z Brna měly být převedeny všechny vedlejší slovanské jazyky a čeština s ruštinou měly být zachovány jen s nepatrným počtem posluchačů.“ Josefu Kurzovi šlo tedy v roce 1951, pokud se týče jeho působení v Brně, doslova o bytí či nebytí. Snad částečně i proto si zkraje roku 1952 nemohl dovolit jakýkoli prohrěšek, jímž by neúčast na ideologické konferenci dozajista byla. Plán na okleštění slavistiky v Brně ovšem nakonec nebyl uskutečněn a Kurz zde pak působil až do roku 1956, kdy byl z Brna převeden na filozofickou fakultu do Prahy.

V bibliografii prací **Josefa Vachka** (1909–1996), předního zástupce druhé generace Pražské školy, příspěvek z brněnské ideologické konference chybí.⁴² Nelze se tomu divit, neboť v konferenčním sborníku jsou z Vachkova projevu citovány stěží dvě věty, zbytek je volné převyprávění z pera bezejmenné redakce, dávající dohromady jednu tiskovou stranu. Sám příspěvek nese název Přemáhání kosmopolitismu v učebnicích angličtiny na školách třetího stupně.⁴³ Jeho tematika koreluje s tehdejší Vachkovou – řekli bychom spíše vedlejší či okrajovou – činností, již bylo psaní učebnic angličtiny pro nižší typy škol. Už v roce 1946 vyšla Vachkova objemná učebnice *Anglicky svěže a spolehlivě*.⁴⁴ V letech 1950 a 1951 byl Vachek členem autorského kolektivu, který připravil dvě cvičebnice angličtiny pro gymnázia a hospodářské školy.⁴⁵ Právě zkušenosti z této práce zřejmě využil pro svůj diskusní příspěvek na ideologické konferenci. V něm vyzdvihl

⁴¹ František Jordán a kol.: *Dějiny university v Brně*. Brno, Univerzita J. E. Purkyně, 1969, s. 255n.

⁴² Josef HLADKÝ: Bibliography of Professor's Josef Vachek's works. *Brno Studies in English*, 23, 1997, s. 15–42.

⁴³ Josef VACHEK: Přemáhání kosmopolitismu v učebnicích angličtiny na školách středního stupně. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě*, c. d. v pozn. 2, s. 190–191.

⁴⁴ Josef VACHEK: *Anglicky svěže a spolehlivě*. Praha, Josef Hokr, 1946.

⁴⁵ Jiřina W. DUNOVSKÁ a kol.: *Cvičebnice jazyka anglického pro 1. třídu gymnasií a vyšších hospodářských škol*. Praha, Státní nakladatelství učebnic, 1950. Jiřina W. DUNOVSKÁ a kol.: *Cvičebnice jazyka anglického pro 2. třídu gymnasií a vyšších hospodářských škol*. Praha, Státní nakladatelství učebnic, 1951.

v zásadě dvě věci. Za prvé to, že v učebnicích se má klást důraz na vystižení gramatiky i lexika jazyka, za druhé, že je zároveň zapotřebí vystihovat v nich sociální a hospodářskou situaci v anglosaských zemích, tj. především upozorňovat na jejich charakteristické rysy, jako je koloniální útlak, diskriminace černochů apod. Podobně jako Machek a Kurz také Vachek vyhověl očekávání, že pohaní západní svět, přitom si však významněji nezařadil co do metody skutečné lingvistické práce.

Josef Vachek působil na brněnské anglistice od roku 1945, kdy se zde na výzvu a za podpory Bohuslava Havráňka, tehdy ještě děkana brněnské filozofické fakulty, habilitoval. Svoje brněnská léta popsal podrobně ve své vzpomínkové knize.⁴⁶ Můžeme se tam dočíst i o pronikavé změně atmosféry po roce 1948. Uvádí mimo jiné, že pod tlakem akčního výboru fakulty v pouťorovém období sám nabídl svou rezignaci. Na zásah Bohuslava Havráňka však mohl zůstat, přišel „jen“ o místo vedoucího anglistiky. Je proto zřejmé, že odmítnout účast na ideologické konferenci v roce 1952 si Vachek dovolit nemohl. Pokud je nám známo, v jiných svých odborných textech se ideologických otázek a sporů nijak nedotkl. Svůj pohled na to, co se v padesátých letech dělo v naší lingvistice, vyjádřil v historiografickém díle o Pražské škole.⁴⁷ Také Vachkovi připadal marrismus natolik neperspektivní, že přivítal Stalinovo vystoupení proti němu. O protistrukturalistické kampani, která záhy poté vypukla, se pak Vachek – jindy velmi velkorysý a smířlivý – vyslovuje přece jen emotivněji, když ztotožnění pražského strukturalismu s marrismem charakterizuje jako „nehoráznou tezi“.

Josef Vachek přečkal ono pro mnohé nejtěžší období, počátek padesátých let, relativně bez úhony, přinejmenším po stránce existenční, tedy co se týče zachování pracovního místa. Až v roce 1961 musel po prověrkách náboženského smýšlení, při kterých se netajil svým katolickým vyznáním, brněnskou anglistiku opustit. Díky Bohuslavu Havráňkovi mohl přejít do akademického Ústavu pro jazyk český v Praze.

Bohuslav Havránek (1893–1978) a **František Trávníček** (1888–1961) jsou natolik výraznými postavami naší jazykovědy nejen padesátých let, že pojednání o nich na tomto místě nelze rozvíjet do přílišné šíře. Spokojíme se proto jen s vyznačením základních faktů.

Po druhé světové válce zaujali oba jazykovědci poměrně kladný postoj k marrismu. Havránek tak učinil především v úvahovém textu o současných úkolech slovanské filologie, ve kterém se pokusil nalézt body, jež mají společné marrismus

⁴⁶ Josef VACHEK: *Vzpomínky českého anglisty*. Jinočany, H & H, 1994, s. 114n.

⁴⁷ Josef VACHEK: *Prolegomena ke dějinám pražské školy jazykovědné*. Jinočany, H & H, 1999.

a pražský strukturalismus;⁴⁸ Trávníček publikoval v roce 1946 příznivou recenzi na tři nové sovětské práce, přičemž jednou z nich byla marristická kniha Členy predloženiya i časti reči.⁴⁹ Především však napsal o marrismu delší text, a to zhruba o tři roky později.⁵⁰ V textu hodnotil Trávníček marrismus skutečně velmi kladně: „Nové jazykovědné názory akademika Marra a jeho školy vycházejí z historického a dialektického materialismu, který se plnou měrou osvědčil jako svrchovaně plodný světový názor při budování socialistického řádu v Sovětském svazu po Velké říjnové revoluci v roce 1917, světodějného řádu pokroku a míru. ... Každý jazykozpytec, kterému opravdu záleží na prospěchu jeho vědního oboru, nemůže neuznat, že má nové sovětské učení o jazyce svrchovaný význam pro další vývoj jazykozpytu, poněvadž jej vyvádí ze slepé uličky, do které se dostal“.⁵¹

Stalinovo vystoupení proti marrismu myšlenkové směřování obou jazykovědců změnilo. Zjednodušeně by bylo možno říci, že se oba obrátili od nového učení marristického k novému učení Stalinovu. Lišili se však od sebe ve způsobu, jakým toto nové učení přijali a dále prezentovali. František Trávníček tak činil naprosto dogmaticky a stal se pak jednou z hlavních postav v ideologických bojích, které záhy po zveřejnění Stalinových statí vypukly, a to jak v boji proti marrismu, tak v následné kampani proti strukturalismu Pražské školy. Na brněnské ideologické konferenci vystoupil Trávníček, úřadující rektor brněnské univerzity, jako poslední řečník vůbec, s úkolem celou akci shrnout a zhodnotit. Jeho projev je kompletně otištěn v konferenčním sborníku a čítá 12 stran. Rozdělen je na dvě části. V první se autor zabývá situací v jazykovědě; rozděluje ji výslovně na pravou jazykovědu marxistickou a na zhoubnou jazykovědu „předstalinovskou“, kam řadí vše, co bylo před Stalinovým vystoupením. Stalinovy statí o jazyce opěvuje a hojně z nich cituje, kritizuje naopak ideologické proudy buržoazní jazykovědy, především strukturalismus. Projev spadá už jednoznačně do období, kdy byl boj proti nemarxistickým přístupům v jazykovědě přenesen z marrismu na strukturalismus; o marrismu v něm nalezneme jen letmou zmínku v úvodu, jinak se Trávníček soustředil na strukturalismus. Protože přednášel před širším publikem i nejurykovědným, zasadil navíc Stalinovy statí do širšího

⁴⁸ Bohuslav HAVRÁNEK: Naše pojetí slovanské filologie a její dnešní úkoly. *Slavia*, 18, 1947–1948, s. 264–268.

⁴⁹ Ivan I. MEŠČANINOV: *Členy predloženiya i časti reči*. Moskva, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1945.

⁵⁰ František TRÁVNÍČEK: Akademik Marr a jeho směr v jazykozpytě. *Naše řeč*, 34, 1950, s. 1–6.

⁵¹ Tamtéž, s. 4–5.

kontextu a snažil se poukázat na jejich význam pro vědu všeobecně: „V dnešní době, kdy se rozhoduje mezi novou světovou válkou a mírem, nabývá moskevská diskuse o jazyce a jazykovědě mimořádné důležitosti. To proto, že je jazykověda nenápadná, dobře maskovaná výpadní brána, kterou roznáší světová reakce své nakažliviny do řad všech vědeckých pracovníků ... Stalinovy stati vrchovatou měrou, názorně a přesvědčivě dokazují, že marxismus-leninismus otvírá dokořán bránu přesného a pronikavého poznání společenského dění a všeho vnějšího světa“.⁵² V druhé části svého projevu pak Trávníček zhodnotil konferenci a její význam. Ocenil kritiku a sebekritiku, která v projevech zazněla, a především zdůraznil, že boj pokračuje – myšlenky, které zazněly, budou dále šířeny, především na vysokých školách, kde jsou k tomu nyní, po restrukturalizaci v podobě zřízení kateder namísto ústavů, dobré podmínky: „Z této konference vyplývá závazek, abychom boj proti kosmopolitismu přenesli na všechna základní pracoviště, rozvíjeli na nich podněty konference a do všech důsledků provedli očistu naší vědy“.⁵³

Postup Bohuslava Havráneka po zveřejnění Stalinových statí byl opatrný. Nadšeně je přivítal, ale v následující kampani proti strukturalismu se nechoval dogmaticky, spíše pragmaticky. V zásadě se pokoušel neodmítat „předstalinskou“ (jak historickosrovnávací, tak strukturalistickou) jazykovědu paušálně, ale dialekticky se dobírat překonávání rozporů pomocí diskuse. Za tím účelem se mu podařilo v průběhu padesátých let i později uspořádat řadu konferencí, jejichž hodnota postupem let rostla. V jeho textech týkajících se ideologické konference v Brně však příliš hodnotného nenajdeme. Na konferenci samé přednesl Havránek příspěvek s názvem *Za odstranění kosmopolitismu a objektivismu v naší jazykovědě*. V konferenčním sborníku jsou publikovány, tak jako v případě Kurzové a Vachkové, jenom jeho komentované výňatky. Autor se nejprve obrátil do minulosti, kdy „naše jazykověda zůstávala jednak v zajetí buržoasní ideologie – jako strukturalismu a pod., jednak pseudomarxistického učení Marrova“;⁵⁴ posléze pak nastínil svou představu dalšího vývoje naší jazykovědy. Protože většina důležitých úkolů vedoucích k odstranění kosmopolitismu a objektivismu není řešitelných individuálně, ale kolektivně, podstatná bude podle Havráneka

⁵² František TRÁVNÍČEK: Projev rektora brněnské univerzity prof. Dr. Trávníčka na závěrečném dni I. ideologické konference vysokoškolských vědeckých pracovníků v Brně. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě*, c. d. v pozn. 2, s. 390, 395, 396.

⁵³ Tamtéž, s. 400.

⁵⁴ Bohuslav HAVRÁNEK: *Za odstranění kosmopolitismu a objektivismu v naší jazykovědě*. In: *Marxisticko-leninskou ideovostí a stranickostí proti kosmopolitismu a objektivismu ve vědě*, c. d. v pozn. 2, s. 181.

reorganizace Ústavu pro jazyk český v rámci vznikající ČSAV (připomeňme, že Havránek se stal roku 1953 ředitelem Ústavu). Závěrečná slova Havránkova projevu jsou pak obecnější a úderná: „Máme-li jasně myslet, musíme jasně mluvit ... Dneska všechno myšlení musí být jasné. Nejsme v době, kdy se říkal národ a myslelo se peníze“.⁵⁵ Havránek potom ještě o konferenci napsal zprávu do časopisu *Ruský jazyk*, ve které zdůraznil, že „je nutno přikročit od pouhého deklarativního přihlašování se k sovětské vědě ke skutečnému a systematickému osvojování si jejích výtěžků a zkušeností“.⁵⁶

Pokud jde o postavení Bohuslava Havránka a Františka Trávníčka v padesátých letech, právě tito dva jazykovědci byli v dané době nejčelnějšími představiteli naší lingvistiky. V pamětech a vzpomínkách vícero osob je dokonce dochováno povědomí o jakémsi mocenském soupeření mezi oběma lingvisty na pomyslném výsluní české lingvistiky padesátých let.⁵⁷ Nechceme se zde však pouštět do podrobnějších úvah, zda má smysl soupeření či osobní vztah obou jazykovědců nějak dále zkoumat. Faktem je, že oba zastávali řadu důležitých pozic a funkcí. Trávníček byl v letech 1948–1959 rektorem brněnské univerzity, v letech 1948–1960 členem parlamentu, v letech 1952–1956 předsedou VIII. sekce filologicko-literární ČSAV, od roku 1953 ředitelem brněnské pobočky Ústavu pro jazyk český ČSAV.⁵⁸ Havránek byl v letech 1948–1951 a 1952–1954 děkanem filozofické fakulty Univerzity Karlovy, v letech 1953–1965 ředitelem Ústavu pro jazyk český ČSAV, v letech 1950–1958 vedoucím katedry českého jazyka a obecné lingvistiky FF UK, v letech 1953–1961 rektorem Vysoké školy ruského jazyka a literatury,⁵⁹ dále se např. podstatně podílel na vzniku ČSAV, byl členem Vládní komise pro vybudování ČSAV.⁶⁰

⁵⁵ Tamtéž, s. 182.

⁵⁶ Bohuslav HAVRÁNEK: Význam I. ideologické konference v Brně pro českou rusistiku. *Ruský jazyk. Odborný časopis pro vyučování ruštině na československých školách*, 2, 1951–1952, s. 290.

⁵⁷ Srov. rozhovor s Františkem Danešem. In: Jan CHROMÝ – Eva LEHEČKOVÁ (eds.): *Rozhovory s českými lingvisty I*. Praha, Dauphin, 2007, s. 20; rozhovor s Petrem Sgallem. In: Jan CHROMÝ – Eva LEHEČKOVÁ (eds.): *Rozhovory s českými lingvisty II*. Praha, Akropolis 2009, s. 257; rozhovor s Marií Těšitelovou. In: Jan CHROMÝ – Eva LEHEČKOVÁ (eds.): *Rozhovory s českými lingvisty I*. Praha, Dauphin, 2007, s. 273; Václav ČERNÝ: *Paměti III (1945–1972)*. Brno, Atlantis, 1992, s. 272.

⁵⁸ Jan HOLEŠ: Trávníček, František. In: Jiří ČERNÝ – Jan HOLEŠ (eds.): *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*. Praha, Libri, 2008, s. 647–650.

⁵⁹ Jan HOLEŠ: Havránek, Bohuslav. Tamtéž, s. 211–214.

⁶⁰ Magdaléna POKORNÁ: Sjedením proti jednotě. Spor o budoucí podobu akademie věd. In: Blanka ZILYNSKÁ – Petr SVOBODNÝ (eds.): *Věda v Československu*

Z našeho přehledu vědeckých drah jednotlivých účastníků ideologické konference mělo vyplynout především to, že tito zástupci jazykovědné obce se konference zúčastnili z různých důvodů a jistě i s různými pocity. Zatímco u některých se zdá, že se prostě rozhodli vyhovět dobovým tlakům, přednést pokud možno relativně rozumný příspěvek a nepokoušet svůj osud případným pokusem o neúčast, jiní zřejmě v konferenci viděli příležitost zviditelnit svou osobu a ještě více upevnit svoje postavení.

Summary

The paper deals with The First Ideological Conference of Academic Workers, held in 1952 in Brno. The conference was organized by the communist regime in order to strengthen the power of Marxist ideology in Czechoslovak sciences, arts and humanities. The article discusses the broader ideological context and the circumstances and consequences of the main program declared at the meeting, i.e. a struggle against so-called “cosmopolitanism” and “objectivism.”

The second part of the paper examines the participation of five prominent representatives of Czechoslovak linguistics – Indo-Europeanist and etymologist Václav Machek, Slavist Josef Kurz, Anglist Josef Vachek, Slavist Bohuslav Havránek, and Bohemist František Trávníček – in the conference. They each participated in the conference for different reasons. Some of them probably had no choice but to take part in the thoroughly controlled and in a way grotesque meeting with an a priori scenario. For others, this was apparently an opportunity to become even more integrated into the scientific establishment of the period.

Author's address:
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
Veveří 97, 602 00 Brno

v letech 1945–1953. Sborník z konference (Praha, 18.–19. listopadu 1998). Praha, Karolinum, 1999, s. 109.

Vladimír Bárta a jeho podíl na formování československého elektrotechnického průmyslu

EVA MUŠKOVÁ

Vladimír Bárta and his contribution to the formation of the Czechoslovak electro-technical industry. The study deals with the life and the work of Czech electrical engineer Vladimír Bárta (1890–1973), who significantly contributed to the development of a modern and independent Czechoslovak electro-technical industry. He made a strong mark in the Elektro-technická továrna (Electro-Technical Factory) in Pilsen-Doudlevice, and he engaged intensely in investigating the history of heavy current electrical engineering. The aim of the study is not only to sum up the biographical data about Bárta but also to integrate this still little-known figure of Czech electrical engineering in the broader context.

Key words: Vladimír Bárta • Czechoslovak electro-technical industry • Elektro-technická továrna (Electro-Technical Factory) in Pilsen-Doudlevice • history of electrical engineering

Následující studie se zabývá životem a působením dnes pozapomenutého českého elektrotechnika Vladimíra Barty (1890–1973), který významně přispěl k rozvoji moderního a nezávislého československého elektrotechnického průmyslu.¹ Výrazně se zapsal do dějin Elektrotechnické továrny v Plzni Doudlevcích (ETD), ze které se mu podařilo ve 20. a 30. letech 20. století vybudovat závod srovnatelný se světovými konkurenčními elektrotechnickými firmami. V době okupace odmítl vstoupit do licenční závislosti na německé firmě AEG, a byl proto nuceně penzionován. Po válce se znovu vrátil do čela ETD a setrval zde do roku 1950. Rovněž byl aktivním členem Elektrotechnického svazu československého (EŠČ)

¹ O Vladimíru Bártovi nebyla dosud publikována žádná zevrubnější studie. Jediný článek se stručným Bártovým životopisem představil na stránkách tohoto časopisu Daniel MAYER: Význačné momenty práce plzeňské pobočky Společnosti v uplynulých 40 letech v oblasti historie techniky. *Dějiny věd a techniky*, 38, 2005, č. 1, s. 59–61. V Elektrotechnickém obzoru byl zveřejněn Bártův nekrolog (Jan DUBSKÝ: 28. března 1973 zemřel ředitel ing. Vladimír Bárta. *Elektrotechnický obzor* (dále EO), 62, 1973, č. 6, s. 381–382) a připomenutí Bártových padesátin (Ing. Vladimír Bárta padesátníkem. EO, 29, 1940, č. 36, s. 442). Články k dalším Bártovým výročím byly sice připravovány, jejich publikace však byla zmařena.

po celou dobu jeho existence. V duchodovém věku se intenzivně věnoval historii silnoproudé elektrotechniky a výrazně tak přispěl k rozvoji historiografie vědy a techniky. Významnou roli sehrál zejména ve výzkumu osobnosti Františka Křížíka, které se dlouhodobě věnoval.

Cílem stati ale není pouze shrnout životopisná data, nýbrž zasadit dosud méně známou postavu československé elektrotechniky do dalších komplexních souvislostí, ať jsou to aspekty ekonomického a politického vývoje, nebo otázky technického rozvoje. Současně studie poskytuje některé podněty pro další možnosti výzkumu historie československé elektrotechniky, jako například otázku problematiky normalizace výrobků, případně technologických postupů.

Vladimír Bárta se narodil 10. září 1890 ve Vranově u Stříbra do početné rodiny menšinového učitele Jana Bárty.² Rodina se velice často stěhovala, a tak začal Vladimír chodit do obecné školy v Prapořišti u Kdyně (1896), ale dokončil ji v Kolečovicích u Rakovníka (1902). Studium na reálném gymnáziu zahájil v Kolíně (1903–1906), maturitní zkoušku však složil roku 1909 na nejstarší české reálce v Rakovníku. Další rodinné kroky přivedly Vladimíra Bárta do Brna, kde byl přijat ke studiu právě založeného elektrotechnického odboru Vysokého učení technického.³ Měl to štěstí, že se stal žákem vynikajících profesorů Josefa Sumce a Vladimíra Lista, od nichž získal pevné teoretické základy i praktické zkušenosti, jež pak cílevědomě uplatňoval ve své další činnosti.⁴ Po pětiletém studiu, které ukončil v roce 1914 druhou státní zkouškou, a krátké půlroční pedagogické praxi na menšinové škole v Nových Černovicích nastoupil jako

² Jan Bárta-Zahradecký (1862 Zahrádka u Čížkova – 1939 Brno) působil jako menšinový učitel na několika školách v pohraničí (např. Vranov u Stříbra, Nýřany, Dolní Sekyřany, Kolečovice u Rakovníka, Černovice u Brna). Vedle pedagogické činnosti se věnoval také aktivitám literárním a národohospodářským, z jeho popudu např. vznikl v Českých Budějovicích Národní podnik na výrobu tužek (1895). Se svou manželkou Annou (rozená Kalkantová, 1868 Kdyně – 1952 Brno) měl 14 dětí, 3 zemřely, ostatní se dožily dospělosti. Vladimír se narodil jako třetí dítě v pořadí. Více viz Jan BÁRTA-ZAHRADecký: *36 let matičním učitelem*. Brno, Pokorný a spol., 1929, 190 s.; Vladimír BYSTRICKÝ: Národnostní vývoj města Stříbra a jeho nejbližšího okolí. In: *Minulostí Západočeského kraje*. Plzeň, Krajské nakladatelství, 1962, s. 161–187.

³ Archiv Národního technického muzea (dále ANTM), fond č. 791, Sbírká vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu (tzv. Kleplova sbírka), inv. č. 1657, Paměti účastníka rozvoj čs. silnoproudého elektrotechnického průmyslu ve všech jeho třech obdobích (dále jen Paměti), Běh života.

⁴ Jan DUBSKÝ: 28. března 1973 zemřel ředitel ing. Vladimír Bárta. *EO*, 62, 1973, č. 6, s. 381. K Bártovu studiu více viz Vladimír BÁRTA: Vzpomínání žáka na brněnskou techniku i na její profesory. *EO*, 50, 1961, č. 2, s. 1.

konstruktér a výpočtář do firmy Bartelmus-Donát a spol. v Brně.⁵ To však již byla v plném proudu první světová válka a ani Vladimíru Bártovi se nevyhnula vojenská služba. Narukoval sice k proslulému plzeňskému 35. pluku do Székesfehérváru⁶ v Maďarsku, následně byl ale převelen k elektrobatalionu do Vídně a Rumunska, kde měl dobrou příležitost seznámit se s technickou a elektrotechnickou úrovní rakouské armády.⁷

Po první světové válce velice ochotně vyhověl výzvě Vladimíra Lista a přijal místo Listova konstruktéra neboli prvního asistenta v Ústavu konstruktivní elektrotechniky na brněnské technice.⁸ Bárta se tak stal součástí týmu,⁹ který byl plně zapojen do Listových horečných aktivit. Jako konstruktér vedl konstruktivní a laboratorní cvičení se studenty, jichž se v roce 1919 sešlo nebývalé množství, jelikož se během války nepřednášelo. Jednak byla většina studentů mobilizována, jednak sloužila budova techniky jako vojenský lazaret. Bártovi v tuto chvíli výborně posloužily zkušenosti, jež získal jednorozční tovární praxí ve firmě Bartelmus-Donát a spol., během níž spolupracoval nejdříve na typizaci nových stejnosměrných i trojfázových strojů a „pracoval u prkna“ a potom působil jako

⁵ Pracoval zde v letech 1915–1916. ANTM, Paměti, Běh života. Továrna Roberta Bartelmuse, Josefa Donáta a společníků byla založena v Brně roku 1897. Znamenala pro Moravu to, co pro Čechy společnost Františka Křížika. Byla významná nejen tím, že byla jednou z prvních českých elektrotechnických firem v „německém podnikatelském moři“, ale i to, že se od ní odštěpovaly další významné české elektrotechnické podniky, jako byly např. E. Janík a spol., kde Vladimír Bárta později také pracoval, Doczekal v Mohelnici, SVET Židenice, J. Sousedík ve Vsetíně a další. Továrna Bartelmus-Donát a spol. se výrazně podílela na elektrifikaci Československa, její dělníci pod Donátovým vedením postavili okolo 60 veřejných elektráren, na 800 km elektrických sítí s vysokým napětím a zelektrifikovali 200 obcí a 100 průmyslových podniků. Vladimír Bárta spolupracoval s touto firmou ještě později, jelikož se v roce 1927 Josef Donát rozhodl pro fúzi s ETD v Plzni. Marcela C. EFMERTOVÁ: *Elektrotechnika v českých zemích a v Československu do poloviny 20. století*. Praha, Libri, 1999, s. 70; J. POKORNÝ: Význam ing. dr. Josefa Donáta v rozvoji elektrotechnického průmyslu na Moravě. *EO*, 26, 1937, s. 397–398.

⁶ Město Stoličný Bělehrad.

⁷ ANTM, Paměti, Běh života.

⁸ Jako Listův asistent pracoval od 1. 5. 1919 do 29. 2. 1920. Bárta vzpomíná, že je před přijetím List vyzkoušel z vyplňování složenky poštovního úřadu. Body k dobru získal také svým kladným vztahem k literatuře a umění. ANTM, Paměti, s. 1.

⁹ Kromě Vladimíra Barty v ústavu působili asistenti Vladimír Chramosta, Ladislav Neuser, kreslič František Veselý, mechanik Jan Arnbereger, montér pro elektrická zařízení Viktor Valenta a později na odpolední úvazek korespondentka Marie Horáková. Tamtéž, s. 1.

výpočtář elektrických strojů točivých, mj. také řídil jejich zkoušení. Nyní tedy mohl zadávat v přeplněné rýsovně Ústavu posluchačům praktické úkoly a předávat jim své cenné zkušenosti. Studenty se snažil, Bártovými vlastními slovy, „vésti v duchu usilování prof. Lista k návrhům strojů a přístrojů nejen technicky dokonalých a technologicky-výrobně vynikajících, avšak i hospodárných a na trhu dobře prodejných.“¹⁰

Bártova aktivita ovšem nespočívala pouze ve výuce, aktivně se podílel také na dalších Listových projektech. List v té době spolupracoval na budování podniku Západoslovanské elektrárny a. s. (ZME) v Brně, podílel se na založení Elektrotechnického svazu československého (ESČ), jenž zahájil svou činnost 30. května 1919,¹¹ krátce po Bártově nástupu na techniku. Jako jeho přední člen připravoval první československé bezpečnostní předpisy a normy, účastnil se příprav Elektrizčního zákona československého apod. Již 9. ledna 1920 byla Listovou zásluhou ustanovena Moravsko-slezská odbočka ESČ v Brně,¹² jejímž předsedou byl zvolen Josef Sumec.¹³

Vladimír Bárta zapojením do Listova tvůrčího týmu získal příležitost kooperovat na aktivních snahách o rozmach elektrotechniky nově vzniklého československého státu. Stal se řádným členem ESČ a členem komise pro normalizaci strojů, v níž s velkým zanícením pracoval.¹⁴ Listovi byl nápomocen také v publikační oblasti, spolupracoval např. na druhém vydání přednášek „Stejnoseměrné stroje“¹⁵ i na publikaci „Elektrotechnika“ v rámci řady „Technický průvodce pro inženýry a stavitele“.¹⁶

¹⁰ Tamtéž, s. 2.

¹¹ Jan HORKÝ: Elektrotechnický svaz. *EO*, 7, 1918, s. 9–10; Jan HORKÝ – Karel HÜBNER – František PERGLER: Zpráva o průběhu ustavujícího sjezdu ESČ v Praze ve dnech 30. května až 1. června 1919. *EO*, 8, 1919, s. 177–188.

¹² Moravsko-slezská odbočka ESČ. *EO*, 9, 1920, s. 62–63.

¹³ Bárta vzpomíná na Listovo rozčilení, když byl zvolen pouze místopředsedou Odbočky: „Po ustavující schůzi jsem odešel s prof. Listem do kabinetu, kde se List delší dobu rozčileně procházel a nahlas uvažoval, proč byl zvolen předsedou Odbočky prof. Sumec a nikoli on. Nakonec se posadil ke stolu, zatloukl do něj s důrazem pěstí a prohlásil: „To nevádí. Vrch stolu je stejně tam, kde já sedím. Pojďme domů.“ ANTM, Paměti, s. 4.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Vladimír LIST: *Stejnoseměrné stroje: Stručný výklad přednášek*. Brno, Donátův fond, 1919, 151 s.

¹⁶ František ČERVENÝ: *Technický průvodce pro inženýry a stavitele. Sešit devátý. Elektrotechnika. I. část*. Praha, Česká matice technická, 1926, 188 s. Další díly byly publikovány ve 30. letech 20. století.

Bártova akademická kariéra se slibně rozvíjela, nicméně finanční ohodnocení na technice nemohlo nabídnout mladému muži plánujícímu rodinu dostatečně zajištění,¹⁷ a tak vděčně přijal nabídku místa výpočtového inženýra v elektrotechnické továrně E. Janík a spol. v Brně a v únoru 1920 Ústav konstruktivní elektrotechniky opustil. Nikoliv však nadobro.

Z finančního hlediska si nástupem do továrny Bárta značně polepšil, zklamán však technickým vybavením svého nového pracoviště. Ústav profesora Lista disponoval moderní technikou a všemi potřebnými přístroji, kdežto v Janíkově továrně nebyly k dispozici ani měřicí přístroje. Přesný wattmetr byl pořízen až na Bártův nátlak. Vladimír Bárta byl ve firmě pověřen navrhováním speciálních strojů, zejména transformátorů, které bylo potřeba řádně proměřit, což bez pořádného wattmetru prostě nešlo. Firmu v tomto ohledu omlouvá fakt, že již od roku 1904 spolupracovala s Josefem Sumcem,¹⁸ jenž při zkoušení strojů používal své vlastní elektrické měřicí přístroje.¹⁹

S mimořádným úsilím se Bárta podílel na vývoji trojfázových transformátorů, a to nejen v továrních halách firmy, ale také v normalizačních komisích ESČ, jejichž pracovní výsledky aplikoval na návrhy konstrukcí. Byl tím spojovacím článkem mezi teorií a praxí, který na jedné straně ovlivňoval na základě svých praktických zkušeností a studia odborné literatury koncepci a tvorbu národních norem a na straně druhé zaváděl výsledky normalizačních komisí do praxe.²⁰

¹⁷ Na technice měl plat 380,- Kčs, což nebylo mnoho. Dokonce prý musel odmítnout pozvání Listovy rodiny na čaj o páté, jelikož neměl na nové kalhoty a jít na návštěvu v rozbitých a zaláтанých kalhotách se styděl. Nástupní plat ve firmě Janík a spol. činil 1800,- Kčs a v dalších letech ještě výrazně narůstal, v roce 1923 již Bárta vydělával 2780,- Kč měsíčně. ANTM, Paměti, s. 4–7.

¹⁸ Sumcova spolupráce s firmou MEAS pokračovala také ve 20. letech, kdy této firmě nabídl své patenty na elektrické stroje, na synchronovaný generátor pro zapínání na plné napětí bez symfázování a kompenzované motory. Na Bártovo doporučení byla licence na patenty získána a firma opět navázala s Josefem Sumcem hlubší spolupráci. Vladimír Bárta tak měl příležitost s Josefem Sumcem úzce spolupracovat a navázat s ním dokonce přátelský vztah. Tamtéž, s. 19–20.

¹⁹ Tamtéž, s. 7–8.

²⁰ Normování elektrotechnických výrobků bylo úzce spjato s činností ESČ, na jehož půdě vyvolával diskuse o normalizaci její hlavní propagátor Vladimír List, jenž navrhl vytvoření normalizačních komisí již na ustavujícím sjezdu Moravsko-slezské odbočky ESČ v Brně 9. ledna 1920. Jak již bylo řečeno, členem Komise pro normalizaci strojů byl zvolen také Vladimír Bárta. Již v roce 1920 vydal ESČ elektrotechnické předpisy a normy pro izolátory, elektrotechnické závity, zásuvky a transformátory, a byl tedy jakýmsi počínajícím ústředím standardizace pro československou

Firmě se v době Bártova působení dobře dařilo, výroba výrazně narůstala a zakázky se jen hrnuly. V důsledku tohoto rozmachu bylo rozhodnuto soukromý podnik E. Janík a spol. od 1. ledna 1921 transformovat na akciovou společnost „Moravská elektrotechnická akciová společnost“ neboli MEAS.²¹

Ani během působení v továrně nepřerušil Vladimír Bárta kontakty s brněnskou technikou.²² Na akademickou půdu opět vstoupil roku 1920, kdy byl na Vysoké škole technické v Brně jmenován honorovaným docentem encyklopedie elektrotechniky pro obory inženýrské stavitelství a chemické inženýrství.²³ Vyučoval tři hodiny týdně a kromě honoráře za přednášky mu byla vyplácena také dotace na pomůcky, již využíval zejména na nákup odborné literatury.²⁴ Od srpna do prosince 1923 dokonce suploval za Vladimíra Lista, jenž byl toho času

elektrotechniku. K jednání o způsobu organizace normalizace vyzval Vladimír List účastníky pravidelného sjezdu Československých inženýrů a architektů v Brně v roce 1921. Další jednání o institucionalizaci normalizace se konala v tomtéž roce v Masarykově akademii práce a na Českém vysokém učení technickém v Praze. Vyvrcholením těchto snah bylo založení Československé společnosti normalizační (ČSN) jako ústředí veškeré normalizace v Československu dne 28. prosince 1922. Vladimír Bárta se aktivně účastnil všech prací normalizačních komisí brněnské pobočky EŠČ, na III. sjezdu EŠČ v Moravské Ostravě měl dokonce vystoupit s referátem Komise pro normalizaci elektrických strojů. Z důvodu nemoci se však nemohl sjezdu zúčastnit a referát za něj přednesl Vladimír List. Zápisy o pracích jednotlivých komisí na III. sjezdu EŠČ v Moravské Ostravě. *EO*, 10, 1921, s. 389. Více viz např. Vladimír LIST: *Paměti*. Ostrava, pobočka Českého elektrotechnického svazu v Ostravě, 1992, s. 141–149; TÝŽ: *Normalisace*. Praha, Česká matice technická, 1930; TÝŽ: *Deset let Československé normalizační společnosti*. In: *Zprávy ČSN 1932*, č. 12, s. 57; Marcela C. EFMERTOVÁ: *Elektrotechnika v českých zemích a v Československu do poloviny 20. století*, c. d., s. 82–90.

²¹ Moravská elektrotechnická akciová společnost. *EO*, 10, 1921, s. 32; ANTM, *Paměti*, s. 8–9. Vladimír Bárta byl v té době předsedou Úřednického závodního výboru, a proto se účastnil schůzí správní rady této společnosti, kde často vystupoval se svými technickými náměty.

²² Bárta vzpomíná, že mu po odchodu v únoru 1920 Vladimír List projevil mimořádnou důvěru tím, že mu ponechal veškeré klíče od ústavu, laboratoří i knihoven. ANTM, *Paměti*, s. 5.

²³ Program České vysoké školy technické v Brně na školní rok 1921/1922, s. 11; Zpráva o studijním roce 1920/1921, s. 8.

²⁴ Kromě řádných přednášek velice často vedl také tzv. univerzitní extenze neboli přednášky pro veřejnost. Vzpomíná např. na přednášku o využívání elektřiny a pokrokových snahách moderní elektrotechniky v přeplněném sále Národního domu v Moravské Ostravě. ANTM, *Paměti*, s. 11.

na studijním pobytu v USA, přednášky Elektrické stroje a přístroje.²⁵ O tom, že se Bárta snažil svým studentům předat především své zkušenosti z praxe a kladl na ně vysoké nároky, svědčí jeho vlastní vzpomínka: „K ohlášeným zkouškám se naplnila posluchárna CII do posledního místa, avšak po položení prvních praktických otázek (dimenzování vzduchových mezer elektrických strojů, volba uhlíků apod.) se většina ztratila a zbyli pouze nejobdůbnější.“²⁶

Akademická kariéra Vladimíra Bárty však dlouho netrvala. Vladimír List na něj sice naléhal, aby se přihlásil na právě vypsané místo profesora Elektrických strojů a přístrojů na brněnské technice,²⁷ Bárta se však rozhodl jít cestou praktických zkušeností. V létě roku 1924 se odhodlal nejen opustit firmu MEAS, ale dokonce odejít z Brna do Plzně, kde na něj již čekala pozice výpočtového inženýra v Elektrotechnické továrně Škodových závodů. Tím pádem byl nucen stáhnout žádost o místo profesora na brněnské technice.²⁸

S Bártovým brněnským pobytem je spojen ještě jeden závažný životní krok, který bychom měli zmínit. V Brně se seznámil se svou životní láskou – učitelkou v mateřské škole Kateřinou Mrvíkovou, s níž se 21. května 1921 oženil.²⁹ O rok později, 18. května 1922, se manželům narodila jediná dcera Drahomíra.³⁰

²⁵ ANTM, Paměti, Dopis Vladimíra Lista ze 17. 8. 1923, Doklad č. 15 A – II. období; Dopis rektorátu ČVŠT v Brně z 21. listopadu 1923, Doklad č. 16 B – II. období. Bártovo suplování obnášelo 4 hodiny přednášek a 12 hodin cvičení týdně, z čehož je patrné, kolik prostoru bylo v té době na brněnské technice věnováno praktické aplikaci teoretických poznatků.

²⁶ ANTM, Paměti, s. 10. Bárta také s dojetím vzpomíná, že jej po návratu z Ameriky Vladimír List osobně navštívil v kanceláři firmy MEAS, poděkoval mu za spolupráci a přivezl mu z Ameriky zlatou tužku, kterou si Bárta uchovával až do konce života jako cennou památku. V ANTM jsou uloženy pohlednice, které List Bártovi z USA posílal.

²⁷ ANTM, Paměti, Dopis Vladimíra Lista z 10. ledna 1924. Doklad č. 16 – II. období.

²⁸ Vladimír List nebyl Bártovým rozhodnutím nijak rozhořčen, naopak jej vnímal jako správný krok: „Milý pane inženýre, srdečně Vám blahopřeji k Vašemu rozhodnutí, které pokládám za velmi správné. Je to i pro profesuru nejlepší stupeň, který jste mohl učinit...“. Tamtéž, Dopis Vladimíra Lista z 9. srpna 1924, Doklad č. 17 – II. období.

²⁹ Bártovi byli oddáni na radnici v Brně. Církevní sňatek jim nebyl povolen, jelikož celá Bártova rodina po rozpadu Rakouska-Uherska vystoupila z římskokatolické církve a Vladimír Bárta odmítl farářovo naléhání „učinit pokání a vrátit se do lůna církve“. Přístup římskokatolického faráře rozhořčoval Mrvíkovu rodinu natolik, že všichni její členové přestoupili do církve československé husitské. ANTM, Paměti, Oddací list, Doklad č. 24 – II. období; Paměti, s. 12–13.

³⁰ Tamtéž, s. 14.

Do Elektrotechnické továrny v Doudlevcích u Plzně,³¹ která byla součástí mohutného podniku Škodovy závody, vkročil Vladimír Bárta poprvé v roce 1923. V tomto roce se totiž ve dnech 6. až 10. července konal v Plzni V. sjezd ESČ,³² do jehož programu byly zařazeny také exkurze do továrny Škodových závodů, Měšťanského pivovaru a ETD. Měšťanský pivovar na Bártu „zapůsobil silným dojmem“, Škodovy závody „předstihly veškeré jeho očekávání“ a o první návštěvě ETD s odstupem mnoha let píše: „Továrna, popsaná též ve Slavnostním listě, zanechala ve mne svojí rozlohou a skvělým vybavením zkušebny i laboratoří mohutný dojem, i když zatím zela prázdnotou a pouze ve východní galerii jsme uviděli více asynchronních motorů a kotvu na krátko a několik svislých motorů pro odstředivky na cukr, však žádnou výrobu. Při návštěvě mne ovšem ani ve snu nenapadlo, že bych mohl někdy do rozvoje této mladé továrny sám zasáhnouti.“³³

Vladimír Bárta se po sjezdu vrátil z Plzně zpět do Brna, a jak sám napsal, na stěhování do svého rodného kraje ještě ani nepomyslel. Nadále se věnoval svým vytrvalým snahám vytvořit na Moravě moderní elektrotechnickou továrnu, které však byly narušeny rozhodnutím firmy MEAS prodat téměř vybudovanou továrnu v Drásově švýcarskému koncernu Brown-Boveri & Comp. Pro správné vylíčení situace použijme opět Bártova slova: „Důkladně otráveni jsme s Josefem Turnovským³⁴ pochopili, že v zámečnické dílně – jak jsme zbývající objekt ve Hvězdové ulici nazvali – nám nekyne budoucnost a hledali jsme uplatnění jinde.“³⁵

³¹ Od roku 1924 se staly Doudlevice součástí Plzně.

³² Plzeňští elektrotechnici již 14. listopadu 1922 založili přípravný výbor pobočky Elektrotechnického svazu československého, jehož předsedou zvolili vrchního ředitele Škodových závodů Josefa Havránka. Snahou výboru bylo zorganizovat v Plzni další sjezd svazu (pořádaly se každý rok) a zformovat jeho plzeňskou pobočku, která byla formálně potvrzena první den plzeňského sjezdu 6. července 1923. Na prvním plzeňském sjezdu byl také vydán první tzv. „slavnostní list ESČ“, který byl v podstatě prvním pokusem o monografii technického charakteru západních Čech. Tyto slavnostní listy vycházely i v následujících letech, v Plzni tak byla založena jejich dlouholetá tradice. Jaromír SLOBODA: Vzpomínka na první sjezd ESČ v Plzni r. 1923. In: Vojtěch KULDA – Václav PTÁČEK (eds.): *Elektrotechnika a elektrárny v západních Čechách*. Praha, ESČ, 1936, s. 9–10.

³³ ANTM, Paměti, s. 17.

³⁴ Josef Turnovský, původním jménem Josef Tulák (později si změnil jméno), byl výborným konstruktérem točivých strojů a ve firmě MEAS vedl konstrukční kancelář. Předtím působil jako zástupce šéfkonstruktéra právě ve vídeňské filiálce švýcarské firmy Brown-Boveri & Comp. ANTM, Paměti, s. 6–7.

³⁵ Tamtéž, s. 23.

V Brně mezitím převzal zastoupení plzeňských Škodových závodů Josef Holík, dosavadní spolumahitel podniku Holík a Podroužek ve Šlapanicích, s nímž se Bártův kolega Turnovský dobře znal, neboť jeho žena Adéla pocházela ze Šlapanic. Holík Turnovskému doporučil, aby si zažádal o místo v ETD. Ten tak učinil, ale pravděpodobně vyděsil vedení Škodových závodů přehnanými finančními nároky, takže se z Plzně vrátil se slovy: „Pane Bárto, já jsem to stoprocentně zvorál. Musíte to napravit Vy.“³⁶ Vladimír Bárta si tedy zažádal o místo výpočtáře v ETD a 28. července 1924 se s Josefem Havránkem, ředitelem Škodových závodů, dohodl na podmínkách nástupu.³⁷

Přenesme tedy nyní pozornost z Brna do Plzně. Škodovy závody se po skončení první světové války ocitly v tíživé situaci a pokles zbrojní výroby musely kompenzovat rozšířením jiného sortimentu, např. obráběcích strojů, parních i vodních turbín, kompresorů, lokomotiv, mostů, jeřábů, komplexních vybavení pro cukrovary, lihovary, pivovary, mlékárny, ale také pro doly či válcovny. Většina těchto nově zaváděných strojů vyžadovala také elektrotechnická zařízení. Škodovka je původně nakupovala v zahraničí, což nebylo výhodné ani z hlediska ceny, ani z pohledu dodací lhůty výrobků. Kromě toho si nově vzniklý stát uvědomoval potřebu soustavné elektrizace a elektrifikace železnic. Všechny tyto okolnosti vedly k tomu, že si Škodovy závody založily vlastní elektrotechnickou továrnu. Její základy položila tzv. karlovarská dohoda z 21. května 1914 mezi Škodovými závody a Pražskou akciovou strojírnou.³⁸

Podmínky pro její založení byly velmi dobré, jelikož bylo možné zařídit dílny vlastními stroji a zařízeními vyrobenými v jiných odděleních. Personálním základem se stal dobře vybavený a organizovaný útvar elektroúdržby s malou konstrukční kanceláří při energetickém oddělení.³⁹ V roce 1922 získala ETD licenci

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Tamtéž. Srov. Státní oblastní archiv Plzeň, Archiv společnosti Škoda, fond Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni – závod Plzeň (dále jen AŠ), Osobní spis Vladimíra Bárty, nestr. Bárta získal nástupní plat 3614,- Kč měsíčně a od podzimu 1925 také služební byt.

³⁸ Karel HAVELKA – Vojtěch KULDA: Příspěvek k historii vzniku, výstavby a počátků elektrotechnické výroby v dnešním o. p. Škoda v Plzni-Doudlevcích. In: *Minulost Západočeského kraje*, sv. 10. Plzeň, Západočeské nakladatelství, 1974, s. 49–60. Pražská strojírna na základě dohody změnila své jméno na Spojené strojírny, akciová společnost, dříve Škoda, Ruston, Bromovský a Ringhoffer, a fúzovala se Škodovými závody. Ve snaze čelit převaze Škodových závodů byla v roce 1921 sloučena Českomoravská strojírna a Elektrotechnickou akciovou společností, dříve Kolben a spol.

³⁹ Vladimír KARLICKÝ a kol.: *Svět okřídleného šípů. Koncern Škoda Plzeň 1918–1945*. Plzeň, Škoda a. s., 1999, s. 419.

Schneiderovy elektrotechnické továrny v Champagne-sur-Seine na elektrické stroje a přístroje, malé a střední asynchronní motory, turboalternátory, transformátory, trakční motory s příslušenstvím a rozvaděče⁴⁰ a výroba mohla začít.

Když do této nové továrny na podzim roku 1924 nastupoval na místo výpočtového inženýra Vladimír Bárta,⁴¹ bylo již téměř jasné, že Schneiderova licence nebyla právě nejlepší volbou. Vedení Škodových závodů se stále přiklánělo k angažování zahraničních odborníků, kteří však do značné míry až takovými experty nebyli. První bilance továrny nebyly po technické ani ekonomické stránce nejlepší: stroje vyráběné podle francouzských podkladů byly těžké a drahé. Přestože firma disponovala francouzskými i švýcarskými specialisty, konstrukce přístrojů byly zastaralé, jejich výroba finančně náročná, a tak vyráběný sortiment nemohl obstát v konkurenci na československých ani zahraničních trzích.⁴² Brzy se tedy ukázalo, že akvizice ze zahraničí, a to jak personální, tak licenční, v konkurenci neobstojí. Vedení Škodovky si tuto situaci plně uvědomovalo a usilovalo všemi silami o korekci. V naději na záchranu továrny silnou individualitou se pokoušelo

⁴⁰ Marcela C. EFMERTOŮVÁ: *Elektrotechnika v českých zemích a v Československu do poloviny 20. století*, c. d., s. 67. Po první světové válce získal ve Škodových závodech převahu francouzský zbrojní koncern Schneider Creusot, Cie, který podnikal i v elektrotechnice. Tento podnik odkoupil od barona Škody 40 000 akcií, a tak se stal majoritním vlastníkem. Škodovka se tak v důsledku rozhodnutí Tusarovy vlády nabídnout francouzskému kapitálu účast na československých podnicích dostala prostřednictvím svého hlavního akcionáře do sféry vlivu finanční skupiny L'Union Européenne Industrielle et Financière. Ke vzniku ETD více viz Karel HAVELKA – Vojtěch KULDA: Příspěvek k historii vzniku, výstavby a počátků elektrotechnické výroby v dnešním o. p. Škoda v Plzni-Doudlevcích, c. d., s. 49–60; Václav JÍŠA: *Škodovy závody*. Praha, Práce, 1969, 401 s.; Vladimír BÁRTA: *Elektrotechnická továrna A. S. Škodových závodů v Plzni. Vývoj elektrických strojů. Přednášky XVIII. sjezdu ESČ v Plzni*. Plzeň, ESČ, 1936, 18 s.; TÝŽ: *Elektrotechnická továrna ET Škodových závodů n. p. v Plzni*. In: *Slavnostní list XXVII. jubilejního sjezdu ESČ v M. Lázních a Plzni*. Plzeň, ESČ, 1947, s. 2–20; Vladimír KARLICKÝ a kol.: *Svět okeřdleného šípku. Koncern Škoda Plzeň 1918–1945*. Plzeň, Škoda a. s., 1999, s. 418–428.

⁴¹ AŠ, Osobní spis. Zaměstnán byl od 1. října 1924.

⁴² Vladimír Bárta popisuje technickou situaci takto: „Právě se uváděl do chodu první dvoupólový turbogenerátor o výkonu 17 500 kVA, vyrobený podle francouzských podkladů. Byl však těžký a drahý a nebyl prodejný na zahraničních trzích. Pomocí švýcarských odborníků se dokončovaly první elektrické lokomotivy, nebyla však naděje na jejich další výrobu pro tuhou odpor uhlobaronů proti další elektrizaci železnic. Transformátory byly ve psí, vždyt' „hořel“ i transformátor o výkonu 2000 kVA v Drátovně Bohumín a vzduchové 100 kVA v Praze.“ Archiv města Plzně (dále AMP), fond Bárta Vladimír, Ing, kart. 440, inv. č. 96, s. 1.

získat energického a schopného vedoucího doma i ve světě, avšak marně. Řešení mezitím rostlo zcela živelně zdola. V ETD totiž vedle zahraničních specialistů byli zaměstnáni čeští, vesměs mladí technici, kteří byli odchováni v té době velice kvalitním československým technickým školstvím,⁴³ někteří navíc ještě disponovali zkušenostmi z jiných elektrotechnických továren. Jedním z těchto nadějných techniků, jejichž úsilí bychom mohli přirovnat ke snahám obrozenců, byl Vladimír Bárta. Bártovy technické i organizační schopnosti si povšimnul vrchní technický ředitel Škodových závodů Josef Havránek a pověřil jej řešením krize. Odstartoval tak Bártovu závratnou ETD kariéru. Již 1. dubna 1925 byl Bárta jmenován vedoucím neboli přednostou výpočtů,⁴⁴ 1. listopadu 1925 přednostou technických kancelářů, v srpnu 1927 povýšil na viceředitele ETD,⁴⁵ konkrétně na pozici zástupce přednosty tohoto výrobního oddělení,⁴⁶ a v následujícím roce již stál v čele ETD jako její přednosta, od roku 1930 v pozici ředitele.⁴⁷

Bárta jako nový vedoucí inicioval vypovězení zahraniční licence, preferoval a podporoval mladé české techniky a docílil toho, že se závod stal srovnatelným se zahraničními firmami. Houževnatě naplňoval pečlivě vypracovaný dlouhodobý plán technického rozvoje, jehož cílem mělo být překlenutí propasti mezi stavem elektrotechnické výroby v Československu a ve světě. Včas a energicky prosazoval zavádění moderních pokrokových výrobních technologií, podporoval moderní zkušebnictví a vznik specializovaných oddělení. Byl tím, kdo dal podnět k nákupu nových moderních obráběcích strojů,⁴⁸ k tlakovému odlévání lehkých kovů a všemožně podpořil snahy technologií při zavádění nové výroby předmětů z umělých hmot lisováním za tepla. Díky Bártově pragmatickému přístupu byla většina těchto progresivních technologií aplikována nejdříve v ETD, následně pak v celém podniku. Z Bártovy iniciativy byla také zřízena Poradna svařovaných konstrukcí, která efektivně přispěla k zavedení dalšího technického fenoménu, svařování kovů, do všech závodů Škodovky.⁴⁹ Během krátké doby se

⁴³ K otázkám elektrotechnického školství viz Marcela C. EFMERTOVÁ: *Elektrotechnika v českých zemích a v Československu do poloviny 20. století*, c. d., s. 101–112.

⁴⁴ AŠ, Osobní spis, Vysvědčení z 20. prosince 1951.

⁴⁵ Tamtéž, Oběžník generálního ředitele čís. 25, 27. srpna 1927. Od 27. srpna 1927.

⁴⁶ Tamtéž, Dopis generálního ředitele z 14. června 1928.

⁴⁷ Tamtéž, Oběžník generálního ředitele čís. 37, 1. listopadu 1928. Jmenován od 1. listopadu 1928, ředitelem od 29. května 1930.

⁴⁸ AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 440, inv. č. 96, s. 3. Jednalo se o poloautomaty firmy Herbert v Anglii.

⁴⁹ Tamtéž, s. 1–10. Srov. AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 439, inv. č. 31, Koncept příspěvku Vítězslava Havlíčka k 70. narozeninám V. Bárty, nepublikováno; Jan

Bártovi podařilo zajistit vysokou odbornou úroveň a vybudovat z ETD úspěšnou elektrotechnickou továrnu, která mohla rovnocenně konkurovat nejvýznamnějším evropským firmám, s nimiž se setkávala v konkurenčních střetech o zakázky tuzemské i zahraniční. Je až nepochopitelné, že byla dosud Bártova zásluha na vytvoření moderního a nezávislého československého elektrotechnického průmyslu opomíjena.

Koncem 20. let se výrobní program ETD ustálil a až do konce druhé světové války nedoznal výraznějších změn.⁵⁰ Zásadní zvrat ale nastal v Bártově životě. V době okupace odmítl vstoupit do licenční závislosti na německé firmě AEG, jak vyžadovali němečtí okupanti, neboť by zrušení technických kanceláří znamenalo konec tvůrčí technické práce československé elektrotechniky. Za vyjádření odporu byl Bárta potrestán nuceným odchodem do penze k 31. prosinci 1941.⁵¹ Během války se tedy stáhl do soukromí svého domova a do dění v ETD neměl možnost zasahovat.

Na konci války byly Škodovy závody jako klíčový faktor zbrojního průmyslu bombardovány spojenci, samotná ETD však byla přízní osudu ušetřena, jelikož bomby pro ni určené smetly blízkou vilovou čtvrt', a v převratových dnech továrnu před sabotáží a demolicí uchránila obětavost místních zaměstnanců.

Po válce se Vladimír Bárta mohl opět vrátit do čela závodu a pokračovat ve své budovatelské činnosti přerušené válkou.⁵² Vrátil se tentýž Bárta, kterého známe z meziválečného období – energický, činorodý, ambiciózní, zásadový,

DUBSKÝ: 28. března 1973 zemřel ředitel Ing. Vladimír Bárta. *EO*, 62, 1973, č. 6, s. 381–382.

⁵⁰ K hlavnímu výrobnímu programu patřily synchronní stroje všech druhů a velikostí (alternátory, turboalternátory aj.), stejnosměrné stroje (dynama, motory, konvertory atd.), asynchronní motory od nejmenších až po největší výkony, komutátorové motory, transformátory, nízkonapět'ové, vysokonapět'ové i velmi vysokonapět'ové přístroje, elektrické lokomotivy atd. Ucelený přehled o vyráběných produktech viz Vladimír BĀRTA: *Elektrotechnická továrna A. S. Škodových závodů v Plzni. Vývoj elektrických strojů. Přednášky XVIII. sjezdu ESČ v Plzni*, c. d. TÝŽ: *Elektrotechnická továrna ET Škodových závodů n. p. v Plzni*. In: *Slavnostní list XXVII. jubilejního sjezdu ESČ v M. Lázních a Plzni*. Plzeň, ESČ, 1947, s. 2–20.

⁵¹ AŠ, Osobní spis, Dopis Adolfa Vamberského z 16. října 1941, Dopis Vladimíra Bárty z 29. října 1941. Škodovy závody posléze Bártovi poskytovaly částku 30 tisíc korun ročně jako dobrovolný příspěvek firmy k penzijnímu důchodu. Dopis Vladimíra Bárty z 29. ledna 1942.

⁵² AŠ, Osobní spis. Původně byl Bártův nástup určen na 15. září (viz např. Dopis Vladimíra Bárty z 2. října 1945), ale fakticky nastoupil až 19. (toto datum se vyskytuje také v dalších pramenech, např. AŠ, Osobní spis, Vysvědčení z 20. prosince 1951).

organizačně schopný člověk, který docílil poválečného rozšíření sortimentu ETD o nové typy elektrických strojů a investičních celků, které se dodávaly do celého světa a továrnu proslavily. Jednalo se např. elektrické lokomotivy na stejnosměrný proud 3kV, regulační transformátory 220 kV, turboalternátory 70 MVA, tlakovzdušné vypínače 110 kV, elektrické pohony kompletních válcoven s Ilgnerovými měniči a mohutnými poháněcími motory aj.⁵³ Význam elektrotechnické továrny vzrostl ještě více po znárodnění průmyslu, kdy vznikl národní podnik Škodovy závody, n. p. v Plzni s elektrotechnickými závody v Doudlevcích a v Brně. V nových, radikálně změněných poměrech politických, hospodářských i sociálních, se ETD stala nejen významným průmyslovým podnikem, ale také podstatným činitelem národohospodářským, a dokonce rovněž politickým. Do počátku 50. let se podařilo za Bártova iniciativního vedení vybudovat mohutný závod se specializovanými továrnami na střední a velké točivé stroje, transformátory, přístroje a pomocné provozy.⁵⁴

Továrna novým poměrům rychle přivykla, Vladimír Bárta však nezbytné adaptace schopen nebyl. Nejlépe jeho přístup, stejně jako přístup vedení Škodových závodů, charakterizuje projev podnikového ředitele Františka Brabce na III. výrobní a technické konferenci Škodových závodů n. p. v Plzni konané 17. září 1950: „Soudružky a soudruzi, jde tu dále o vedoucí kádry. Máme v našem podniku dva typy takových kádrů. Staré kádry, které mají velké zkušenosti, ale ne vždy mají pochopení pro nové úkoly, vyplývající z budování socialismu. Jsou to zdatní technici, ale někdy politicky málo vyspělí, kterým se stýská po dobách první republiky, kteří nepochopili, že tyto doby jsou nenávratně ztraceny, že dnes my, všichni vedoucí, sloužíme dělnické třídě a jí zodpovídáme za splnění úkolů, kterými nás pověřila. Typickým příkladem zdatného vývojového technika je Ing. Bárta. Věnoval ET mnoho i svého života. Pracoval v ní a má jistě zásluhy o to, že v Československu vznikla továrna, o níž se dá říci, že byla již před válkou na světové výši. Po druhé světové válce se však politicky nevyvíjel a veškeré jeho řízení práce směřovalo k tomu, aby jak výroba, tak i vývoj celé organizace byly podobné jako za první republiky. Doporučovali jsme mu školení – odmítl je jako nepotřebné, snažili jsme se, aby se opřel o masy dělníků v Doudlevcích – izoloval se od nich. Bránil se zuby nehty, v dobré víře, že je to ku prospěchu, vyčištění výrobních programů, až se stal pomalu ale jistě brzdou vývoje nové elektrotechnické továrny... Dnešní vedoucí musí se opírat o dělníky a musí

⁵³ AŠ, Osobní spis, Nekrolog: Srov. Daniel MAYER: Význačné momenty práce plzeňské pobočky Společnosti v uplynulých 40 letech v oblasti historie techniky. *Dějiny věd a techniky*, 38, 2005, č. 1, s. 61.

⁵⁴ AŠ, Osobní spis, Elektrotechnická továrna v Plzni.

se snažit politicky vospívat, pochopit, o co jde a plně se dát do služeb dělnické třídy, snažit se překračovat dané mu úkoly... Takové lidi nemůžeme na vedoucích místech potřebovat...⁵⁵ Co ještě dodat? Už jen to, že Vladimír Bárta velice rychle požádal o penzionování a k 1. červenci 1951 odešel, tentokrát již natrvalo, do důchodu.⁵⁶ Vyhrocenou atmosféru Bártova odchodu výstižně dokresluje také výrok sekretariátu generálního ředitele: „nám zde v Plzni prohlásil, že potřebné formality zařídí v Praze u pana generálního ředitele“.⁵⁷

Odchodem z milovaného ETD však Bártův konflikt s režimem ještě zdaleka neskončil. Na podzim roku 1952 byl obžalován ze sabotáže, následně byl patnáct měsíců držen ve vazbě a pak postaven soud. Na základě rozhodnutí Krajského soudu v Plzni osvobozen a propuštěn na svobodu. Poněvadž se prokurátorka odvolala, zabýval se záležitostí ještě Nejvyšší soud v Praze, jenž v zimě roku 1954 osvobozující rozsudek potvrdil.⁵⁸

Odchod do důchodu na čínorodého ředitele ETD zapůsobil skličujícím dojmem, neboť se cítil ještě dostatečně fyzicky i psychicky svěží. A když již nemohl vkládat svou energii do rozvoje továrny, začal se velice intenzivně věnovat historii silnoproudé elektrotechniky a během svého důchodového věku tak vytvořil pozoruhodné dílo historiografie elektrotechniky. Literárně činný byl Bárta již dříve, publikoval několik článků zaměřených na historii a vývoj ETD a na produkty tohoto závodu, zejména točivé elektrické stroje. Několik článků uveřejnil v Elektrotechnickém obzoru, některé vyšly jako součást tzv. slavnostních listů sjezdů ESČ.⁵⁹ Sledoval zejména trvalý růst kvality a spolehlivosti výrobků a růst mezních výkonů synchronních a asynchronních motorů elektrických strojů. Komparací s parametry těchto strojů, vyráběných světovými firmami,

⁵⁵ AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 440, inv. č. 81. III. výrobní a technická konference Škodových záv. n.p. v Plzni konaná dne 17. září 1950. Výňatek z projevu podnikového ředitele dr. F. B., s. 52–54 protokolu. O Bártově nedostatečné loajalitě vůči režimu se dochovaly v archivních pramenech i další záznamy, např. udělení důtky za veřejné prezentování „tajných dat“ na valném shromáždění závodní skupiny ROH dne 15. dubna 1950 v Lidovém domě v Doudlevcích. Za podobnou indiskrétnost byl napomínán víckrát. AŠ, Osobní spis, Záznam z 20. června 1950.

⁵⁶ AŠ, Osobní spis.

⁵⁷ Tamtéž, Dopis sekretariátu generálního ředitele Škodových závodů v Plzni z 29. října 1941.

⁵⁸ AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 440, inv. č. 72.

⁵⁹ Např. Vladimír BARTA: Vývoj elektrických strojů. *EO*, 1936, roč. 25, s. 419. *Dodatek EO*, 1936, roč. 25, s. 832; TÝŽ: Elektrotechnika Technického průvodce České matice technické. *EO*, 1938, roč. 27, s. 430; TÝŽ: Stav elektrotechniky před působením prof. Josefa Sumce. *EO*, 1967, roč. 56, s. 463.

dokazoval, že výrobky plzeňského závodu jsou se zahraničními produkty zcela srovnatelné.⁶⁰

V důchodovém věku mohl dějinám elektrotechniky věnovat svůj veškerý čas i energii, a tak v jeho pracovně vznikly desítky historických pojednání a studií, publikovaných v různých odborných časopisech.⁶¹ Bárta také zpracoval několik zajímavých témat, která nebyla nikdy publikována a nyní jsou uložena v Archivu města Plzně.⁶² Mohli bychom očekávat, že Bárta sepíše zevrubnou studii o historii ETD, čekali bychom však marně. V roce 1971 byly připravovány články k výročí padesátiletého trvání ETD, které závod oslavil v následujícím roce. Vedení závodu se sice na Bártu obrátilo a požadovalo prameny k počátkům existence ETD, studii z jeho pera ale odmítlo. Tato situace uvedla Bártu do rozpaků, jelikož již předtím byl kategoricky zamítnut návrh vedoucího podnikového archivu Václava Jiší na Bártovu spolupráci při sepsání dějin ETD.⁶³

O to více času měl Vladimír Bárta na další témata z dějin elektrotechniky. Významnou roli sehrál zejména ve výzkumu křížikovské problematiky, které se dlouhodobě věnoval. Bárta sice nebyl přímým žákem Františka Křížíka, ale ve svém celoživotním úsilí se pokládal za jeho následovníka. Jak jsme již nastínili, cítil zodpovědnost za budování českého elektrotechnického průmyslu, který bude nezávislý na zahraničních licencích, ale bude se opírat o samostatnou práci českých schopných lidí podle Křížíkova hesla „co dovedou v cizině, dovedeme my Češi také“.⁶⁴ Vedle intenzivního úsilí tímto směrem zasvětil svůj život také udržování a šíření křížikovské tradice.

I s odstupem padesáti let mají stále vysokou cenu dodnes nepřekonané odborné studie, které Bárta publikoval ve sbornících v 60. letech. „Plzeňská lampa

⁶⁰ Daniel MAYER: Význačné momenty práce plzeňské pobočky Společnosti v uplynulých 40 letech v oblasti historie techniky. *Dějiny věd a techniky*, 38, 2005, č. 1, s. 59.

⁶¹ Např. Vladimír BARTA: K vývoji čs. silnoproudého elektrotechnického průmyslu 1919–1945. In: Jan KOŘALA (ed.): *Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky*, č. 10. Praha, ČSAV, 1965, s. 253; TÝŽ: „Bartelmusové.“ In: *Minulostí západočeského kraje VII*. Plzeň, Krajské nakladatelství 1970, s. 87–105. Hlubšímu rozboru a hodnocení Bártových prací nemůže být kvůli limitu rozsahu v této studii věnována hlubší pozornost.

⁶² Např. Jak ETD pomáhala ve Škodových závodech zavádět novou techniku – AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 440, inv. č. 96; Venkovní vedení – fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 442, inv. č. 120 a další.

⁶³ AŠ, Osobní spis, Korespondence z roku 1971.

⁶⁴ AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 440, inv. č. 74. Bárta zdůrazňuje také fakt, že jeho zájem o osobnost Františka Křížíka vychází také z okolnosti, že jeho rod pochází z Nepomucka, odkud vede do Plánice Křížíkova stezka.

Františka Křížíka⁶⁵ je dosud nejkvalitnější a nejrozsáhlejší popis vzniku nejznámějšího Křížíkova vynálezu, o to cennější, že pochází z pera elektrotechnika. Z dalších statí jmenujme „První silnoproudá elektrotechnická dílna v Čechách“⁶⁶ či „Osmdesát let plzeňské lampy“.⁶⁷ Stále využívaná je také Bártova bibliografická příručka, registrující publikace a články o Františku Křížíkovi vyšlé do roku 1960.⁶⁸ Přestože byl ve své době Vladimír Bárta největším odborníkem na křížíkovskou problematiku, monografii o Františku Křížíkovi nenapsal, přestože si tyto ambice činil, a dokonce byl k tomuto projektu vyzván svými přáteli. Sám totiž usoudil, že by vydání knihy narazilo na odpor a nebylo by v tehdejších podmínkách realizovatelné.⁶⁹

Františku Křížíkovi se však Bárta nevěnoval pouze na papíru. V 50. letech a zejména v souvislosti s rokem 1957, kdy bylo oslavováno 110. výročí Křížíkova narození, se aktivně zapojil do většiny regionálních akcí spojených s tímto výročím. Patřil k hlavním organizátorům velice úspěšné výstavy „František Křížík a Plzeňsko“.⁷⁰ Expozice byla doplněna Bártovou přednáškou „František Křížík a křížíkovská tradice“, která se konala v rámci výstavy v pondělí 23. září 1957 v přednáškové síni Krajského muzea v Plzni.⁷¹ Vedle toho byl

⁶⁵ Vladimír BÁRTA: „Plzeňská lampa“ Františka Křížíka, její vznik, uplatnění a ohlas doma i ve světě. In: *Minulostí Západočeského kraje*, sv. 6. Plzeň, Západočeské nakladatelství, 1968, s. 71–98.

⁶⁶ TÝŽ: První silnoproudá elektrotechnická dílna v Čechách. *EO*, 1962, roč. 51, č. 3, s. Z10.

⁶⁷ TÝŽ: Osmdesát let plzeňské lampy. *EO*, 1960, roč. 49, č. 10, s. Z36–Z36.

⁶⁸ TÝŽ: *František Křížík. Vynálezce plzeňské lampy. Soupis knižních publikací a časopiseckých článků F. Křížíka i o něm a jeho práci*. Plzeň, Státní vědecká knihovna, 1960.

⁶⁹ AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 438, inv. č. 22. Bárta píše Antonínu Křížovi: „Nevěřím ale, že se vydání knihy uskuteční. Mám stále pocit, že jakákoli moje činnost jest nerada viděna a pokusíte-li se o vydání knihy s mým autorstvím, narazíte proto na veliké překážky.“ Dopis z 6. listopadu 1957.

⁷⁰ ANTM, fond č. 237, František Křížík, ing., kart. 55. Plakát k výstavě. O výstavě informoval denní tisk, a to nejen regionální. Např. Křížíkovo museum v Plánici. *Lidová demokracie*. 4. 5. 1957, roč. XIII, č. 106, s. 4; Křížíkova výstava v Plzni. *Lidová demokracie*. 14. 9. 1957, roč. XIII, č. 222, s. 4; František Křížík a Plzeňsko. *Práce*. 6. 9. 1957, roč. XIII, č. 214, s. 5; František Křížík a Plzeňsko. *Pravda*. 7. 9. 1957, roč. XXXVIII, č. 81, s. 2. K výstavě více viz Vladimír BÁRTA: *Výstava František Křížík a Plzeňsko*. Plzeň, Krajské muzeum v Plzni 1957, nestr. nebo Jan DUBSKÝ: František Křížík a Plzeňsko. *EO*, 46, 1957, č. 10. s. 553.

⁷¹ ANTM, fond č. 237, František Křížík, ing., kart. 55. Plakát k přednášce František Křížík a křížíkovská tradice. Text přednášky je uložen v AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 444, inv. č. 195.

toho roku činný také během oslav v Plánici, Křížkově rodném městě, kde měl proslov u příležitosti otevření Křížkovy pamětní síně v jeho rodném domku.⁷²

Bárta využíval těchto veřejných akcí k šíření a zdůrazňování křížkovské tradice ve svém vlastním pojetí. Šlo mu zejména o to, aby Křížkův příklad zapůsobil jako vzor na mladou generaci a získal ji pro následování jeho úsilí.⁷³ Jaká je tedy křížkovská tradice podle Vladimíra Bárty? Správný elektrotechnik se podle Bárty ke Křížkovi a jeho zásadám stále hlásí, snaží se jím inspirovat a navázat na Křížkův odkaz, který je vnímán stále jako živý a podnětný. Podstatným aspektem bártovské křížkovské tradice je snaha obstát v konkurenci, a to především zahraniční, tedy vyrovnat se druhým a dokázat, že Češi mohou úspěšně konkurovat ostatním národům. Ruku v ruce s touto zásadou jde požadavek zachovat věrnost českému domácímu prostředí. Vladimír Bárta ostatně osobně dokázal, jakým je pro něj Křížík vzorem, když se během druhé světové války zachoval „křížkovsky“ a raději opustil továrnu, než aby se podřídil německé firmě.

Druhý základní rys Bártovy křížkovské tradice je možno rozšířit i mimo úzký elektrotechnický okruh a aplikovat jej na celou společnost. Je jím nesmírná odvaha, se kterou se Křížík pouštěl do řešení a realizování technických i hospodářských problémů.⁷⁴ Křížkovská tradice je tedy tradicí velké odvahy, tradicí snah o udržení kroku se světovým vývojem i v malých českých poměrech, tradicí zvědavosti, přemýšlivosti, pracovitosti a houževnatosti, tradicí aktivní lásky k domovu a jeho lidu. Jejimi nositeli pak mají být především mladší generace elektrotechniků, které se snaží na „otce“ svého oboru navazovat.⁷⁵ Jak snad z této studie vyplynulo, hlavním nositelem této tradice byl v první řadě Vladimír Bárta.

Starost o výchovu mladé generace elektrotechniků vedla Bárta k jeho aktivní účasti na zřizování Vysoké školy strojní a elektrotechnické (VŠSE), která byla v Plzni založena na podzim roku 1949 jako součást Českého vysokého učení technického v Praze. Od roku 1950 pak byla samostatnou fakultou a v roce 1953 získala VŠSE nezávislé postavení vysoké školy v čele s rektorem.⁷⁶ Na první plzeňské vysoké škole působili jako profesori mnozí Bártovi spolupracovníci z ETD, samotnému Bártovi se však sen o akademické kariéře nenaplnil. V létě roku 1950 jej sice z vlastní iniciativy navštívil první děkan VŠSE František Polanský a požádal Bárta, aby na plzeňské technice také přednášel. Vladimír Bárta

⁷² AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 444, inv. č. 194.

⁷³ Tamtéž, kart. 440, inv. č. 74.

⁷⁴ Tamtéž, kart. 444, inv. č. 194.

⁷⁵ Tamtéž, kart. 440, inv. č. 86.

⁷⁶ Tamtéž, kart. 440, inv. č. 72, inv. č. 111, kart. 442, inv. č. 148.

nabídku nadšeně přijal, jenže Škodovy závody jeho působení na škole zakázaly.⁷⁷ Aspoň částečnou kompenzací byla stříbrná pamětní medaile za nesporné zásluhy o vybudování VŠSE, která byla Bártovi udělena při oslavách dvacetiletého výročí školy.⁷⁸

Nemůžeme opominout ani Bártovu činnost v rámci ESČ, jejímž členem byl, jak již bylo řečeno výše, od jeho založení v roce 1919. Aktivně se účastnil sjezdů ESČ, přispíval do slavnostních listů z těchto sjezdů, publikoval v Elektrotechnickém obzoru, odborném tiskovém orgánu svazu. Od svého přestěhování do Plzně v roce 1924 byl až do roku 1951 aktivním členem výboru Západočeské odbočky v Plzni, několikrát byl dokonce jejím předsedou. Od roku 1930 do roku 1945 byl členem představenstva ESČ a v letech 1945 až 1950 předsedou Elektrotechnické skupiny ESČ. V roce 1965 se stal také členem právě založené Československé společnosti pro dějiny věd a techniky při ČSAV.⁷⁹

Vedle vědecké činnosti měl Vladimír Bárta ještě mnoho dalších rozličných zájmů. V mládí byl aktivním fotbalistou, od dětství až do pozdního věku bruslil a pravidelně se věnoval turistice. Po celý život miloval divadlo, které dokonce v mládí jako ochotník sám hrál. Zcela mimořádný byl jeho zájem o krásnou literaturu, jak prózu, tak i poezii. Jeho nevšednímu zájmu se těšila také astronomie i astronautika a také sociologie, kybernetika a zvláště pak futurologie.⁸⁰ Vladimír Bárta zemřel 28. března 1973.

V éře komunismu neměl nikdo zapotřebí připomínat Bártovy zásluhy o vznik nezávislého československého elektrotechnického průmyslu a po převratu v roce 1989 si už Bártu málokdo pamatoval. Tato studie má proto přispět k jeho rehabilitaci a tím i k poznání důležité kapitoly z dějin techniky a průmyslu 20. století u nás a částečně i v Evropě.

Summary

Vladimír Bárta (1890–1973) was a Czech electrical engineer, who contributed significantly to the development of a modern and independent Czechoslovak electro-technical industry. He played a major role in the history of Elektrotechnická továrna (Electro-Technical Factory, ETD) in Pilsen – Doudlevice,

⁷⁷ Tamtéž, kart. 440, inv. č. 72.

⁷⁸ Jan DUBSKÝ: 28. března 1973 zemřel ředitel ing. Vladimír Bárta. *EO*, 62, 1973, č. 6, s. 382.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ AŠ, Osobní spis, Osobní zájmy. Srov. Jan DUBSKÝ: 28. března 1973 zemřel ředitel ing. Vladimír Bárta. *EO*, 62, 1973, č. 6, s. 382.

where he worked from 1924, first as a head of calculations of electric machines, then as a head of technical office (1925–1928), as head of the entire electrical factory (1928–1930), and later as its director (1930–1942 and 1945–1950). Thanks to Bárta, ETD became a factory comparable to other electro-technical factories in the world. During the Nazi occupation, he refused to enter into a licensing agreement with the German company AEG and therefore was forced to retire. After the war he returned to the leadership of ETD and stayed there until 1950. In retirement, he engaged intensely in the history of heavy current electrical engineering and created a remarkable historical work. Especially important was his long-term research on František Křižík.

Author's address:
Katedra historie FPE ZČU v Plzni
Vešslavínova 42
301 00 Plzeň

Ignác von Born a Royal Society¹

MIKULÁŠ TEICH

Ignatz von Born and the Royal Society. One of the important premises for the funded biography on Ignatz von Born is that it not be limited to his activities and the results he achieved in the context of the Central Europe. He and his multifaceted work also need to be situated in the international context. That was the impetus for this minor but hopefully beneficial contribution.

Key words: enlightener • mineralogist • geologist • metallurgist • 2nd half of the 20th century • Central Europe • Austria

Jedním z důležitých předpokladů k vytvoření fundovaného biografického díla o Ignáci von Bornovi je neomezovat se jen na jeho aktivity a výsledky dosažené v domácích souvislostech. Daleko v širší míře, než se to dosud zdálo, musel být Born a jeho mnohostranné působení zapojeno do mezinárodních souvislostí. Je nutné se dobrat k plnějšímu pochopení jeho významu pro tehdejší dobu s přihlédnutím k soudobým vědeckým, technickým, hospodářským, intelektuálním i politickým snahám. Na pozadí těchto úvah vznikl i tento drobný, ale doufejme že užitečný příspěvek: snaží se objasnit nejasnosti kolem Bornova přijetí do Royal Society, které vznikly, jak se ukazuje, z nedorozumění.

Začal jsem se o tuto otázku zajímat už na podzim roku 1960. Tehdy jsem měl možnost navštívit krátce archiv londýnské Royal Society, akta k Bornovu přijetí za člena se mi však nepodařilo dohledat. To bylo překvapivé – historik, který pohlédne na titulní listy jeho spisů, si nemůže nevšimnout, že je tu Born uveden vždycky jako člen Royal Society. Shodují se s tím i ostatní historické texty. Autor dobového slovníku De Luca spojoval Borna s Royal Society např. už od roku 1776: „Muž s tak propracovanými a hlubokými znalostmi nemohl nadlouho zůstat neznámý národu, který v duchovním směru ostatní národy

¹ Časopis *Dějiny věd a techniky* uveřejňuje v zásadě jen původní, jinde netištěné příspěvky. Tentokrátě však dělá výjimku. Otiskuje překlad starší drobné studie, která se týká I. Borna (1742–1791), významného přírodovědce, ale především organizátora našeho vědeckého života. Měla by být u nás známa, ale není. Vyšla v publikaci, která je u nás málo dostupná – Helmut RIENALTER (ed.): *Die Aufklärung in Österreich*. Frankfurt a. M. – Bern – New York – Paris, 1991, s. 93–97. Autorem překladu je Josef Smolka.

překonávají tak zřídka, zkrátka, Born byl v roce 1774 přijat do Královské společnosti v Londýně...“²

Proto jsem se koncem února 1964 obrátil na Royal Society písemně s prosbou, zda by mi mohla být nápomocna při objasnění otázky, zda byl Born jejím členem. Na počátku března jsem dostal odpověď knihovníka Royal Society pana J. Kaye, z níž vyplývalo, že další pátrání jen potvrdilo, že o Bornově členství není nic známo. Domníval se zřejmě, že jde o mylnou informaci.³

Zdálo se, že seznam nejasností v Bornově životopise, o nichž jsem pojednal jinde,⁴ se tím o jednu položku rozrostl. Nebyl jsem s tímto sdělením spokojen a chtěl jsem se k této záhadě při vhodné příležitosti znovu vrátit a snažit se o její objasnění. Ta se naskytla v okamžiku, kdy mi vydavatel tohoto sborníku sdělil, že je ochoten příspěvek na toto téma přijmout.

Bylo nutné přezkoumat, zda a kdy byl Born za člena (*Fellow*) Royal Society volen. V této souvislosti se mi zdálo potřebné seznámit se nejprve se způsobem, jímž se zahraniční členové kolem roku 1770 volili. Ačkoli se zdá, že se dříve dělaly rozdíly mezi domácími a zahraničními členy, dělo se tak teprve od roku 1776. V roce 1761 rozhodla rada (*Council*) Royal Society, tedy její exekutivní orgán, že při volbě osob, které nepodléhají britské koruně, se musí dbát bezpodmínečně na jejich vědeckou úroveň. Příslušné doporučení (*Certificate of Recommendation*) měli podepsat tři zahraniční a tři domácí členové. Od té doby se otázka volby zahraničních členů projednávala několikrát (1765, 1766, 1769). Výsledkem bylo, že návrh na zahraničního člena se má předkládat jen u osob, které se proslavily svou publikační činností nebo významnými objevy. Bylo rovněž usneseno, že ročně mohou být voleni jen dva zahraniční vědci. Označení „cizinec“ (*Foreigner*) se objevuje v seznamu členů Royal Society poprvé až 10. června 1773.⁵

² „Ein Mann von so ausgearbeiteten und tiefen Kenntnissen, konnte nicht lange einer Nation unbekannt seyn, die so selten von anderen Nationen ueberholet wird, kurz, Born war im Jahre 1774 in die K. Gesellschaft zu London aufgenommen...“. DE LUCA: *Das gelehrte Oesterreich. Bd. I.* Wien, 1776, s. 42.

³ Cituji zde jeho slova in extenso: „...As requested by you, a further search has been made but this has elicited only the information we gave you in 1960 when you visited us and it is that there is no trace of the election into the Fellowship of Baron Ignaz Edler von Born. In the circumstances it would seem that the assertion that Born was a Fellow of the Society is erroneous.“

⁴ M. TEICH: Ignác Born a Slovensko. *Z dejín vied a techniky na Slovensku 4.* Bratislava, 1966, s. 205–216, zde s. 205–207.

⁵ K tomu srov. *The Record of the Royal Society of London.* London, 1940, s. 95–96.

Nyní k vlastnímu tématu tohoto příspěvku. Při novém zkoumání v archivních fondech Royal Society se podařilo najít k Bornovu členství dva pevné záchytné body. Existují zde dva doklady, které potvrzují, že 2. června 1774 byl Born navržen a přijat za člena Royal Society. Je to doporučující certifikát a písemný záznam k právě provedené volbě. Asi je vhodné tato písemná svědectví doslovně ocitovat.

Doporučující certifikát:

Le Chevalier Ignace de Born

Councillor of the Mines to His Imperial Majesty and Fellow of the Royal Society of Stockholm, [...] and of the Society of Sienna.

Well known by his several Litterary Productions as a Gentleman learned in various branches of Science particulary in Mineralogy; being desirous of the honor of becoming a Foreign Member of the Royal Society. We whose names are underwritten do recommend him as likely to become a very useful and Valuable Member

Comte Bruhl C. F. Greville
Johannes Henricus Hanpe Jos. Banks
Jean André de Luc Dan. Solander

George Baker
R. Huck

Balloted and Elected June 2, 1774

[Písemný záznam z 2. června 1774]

This being the day for the annual election of foreign Members the Certificates of the three Candidates for this year were read, and they being afterwards separately, according to the last regulations, balloted for, were elected Members [...] and the third the Chevalier Ignace de Borne.

Council of the mines to his Imperial Majesty, and Fellow of the Royal Societies of Stockholm and of Sienna.

Zaměříme svou pozornost nejprve na doporučující dokument, v němž je Bornův šlechtický titul uveden ve francouzském tvaru a kde je představen jako císařský horní rada a člen vědeckých společností ve Stockholmu a v Sieně. Dále ověřují tři zahraniční a pět v Anglii usazených členů Royal Society, že je široce znám svými četnými spisy jako muž zběhlý v řadě vědeckých disciplin, zvláště pak v mineralogii. Born si přeje přijmout čest stát se zahraničním členem Royal Society. Podepsaní se přimlouvají za Bornovu volbu v naději, že se stane velmi užitečným a cenným členem.

Z písemného záznamu o volbě je vidět, že o zahraniční členství v Royal Society se ucházely nikoli dvě, ale tři osoby. O každém ze tří kandidátů se hlasovalo odděleně.

Kdo byli oni mužové, kteří podporovali Bornovu kandidaturu? Pohledme nejprve na skupinku tří zahraničních členů, kteří Borna podporovali. Zdá se, že Bruhl a Hampe se vlastní vědeckou prací ani výzkumem nezabývali.⁶ Zcela jinak tomu bylo u třetího přímluvce. Jean André De Luc, též Deluc, (1727–1817) se narodil v Ženevě a od roku 1773 se usadil v Londýně, kde jej proslavila jeho geologická, meteorologická a fyzikální pojednání.⁷ Lze se domýšlet, že návrh učiněný v roce 1774 nebyl náhodný, podobně jako fakt, že v čele domácích přímluvců stál Charles Francis Greville (1749–1809). Byl to právě on, kdo jako zámožný anglický aristokrat a sběratel minerálů odkoupil od Borna v témže roce jeho sbírku, která je popsána ve dvoudílném spise *Lithophylacium Bornianum* (1772, 1775). Borna, který byl tehdy ve finančních potížích,⁸ ji prodal za nemalou cenu 1.000 liber.⁹ Další z pěti významných osobností byl Joseph Banks (1743–1820). Mezinárodní renomé si vysloužil tím, že se jako botanik a zoolog mohl v letech 1768–1771 zúčastnit první expedice Jamese Cooka do Jižního oceánu. Dodejme ještě, že od roku 1778 až do své smrti – tedy neuvěřitelných 42 let – byl presidentem Royal Society a rozhodujícím způsobem ovlivňoval vědecký život ve Velké Británii.¹⁰ K okruhu Banksových spolupracovníků a přátel patřil i další v Londýně usazený vědec, který Borna podpořil, Daniel Carl Solander (1736–1782). Švédský rodák přišel do Londýna v roce 1760 s doporu-

⁶ Maria Boas Hall, která je výtečným znalcem dějin Royal Society našeho období, mi 21. června 1985 napsala: “I don’t know anything about Bruhl and Hempe [sic!], ... they are not so very well known ...”

⁷ Srov. *Dictionary of Scientific Biography. Vol. IV.* (C. C. Gillispie ed.) New York, 1971, s. 27–29.

⁸ Poznámka překladatele: O Bornových finančních potížích na počátku 70. let vypovídá i následující skutečnost. Od října 1771 začal Borna vydávat *Prager Gelehrte Nachrichten*, týdeník věnovaný hlavně recenzím – podobné časopisy existovaly už předtím v řadě německých měst, v Praze to však byla novinka. Bylo vydáno celkem 25 čísel, list se však udržel jen do září 1772 a poté zanikl. Zájem veřejnosti nebyl zřejmě dost velký.

⁹ P. M. HOFER: *Ignaz v. Born – Leben – Leistung – Wirkung.* Wien, 1956, s. 20–21. V této neuvěřitelné disertaci se odvolává Hofer na spis A. DEUTSCH: *Ignaz von Born.* In: *Freimaurer – Museum*, 6, 1931. Nákupem Bornových minerálů položil Greville základ pro tehdy nejlepší sbírku minerálů v Anglii, která po jeho smrti přešla do majetku Britského muzea. Srov. *The History of the Collections ... British Museum (Natural History)*, London, 1904, s. 358–359.

¹⁰ Srov. *Dictionary of Scientific Biography. Vol. I, c. d.,* s. 433–437.

čením Carla Linného. Zde se usadil a přispěl podstatným způsobem k šíření klasifikačního systému svého učitele.¹¹ Další podpis patří lékaři Georgu Bakero-
vi (1722–1809), který na sebe upozornil tím, že poukázal na škodlivé působení
olověných nádob, jichž se v Devonshiru používalo k přípravě moštů.¹² O posled-
ním, kdo Borna doporučil, Richardu Huckovi (1720–1785), lze říci jen tolik, že
byl uznávaným vojenským lékařem.¹³

Na závěr lze tedy potvrdit, že Ignác von Born byl členem Royal Society. Zároveň je tím vysvětleno nedorozumění, o němž jsme se zmínili v úvodu. Nepochybně vzniklo tak, že knihovník Royal Society, který odpovídal na můj dotaz, v seznamu členů Royal Society *von Borna* nenašel, protože ten zde byl zapsán jako *De Borne*. V každém případě je to podivný omyl.¹⁴

Summary

In the 1960s the author was not successful in finding files in the archives of the Royal Society on Born's admission as a member. Yet Born is always cited as Royal Society Member on the front pages of his papers. Other historical texts agree with the fact. That is why author tried to clarify the ambiguity about the Born's admission to the foremost English scientific society. This time, the author found solid clues in archival material of the Royal Society. There are two documents certifying that Born was designated and also affiliated as a member. The author then demonstrates that the former negative information arose from a misunderstanding.

Author's address:
170 Huntington Rd.
Cambridge CB3 0LB
Great Britain

¹¹ Srov. *Dictionary of National Biography. Vol. LIII*. London, 1898, s. 212–213.

¹² Tamtéž, *vol. III*. London, 1885, s. 7–8.

¹³ Tamtéž, *vol. L*, London, 1897, s. 329.

¹⁴ Rád bych na tomto místě poděkoval pracovníkům knihovny Royal Society za jejich vstřícnost a za dovolení tyto dokumenty uveřejnit.

Věda a technika v Československu od normalizace k transformaci (70.–90. léta 20. století)

Oddělení dějin vědy a techniky Národního technického muzea uspořádalo ve dnech 22.–23. listopadu 2011 ve spolupráci s Kabinetem dějin vědy Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., a Společností pro dějiny věd a techniky konferenci na téma **Věda a technika v Československu od normalizace k transformaci (70.–90. léta 20. století)**, která navázala na tři předešlé konference zabývající se historií vědy a techniky v českých zemích v období 2. světové války (2008), v letech 1945–1960 (2009) a v letech šedesátých (2010). Jedním z cílů tohoto setkání bylo zmapování a přiblížení vývoje vědy a techniky v českých zemích od počátku politické normalizace až k začátkům ekonomické transformace na počátku 90. let počátku 20. století, neboť se jedná o dosud nedostatečně probádané a historiky poměrně málo zpracované období. Na konferenci tak zazněly referáty, které přispěly k poznání méně známých kapitol historie v tomto nedávném období a konference se mohla zúčastnit i řada pamětníků.

První tématický blok nazvaný **Věda a společnost – přírodní vědy** zahájil se svým příspěvkem *Od objevu k jeho využití (věda – aplikovaná věda – výzkum – vývoj)* Roman Elner (Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv UK). Na něj navázal Karel Pacner (MF Dnes Praha) svým pohledem nazvaným *Úskalí a výhybky při popularizaci vědy v Mladé frontě*. V roce 2011 uplynulo 50 let od přípravy první kontaktní čocky metodou odstředivého odlévání v rotujících formách akademikem

Otto Wichterlem; Ivana Lorencová (Národní technické muzeum, Oddělení dějin vědy a techniky) připomněla osobnost tohoto významného vědce ve svém vystoupení *Otto Wichterle v období normalizace*. Ivo Kraus (Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, ČVUT) shrnul své vlastní zkušenosti v přednášce *Fyzika ve službách strojírenské technologie*. Po krátké diskusi konference pokračovala již tradičním shrnutím vývoje fyzikální chemie Jiřího Jindry (Ústav soudobých dějin AV ČR) *Československá fyzikální chemie 1971–1990*. Libor Pátý se věnoval vývoji známého sdružení *Jednota českých matematiků a fyziků v 70. a 80. letech 20. století* a Jan Kotůlek (Katedra matematiky a deskriptivní geometrie, VŠB-TU Ostrava) zase výrazné postavě moravského regionu *Akademiķu prof. RNDr. Oldřicha Hajkrovi, DrSc., dr. h. c., a jeho působení na VŠB v Ostravě v letech 1969–1989*. František Kantor (Hvězdárna a planetárium HMP) přednesl *Poznámky ke historii využití výpočetní techniky firmy Wang Laboratories, Inc. v Československu* a Helena Durnová (Katedra matematiky Pedagogické fakulty, Masarykova univerzita) se zaměřila na *Jednotný systém elektronických počítačů*. Zdeněk Slanina vzpomněl na *Povolné i nepovolené kontakty s Humboldtovou nadací*.

Druhý tématický blok **Zbrojní a vojenská technika** zahájil David Pazdera (Mladá fronta a.s.) svým vystoupením *Projekt LADA – Osudy československého zbraňového souboru na bázi automatu Kalašnikova (1977–1994)*. *Věda v podmínkách čsl. vojenského zdravotnictví 70.–90. let 20. století* byl název přednášky Františka Dohnala (Farmaceutická fakulta UK v Hradci Králové), po které následovalo vystoupení nazvané *Železná opona a metody jejího překonávání v období normalizace* Ivo Pejčocha (Vojenský historický ústav Praha).

Druhý den konference zahájila v bloku **Technika a průmysl** Eva Mušková (Katedra historie, Fakulta pedagogická, Západočeská univerzita v Plzni) vystoupením nazvaným *Od mytizace vědy k mytizaci vědy aneb František Křížík hrdinou každé doby*. Slovenskou historii tohoto období osvětlil Miroslav Sabol (Historický ústav SAV) v referátu *Priemyselná základňa na Slovensku po roku 1968*. Na rozvoj průmyslového designu se zaměřila Jana Pauly (Národní technické muzeum) v příspěvku *Design ve strojírenství a to především od Kováře ke Královi. Dizajnu v podniku TESLA Bratislava 1970–1990* se věnoval i další vystupující Ladislav Klíma (Slovenské technické muzeum). Jana Nová (Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou) přiblížila *Jablonecké výstavy bižuterie jako prostor pro prezentaci estetických a technologických inovací*. Konkrétní případ v normalizační historii letectví připomněl ve svém vystoupení *Turbočmelák aneb pokus o vzkříšení legendy* Michal Plavec (Národní technické muzeum), leteckou historií si vybral i Miroslav Hájek (Muzeum letectva, Košice) a přiblížil problematiku *Vývoje a výroby leteckého proudového motoru na Slovensku*. Fenoménu tohoto období se v přednášce *Slovenská strela jako součást sbírek Technického muzea Tatra II* dotkla Lucie Kempná (Technické muzeum Tatra). Odpolední blok zahájil Jiří Hulák (Národní technické muzeum) svým pohledem *Od automobilů po stavební stroje. Transformace designérského důmyslu v normalizačním průmyslu*. V následujícím příspěvku Milan Rudík (Filozofická fakulta, Universita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem) vyprávěl, *Jak se „žilo“ automobilům v ČSSR v letech 1970–1990 aneb automobil od každodennosti normalizace až po Sametovou revoluci*. Zajímavým tématem nazvaným *Škoda – automobilka mezi socialismem s lidskou*

tváří a Volkswagemem se zabýval Lukáš Nachtmann (Archiv Škoda auto). Slovenský pohled posluchačům přiblížil Juraj Cajchan (Katedra ekonomiky Žilinskej univerzity v Žiline) v přednášce *Zabezpečenie kvality produkcie čs. automobilového priemyslu v podmienkach plánovaného hospodárstva*. Poslední blok nazvaný **Architektura, stavitelství a péče o památky** zahájil Marek Krejčí (NPÚ ú.p., Praha) referátem *Památková péče od normalizace k transformaci*. Tomáš Pavlíček (Katedra dějin a teorie umění FUD UJEP) podrobněji rozebral *Vývoj architektonické a stavební kultury 70.–90. let v severozápadních Čechách*. Zajímavý byl pohled pracovníka oddělení dějin techniky Národního technického muzea Michala Novotného na *Smíchov industriální, socialistický, kapitalistický. Kontinuita územního plánování*. Na závěr konference vystoupil Jiří Janáč (Ústav světových dějin, Filozofická fakulta UK v Praze) a seznámil posluchače s *Projektem příplavu Dunaj-Odra-Labe v 70.–90. letech*.

Konference byla určena nejen odborníkům v daných oblastech historie, ale i zástupcům veřejnosti a vyučujícím dějinám techniky či konkrétních technických oborů na školách. Přínosem byly zajímavé diskuse na závěr jednotlivých tematických bloků a vzpomínky mnoha přímých účastníků vývoje, byť často zatížené velmi subjektivním vnímáním situace. Národní technické muzeum nabídlo v rámci konference účastníkům i prohlídku nově zrekonstruovaného muzea.

IVANA LORENCOVÁ

Významné výročí moskevského ústavu pro dějiny věd a techniky.

Ústav pro dějiny věd a techniky S. I. Vavilova Ruské akademie věd¹ 28. února 2012 oslavil 80. výročí svého založení. Toto datum bylo donedávna neznámé² a jen díky archivnímu nálezů zakládací listiny mohl ústav letos v únoru své kulaté jubileum poprvé připomenout na slavnostním shromáždění. Pozdní nález dokumentu patrně souvisí se spleťtými dějinami ústavu. Zatím sice není zpracováno podrobnější pojednání o jeho historii,³ avšak některá pozoruhodná fakta o peripetiích instituce, s níž v 70. a 80. letech úzce spolupracovali i českoslovenští historici vědy a techniky, jsem našla v rozhovorech,

kteří poskytl veřejnosti její současný ředitel Jurij Baturin.⁴

Kořeny ústavu sahají až do první dekády 20. století. V letech 1909–1914 vzniklo k různým vědeckým výročím několik historických komisí, které poukázaly na potřebu soustavnějšího zpracovávání dějin ruské vědy. V r. 1921, tedy v době politického a hospodářského uvolnění sovětského státu, byla na podnět V. I. Vernadského⁵ utvořena Komise pro dějiny poznání. V čele komise nahradil Vernadského v r. 1930 N. I. Bucharin,⁶ politik, revolucionář, žurnalista a filozof. Podle Baturina mohla výměna Vernadského za Bucharina souviset v letech 1929–1931 s nelítostnými leningradskými čistkami uvnitř akademické obce, které dostaly název „Akademičeskoje dělo“. Díky

¹ Ruský, resp. anglický název zní Институт истории естествознания и техники им. С. И. Вавилова РАН (ИИЕТ РАН); S. I. Vavilov Institute for the History of Science and Technology of the Russian Academy of Sciences. Webovou stránku nalezneme na odkazu <http://www.ihst.ru/>. Text má pouze v ruštině, zatímco webová stránka Ruského národního komitétu pro dějiny a filozofii vědy a techniky je i v angličtině, viz <http://www.ihst.ru/content/russian-national-committee-history-and-philosophy-science-and-technology>.

² Kupř. při hledání na internetu se objeví odkaz na nefunkční webovou stránku, v němž se ještě tvrdí, že ústav byl založen v r. 1945.

³ Brožura vydaná k jubileu ústavu obsahuje jen málo historických údajů. Srov. Институт истории естествознания и техники имени С. И. Вавилова, Москва: ИИЕТ РАН 2012, dostupná také na internetu, viz http://www.ihst.ru/80_let.

⁴ Viz rozhovor J. Baturina s redaktorem J. Medveděvem, zveřejněný v den jubilea ústavu časopisem *Rossijskaja Gazeta* č. 5715, 28. 2. 2012, viz <http://www.rg.ru/2012/02/28/baturin.html> nebo v podobě pro tisk na <http://www.rg.ru/printable/2012/02/28/baturin.html>. Na webové stránce *Nezavisimaja gazeta* [Nezávislé noviny] je rozhovor A. Vaganova s J. Baturinem http://www.ng.ru/science/2012-02-22/9_praproemstvo.html, kde se uvádí ještě více informací o dějinách ústavu.

⁵ Vladimir I. Vernadskij (1863–1945), geolog, geochemik, mineralog, filozof, historik a organizátor vědy, pokládáný za nejvýznamnějšího ruského vědce 20. století.

⁶ Nikolaj I. Bucharin (1888–1938), bolševik, revolucionář, sovětský politik, filosof, žurnalista a spisovatel, člen politbyra (1924–1929), ústředního výboru KS SSSR (1917–1937), předseda Kominterny (1926–1929) a šéfredaktor stranických novin Pravda.

Bucharinově iniciativě přijalo plenární shromáždění AV SSSR dne 28. února 1932 rozhodnutí o založení Ústavu pro dějiny vědy a techniky v Leningradě. Stalo se tak v roce usmíření Bucharina se Stalinem, které však nemělo dlouhé trvání. V r. 1936 byl ústav, s nímž spolupracovali přední vědci, mj. i N. I. Vavilov,⁷ přemístěn do Moskvy, již tehdy se snahou jej zlikvidovat. Po Bucharinově zatčení a posléze popravě v r. 1938 byl ústav zrušen, resp. rozdroben do několika komisí. Jak ukázaly archivní materiály, v r. 1944 se prezidium akademie pokusilo o jeho opětovné oživení, ale Rada národních komisařů projekt zamítla. Vernadskij poté napsal dopis akademiku Komarovovi, věhlasnému botanikovi a předsedovi Akademie, v němž zdůvodnil nutnost existence ústavu, a po Komarovově osobní intervenci opět zařadil nevyzpytatelný Stalin: nařídil instituci znovuotevřít pod názvem Ústav pro dějiny vědy AV SSSR. O jeho transformaci do dnešní podoby existuje anekdotická historka tradovaná pamětníky. Po Stalinově smrti v r. 1953 dostala rektorka Moskevského ústavu energetiky a manželka Stalinova nástupce Malenkova, Valeria Golubcova, nápad připojit existující Komisi pro dějiny techniky k ústavu a ujmout se vedení jednotného Ústavu pro dějiny vědy a techniky. Aby to měla k manželovi blízko na oběd, nařídila předsedovi Mossovětu

(dnešní terminologií primátorovi Moskvy) najít pro plánovaný ústav vhodnou budovu v blízkosti Kremle. Takovou sice objevili v ulici Staropanskij pereulok těsně vedle Rudého náměstí, ale Golubcova se stala pouze zástupkyní ředitele. Ústav v 70. a 80. letech vzkvétal a získal dobré mezinárodní renomé. V období glasnosti se řada jeho pracovníků začala zabývat bílými místy v ruské a sovětské historii vědy a techniky, hledat v archívech doklady o zhoubných důsledcích stalinského období na rozvoj vědy, rozplétat složité kauzy spojené s érou lysenkismu apod. V r. 1990 se do názvu ústavu dostalo jméno významného fyzika S. I. Vavilova,⁸ bratra genetika Vavilova. Tím však osudy instituce zmítané politickými vlnami nekončí. V 90. letech, v období „zlatého telete“ (výraz Baturina), se magistrát hlavního města rozhodl zařadit v budově umístěné na nejlukrativnějších pozemcích Moskvy VIP hotel a všechny instituce, které v ní sídlily, vystěhoval. Rozlehlý dům je dodnes prázdný a ústav umístěný v nevhodných prostorách, v nichž nemá ani vlastní knihovnu, prochází těžkou dlouhodobou krizí, z níž se jej teď snaží vyprostit jeho nynější ředitel, jmenovaný v r. 2010. V současnosti pracuje v ústavu (včetně jeho petrohradské odnože) 129 vědeckých pracovníků v pěti odděleních, v pěti vědeckých centrech a v dalších jednotkách.

Nový ředitel ústavu Jurij M. Baturin (nar. 1949), člen korespondent Ruské akademie věd, je natolik pozoruhodná

⁷ Nikolaj I. Vavilov (1887–1943), významný ruský botanik a genetik, Lysenkův kritik, bratr fyzika S. I. Vavilova. Byl zatčen v rámci stalinských represí v r. 1940, v r. 1941 odsouzen na smrt. O rok později byl verdikt změněn na dvacet let žaláře, ovšem rok poté ve vězení zemřel.

⁸ Sergej I. Vavilov (1891–1951), ruský fyzik v oboru optiky, od r. 1945 předseda AV SSSR. Zabýval se i dějinami vědy, napsal řadu životopisů velkých myslitelů.

osobnost, že si zaslouží podrobnější zmínku.⁹ V r. 1973 získal titul inženýra v oboru astrofyziky a kosmického výzkumu na Moskevském fyzikálně-technickém ústavu a v r. 1980 absolvoval současně studium práv (titul doktora právních věd) a žurnalistiky na Moskevské státní univerzitě. K tomu přibýlo v r. 2000 vyšší školení na Vojenské akademii generálního štábu. V letech 1994–1996 byl poradcem prezidenta Jelcina pro národní bezpečnost a v r. 1997 byl jmenován profesorem politického práva na své alma mater. Baturinovy práce zasáhly do letecké fyziky, kybernetiky, práva a mezinárodního letectvého práva, novinařil v listu Novaja gazeta, avšak mezinárodní věhlas si získal jako kosmonaut, účastník dvou vesmírných letů: v r. 1998 kosmické lodi Sojuz TM-28 jako kosmonaut-výzkumník a v r. 2001 v Sojuzu TM-32¹⁰ jako letec-inženýr. Za své výkony obdržel vyznamenání Hrdina Ruské federace. Je editorem několika sborníků o ruské kosmonautice a napsal knížku o každodenním životě ruských kosmonautů.¹¹

V současnosti se zdá, že se přece jen ústavu blýská na lepší časy zejména díky tomu, že se do jeho čela postavila mimo-

řádná všestranná individualita, navíc známá a populární, s vysokou společenskou prestiží a kontakty do všech pater ruské společnosti. V již zmíněných interview Baturin jasně naznačuje, že „pokládá za svou hlavní povinnost získat ústavu důstojnou budovu a stejnou prestiž, jakou měl v 70. a 80. letech“ a že budoucnost ústavu vidí v kvalitní vědecké práci i v popularizaci. Start nové éry vypadá slibně. V ústavním centru pro virtuální historii vědy a techniky byly natočeny první 3D dokumentární filmy, které zachycují pokusy s plazmovými krystaly na Mezinárodní vesmírné lodi a proces ukotvení vesmírné lodi. K nim přibyl první z chystané série 3D filmů, které by měly zaznamenat životy a díla i osobní výpovědi významných ruských vědců.

Ke zviditelnění ústavu přispěly i velkorysé oslavy 80. výročí jeho založení. Jejich součástí bylo slavnostní shromáždění ústavu v novém moderním sídle Ruské akademie věd (РАН) na Leninském prospektu v Moskvě 28. února 2012. Zúčastnili se jej nejen zaměstnanci ústavu, ale i řada hostů z Ruska i z ciziny. Vedle penzionovaných bývalých spolupracovníků to byli přední představitelé РАН – členové prezidia, akademici, členové korespondenti a zástupci akademických ústavů. Mezi pozvanými zahraničními hosty byli prof. Liu Dun (Čína) jako prezident Divize pro dějiny věd a techniky Mezinárodní unie pro dějiny a filozofii vědy, prof. Eberhard Knobloch (Německo) jako prezident Mezinárodní akademie dějin vědy, prof. Loren Graham (USA) z bostonského MIT, prof. Boris Malickij (Ukrajina) jako ředitel Centra pro vědecký a technologický potenciál a studium dějin věd Národní akademie věd Ukrajiny, prof. Ou Bao (Čína) ze Školy humanitních

⁹ Životopisné údaje Baturina nemám ověřené, získala jsem je z různých zdrojů na internetu. Poměrně přesným pramenem se zdá být <http://faki.fizteh.ru/ourfaces/fakipriedefolder/baturin.html>, uvádím však jen některé z jeho aktivit.

¹⁰ Tohoto letu se zúčastnil i americký kosmický turista Dennis Tito.

¹¹ Ю. БАТУРИН: Повседневная жизнь российских космонавтов [Každodenní život ruských kosmonautů]. Москва, Молодая гвардия, 2011.

a sociálních věd Tsinghua Univerzity v Pekingu a také autorka tohoto článku, která reprezentovala Evropskou společnost pro dějiny vědy jako její prezidentka.¹²

Hlavním řečníkem slavnosti byl ředitel slavící instituce J. Baturin, který pojednal o historii ústavu a jeho perspektivách. Po jeho vystoupení následoval mnohahodinový maraton pozdravných adres přítomných hostů a předávání darů, ať už osobních pro prof. Baturina či darů určených ústavu. Zanedlouho zdobila předsednický stůl impozantní sbírka kosmických lodí a raket všech rozměrů a účelů. Na závěr zasedání byli všichni zahraniční a někteří ruští hosté slavnostně dekorováni medailí za zásluhy o dějiny věd a techniky. Pro mne tato pocta znamená nejen uznání pro ještě mladou Evropskou společnost pro dějiny vědy, ale i pro naši českou vědeckou obci.

Součástí oslavy byla výstavka dokumentů a fotografií dokládajících historii ústavu a promítání již zmíněných 3D filmů.

Na závěr ještě několik subjektivních postřehů. Strávila jsem jako host Ruské akademie věd v Moskvě tři dny, které naplnily jednak jednání s představiteli akademie, jednak příjemné společenské povinnosti, jak už to při těchto příležitostech bývá. Vedle setkání s kolegy a kolegyněmi, s nimiž se vídám na mnoha mezinárodních konferencích, jsem měla možnost hovořit s dalšími ruskými historiky vědy a techniky, z nichž mnozí se věnují dříve tabuizovaným tématům a snaží se navázat nové kontakty s českými historiky vědy.

¹² O zahraniční hosty se staralo Oddělení mezinárodních styků ústavu v čele s Larisou Belozerovou, které patří za její laskavou péči můj upřímný dík.

Za všechny mohu uvést setkání s Vladimírem Kitovem, synem pionýra kybernetiky Anatolije Kitova (1920–2005), který po Stalinově smrti prolomil zákaz tohoto oboru v SSSR.¹³ Vladimír Kitov se zabývá dějinami informatiky a výpočetní techniky a zajímají jej také čeští průkopníci oboru, zejména A. Svoboda a jeho skupina. Hluboký dojem na mne udělal J. Baturin, nejen svým vzděláním, jazykovou vybaveností¹⁴ a odhodláním udělat maximum pro znovu-vzkříšení dějiny věd a techniky v Rusku, ale i svou skromností a normální lidskou laskavostí.

SOŇA ŠTRBÁNOVÁ

Neobyčejná žena

Takový je název výstavy, která byla k vidění v budově Akademie věd ČR ve dnech 16. 5.–8. 6. 2012. Výstava se záštitou předsedy AV ČR a za podpory polského velvyslanectví byla věnována Marii Skłodowské-Curie. Návštěvník mohl na vyvěšených posterech sledovat její život a dílo. Panel nazvaný Kalendárium byl uveden Einsteinovým výrokem: „Paní Curie – ze všech lidí na světě – je jediným slávou nezkaženým člověkem.“ Byly tu uvedeny důležité

¹³ Jeho životem a dílem se zabývá kolektivní monografie В. А. ДОЛГОВ: Китов Анатолий Иванович – пионер кибернетики, информатики и автоматизированных систем управления [Kitov A. I., pionýr kybernetiky, informatiky a automatizovaných systémů řízení], 2. vydání. Москва, КОС.ИНФ, 2010.

¹⁴ Dověděla jsem se, že hovoří anglicky, srbochorvatsky a švédsky.

mezníky jejího života, mj. že v roce 1898 informovala veřejnost o objevu prvků polonium a radium, že v roce 1903 získala Nobelovu cenu za fyziku (spolu s manželem a A. H. Becquerelem) a doktorát na Sorbonně, kde byla o pět let později jmenována řádnou profesorkou fyziky jako vůbec první žena v dějinách tohoto přeslavného vysokého učení, že v roce 1911 obdržela druhou Nobelovu cenu, tentokrát za chemii, že válečná léta 1914–1918 trávila ve frontových nemocnicích jako rentgenoložka a další životní události. Další panely seznámily návštěvníky výstavy s jejím dětstvím a mládím, studiem na Sorbonně, kam přišla z roku 1891 z rodné Varšavy. Už roku 1893 tam získala licenciát z fyziky a o rok později i z matematiky. Poté se vrátila do vlasti, aby si našla vhodné místo, protože ho však nenašla, odjela znovu do Paříže. Tam poznala svého budoucího manžela, profesora fyziky Pierra Curie, za kterého se brzy vdala. Spolu s ním intenzivně báda-la v tehdy novém oboru – radioaktivitě. Roku 1900 přednesl za ni prof. Witkowski v Krakově její zásadní referát o nových radioaktivních látkách na 9. sjezdu lékařů a přírodovědců.

Dva panely výstavy byly věnovány schématu přípravy polonia a radia ze smolince českého původu. Manželé Curieovi koupili za mírnou cenu 10 tun uranového odpadu z Jáchymova ze skládky. Chemikými mnohastupňovými procesy získali v neuvěřitelně obtížných podmínkách oba silně radioaktivní prvky.

Roku 1906 už jako matka dvou dcer Marie Skłodowska-Curie ovdověla, její manžel tragicky zahynul na pařížské ulici. Samotu těžce nesla, spásou pro ni byla další badatelská činnost. Za objev polonia a radia byla roku 1911 odměněna další

Nobelovou cenou. Na výstavě jsou zviditelněny i obě její dcery: Eva, spisovatelka a novinářka, a Irena, chemička a fyzička, pokračovatelka matčina díla. Ta s manželem Frederikem Joliot-Curie získala roku 1935 Nobelovu cenu za objev umělé radioaktivity.

Sláva provázela Marii Skłodowskou-Curie po celý zbytek jejího života. Byla to ona, která zavedla léčbu radiem, zprvu raněných z války, později k léčbě zhoubných nádorů. Vybuodovala v Paříži nejprve laboratoř, později Ústav radia, kde za jejího života vznikaly vědecké práce a doktorské disertace a kde na počátku 30. let pracovali vědci 25 národností. Ještě dříve pracoval v laboratoři Curie pozdější profesor František Běhounek, kterého si jako vědce velice vážila. Ač byla častokrát zvána do Československa, teprve v roce 1925 přijela, aby si prohlédla doly a výrobu radia v Jáchymově. Byla přijata prezidentem republiky, Tomášem Garrigue Masarykem, jak to dosvědčuje vystavená fotografie z přivítání na Pražském hradě. Její portréty se často objevovaly na poštovních známkách, mincích, bankovkách a na medailích. I těmto materiálům byly věnovány další panely.

Marie Skłodowska-Curie přežila svého manžela o 28 let. Zemřela na anemii ve francouzském soukromém sanatoriu. Nesplnilo se její přání z roku 1926, totiž že by chtěla zemřít v Polsku. Její pohřeb byl tichý, bez oficialit. Rakev s ostatky byla uložena do rodinného hrobu Curiových v Sceaux u Paříže. Ostatky manželů Curieových byly v roce 1995 exhumovány, spáleny a popel přenesen do pařížského Pantheonu. I o tom informuje jeden z panelů.

Kurátorka výstavy Mgr. Alicja Rafalska-Lasocha připravila doprovodný text

na panelech z publikovaných autobiografických poznámek Marie Skłodowské-Curie, které jsou mnohdy dojmavé. Texty byly dvoujazyčné, české a anglické, čímž se rozšířil okruh zájemců o její

život a dílo. Škoda, že výstava trvala jen 23 dnů. Stálo by za to přenést ji i do dalších českých a moravských měst.

JIŘÍ JINDRA

ZPRÁVY Z LITERATURY

Miloš Hájek: Chirurgovy úspěchy a zklamání. Praha, Galén, 2011, 311 s., bohatá obrazová příloha, ISBN 978-80-7262-825-4.

V záplavě vzpomínkových publikací, které se objevují od počátku 90. let minulého století, patří lékařské k oborově nejčetnějším. Významní i méně významní lékaři se většinou poté, co se již nemohou nebo nechťejí věnovat svému oboru, často rozhodnou zavzpomínat na svůj život v bílém plášti.

M. Hájek (nar. 1931), patřící k našim nejvýznamnějším poválečným chirurgům, je sice stále ještě činný jako chirurg-konzultant v Ústřední vojenské nemocnici ve Střešovicích i v Ústavu zdravotnických studií Technické univerzity v Liberci, ale nalezl si čas napsat „svého druhu kroniku doby“, v níž žil. I když v úvodu čteme, že knížka není pokusem o autobiografii, postupuje autor chronologicky od svého dětství po současnost. Ono „kronikářství“ znamená, že své životní osudy odsouvá víceméně do pozadí svého textu a snaží se čtenáři přiblížit dobové prostředí svého oboru v ambulanci, lůžkové i vědecko-výzkumné složce nejen u nás, ale i v zahraničí. Ve vážném i humorném podání se

čtenář dozví, jak se mohl Pražák octnout po promoci díky umístění (příkaz k nástupu do zaměstnání na určeném místě) v nemocnici Brezně nad Váhom (1956–1959) a jak musel mít štěstí, aby se odtud dostal jako sekundář na chirurgickou kliniku do vinohradské nemocnice. Patnáct let zde pak sloužil pod vedením prof. Emericha Poláka a vypracoval se na vynikajícího hrudního chirurga a kardiochirurga. Pro jeho vědecký růst měla velký význam stáž na státní univerzitě v Groningenu v Holandsku v letech 1967–1969, kde pracoval i se svou manželkou, dětskou chirurgkou. Během tohoto pobytu navštívil nemocnice v sedmnácti evropských zemích a získal tak jedinečný přehled o vývoji svého oboru v evropském měřítku. Také postřehy z tohoto působení a jeho srovnávání s poměry u nás jsou velmi zajímavé. Velmi hezky a taktně hovoří o nástupci prof. Poláka ve vedení vinohradské chirurgické kliniky, prof. Boh. Špačkovi, přesvědčeném komunistovi, a jeho podpoře vědecké a experimentální práce. Zvláště pro mladší čtenáře je zajímavé líčení, jak v oné době probíhalo habilitační řízení uznávaného odborníka – ovšem nestraníka (docenturu získal v r. 1974 na tehdy Lékařské fakultě hygienické, dnes 3. LF), profesuru tamtéž

v r. 1986). V roce 1978 přijal místo primáře ve Výzkumném ústavu tuberkulózy a respiračních nemocí v nemocnici Na Bulovce a zároveň začal spolupracovat jako pedagog s Institutem pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů. V lednu 1985 přešel do tohoto institutu jako přednosta chirurgické kliniky. Zde ho zastihla sameťová revoluce a nastala „doba proměn“, pro zdravotnictví i prof. Hájka zdaleka ne vždy přínosných, jak on i většina z nás doufali. Líčí ji věcně, ale s pochopitelným smutkem: „České zdravotnictví se začalo ubírat směrem, který mu dali nezkušení státní úředníci a novodobí zdravotní manažeři. Kumulací málo promyšlených zásahů do organizace zdravotnictví a nepřehlednou finanční politikou se dostalo zdravotnictví do svízeli, jichž se dosud nezbavilo, ale které se dokonce stále prohlubují...“ Tyto zásahy přiměly prof. Hájka, aby na konci roku 1990 odešel z IPVZ a ocitl se i v situaci nezaměstnaného. Ze stejných důvodů bylo krátkodobé i jeho působení v nemocnici Na Františku. Lépe ocenilo jeho mimořádnou kvalifikaci vojenské zdravotnictví. V roce 1993 působil několik měsíců jako vládní rada Ministerstva obrany ČR, ale uplatnění dle svých představ výkonného chirurga nalezl až poté, co byl jmenován náčelníkem chirurgického oddělení ve vojenské střešovické nemocnici, kde dosud působí jako konzultant.

Neméně zajímavé než líčení poměrů na pracovištích, na nichž M. Hájek během svého života pracoval, jsou i jeho úvahy

o lékařském povolání, praxi i vědě, o lékařské etice a etice obecně, o dopadu politických událostí na medicínu a zdravotnictví aj. Kniha je psána kultivovanou češtinou, srozumitelnou pro laiky i v pasážích popisujících některé chirurgické zákroky. Proto věřím, že najde čtenáře i v jejich řadách, protože si to zaslouží. Jedinou výtkou je absence jmenného rejstříku.

L. HLAVÁČKOVÁ

Jan Králík – Lída Horská:
Deník motocyklistky 1926.
Praha, Grada, 2012, 111 s.
ISBN 978-80-247-3833-8

Edice deníku jedné z prvních československých motocyklistek, majitelky motocyklu Douglas EW 350 ccm Lídy Horské (1903–1926). Jeho iniciátorem je Lídin prasynovec ing. Petr Horský. Deník podrobně zachycuje období od 2. dubna do 15. srpna 1926. O tři dny později Lída zahynula pod koly nákladního auta a stala se jednou z raných obětí motorismu u nás. Jan Králík odvedl vynikající práci na edici tohoto deníku. Identifikoval většinu osob, o nichž Lída píše, vysvětlil technické údaje, týkající se uváděných motocyklů, a přiblížil dobové realie. Publikace je doprovázena řadou dobových fotografií, reprodukcí výstřížků z tisku a samotnými ukázkami z Lídina deníku.

M. SEKYRKOVÁ

DVT Dějiny věd a techniky History of Sciences and Technology

ročník / volume XLV – 2012

číslo / number 2

Vedoucí redaktor

Editor-in-chief

Tomáš Hermann (ÚSD AV ČR, Praha)

Výkonná redaktorka

Executive editor

Hana Barvíková

Redakční rada

Editorial board

Catherine Albrecht (Ada, Ohio, USA), Martin Dinges (Stuttgart, BRD), Pavel Drábek (Roztoky u Prahy), Helena Durnová (MU, Brno), Petr Hadrava (AV ČR, Praha), Ivan Jakubec (UK, Praha), Jan Janko (Praha), Milena Josefovičová (AV ČR, Praha), Jiřina Kalendovská (MU, Brno), Vladimír Karpenko (UK, Praha), Stanislav Komárek (UK, Praha), Ladislav Kvasz (UK, Praha), Christoph Meinel (Regensburg, BRD), Petr Svobodný (UK, Praha), Michal Šimůnek (AV ČR, Praha), Martin Šolc (UK, Praha), Zdeněk Tempír (Praha), Emilie Těšínská (AV ČR, Praha)

Adresa redakce

Address editorial

Gabčíkova 2362/10, 182 00 Praha 8, [+420]286010118

dvt.redakce@gmail.com, hana.barvik@gmail.com

DTP

Nakladatelství Pavel Mervart

Tisk / Print

xPrint, s. r. o., Příbram

Distribuce

Distribution

O předplatném (CZ, SK) informuje a objednávky přijímá redakce. Rozesílá DUPRESS.

Please send all foreign orders to: Kubon & Sagner, Buch Export-Import GmbH, D 80328 München, BRD

Adresa Společnosti pro dějiny věd a techniky

Address of the Society for the History of Sciences and Technology (Prague)

Ústav dějin UK a Archiv UK

Ovocný trh 3, 116 36 Praha 1

[+420] 224491475, 224491468, milada.sekyrkova@ruk.cuni.cz

Bližší informace o časopisu a SDVT / More information on the journal and on the Society

Web

<http://www.sdvt.cz>, <http://dvt.hyperlink.cz/>

ISSN 0300-4414

© Společnost pro dějiny věd a techniky, Praha 2012

DVT Dějiny věd a techniky History of Sciences and Technology

ročník / volume XLV – 2012

číslo / number 2

HISTORY OF SCIENCES AND TECHNOLOGY is a scientific peer-reviewed journal whose aim is to present original articles on topics from history of natural and exact sciences, technology, and related sciences. It also welcomes contributions on various applications of these sciences (history of architecture, medicine and arts, relations between science and society, science policy, and the like), their interface with social sciences and humanities, and articles on particular scientific disciplines within the conceptual framework of theory, philosophy, and sociology of science, eventually also general history, history of culture, history of ideas, education, etc.

The journal appears since 1968. It is published quarterly as a membership journal of the Society of the History of Sciences and Technology, which was founded in 1965, with the financial support of the Council of Scientific Societies of the Czech Republic. The journal is included in prestigious academic databases (ERIH, CEJSH, etc.) and registered in the database of the Ministry of Culture of the Czech Republic under the number E 4961 (filed on January 1, 1970).

This journal publishes the most recent results of original research in the form of *articles*, includes *discussions* on relevant topics and material *communications*, and complements the published material by *reviews* of publications or their brief abstracts in the section *Reports from Literature*. The *Chronicle* section informs our readership about recent events (e.g. conferences, exhibitions) in relevant fields. Contributions can be submitted in Czech or world languages (English, French, German).

Submitting a Contribution: Contributions are submitted in electronic or written form to the address of the editorial office or to the executive editor (Gabčíkova 2362/10, CZ-182 00 Praha 8; dvt.redakce@gmail.com, hana.barvik@gmail.com). The maximum extent of an article is 25 norm pages (where one norm page equals to 1800 signs including spaces and footnotes). Papers are to be supplied with a *title* and *abstract* (up to 1000 signs including spaces) in English, a brief *summary*, and *keywords*. Further information on the process of submission and publication of contributions, including directions for authors regarding the format of quotation of sources and literature is found on the website of the journal (www.sdvt.cz).

Review Process: Articles and communications are subject to an anonymous review process. Each text is evaluated by at least two experts. Based on their assessment, the editing board decides on the conditions of publication of the submitted text. Reviews are internal material of the editing board and are kept on file. Editors inform the author with the results of the review process as soon as possible. A list of collaborating external reviewers (i.e., reviewers outside the editorial board) is published for each volume.

